JOSEPH ROTH
CRIPTA HABSBURGILOR

Roman

În româneşte
de HERTHA PEREZ şi MIHAI URSACHI

Bucureşti,1973
Editura UNIVERS

I

NE NUMIM TROTTA. Neamul nostru se trage din Sipolje, Slovenia. Zic: neamul; căci nu suntem o singură familie. Sipolje nu mai există de multă vreme, de tare multă vreme. Împreună cu alte câteva comune învecinate alcătuieşte azi o localitate mai mare. Aşa este voia acestor timpuri, precum se ştie. Oamenii nu pot rămâne singuri. Se adună unii cu alții în grupări absurde, şi satele, la rândul lor, nu pot nici ele rămâne singure. Aşa se nasc structuri absurde. Pe țărani îi atrage oraşul, şi satele țin cu tot dinadinsul să devină oraşe.

Am cunoscut satul Sipolje încă de pe când eram un băiețel. Tata m-a luat odată cu el când s-a dus acolo; era de 17 august, ajunul acelei zile în care până şi în cele mai mici colțuri ale monarhiei se sărbătorea ziua de naştere a împăratului Franz Joseph I. În Austria de azi şi în fostele țări ale coroanei nu mai există probabil decât puțini oameni cărora numele pe care-l port să le mai spună ceva. În analele pierdute ale vechii armate austro-ungare însă, numele nostru este consemnat şi mărturisesc că sunt mândru de acest lucru, tocmai pentru că amintitele anale au dispărut. Nu sunt un fiu al acestor vremuri şi îmi vine chiar greu să nu mă declar de-a dreptul duşmanul lor. Nu că nu le-aş înțelege, cum afirm adeseori. Acesta nu e decât un fel de a vorbi. Din pură comoditate nu vreau să devin agresiv sau ostil, şi de aceea zic că nu înțeleg ceea ce, de fapt, ar trebui să spun că urăsc sau disprețuiesc. Am un auz foarte fin, dar mă prefac că-s tare de ureche. Socot mai nobil să simulez o infirmitate, decât să recunosc că aud zgomote vulgare.

Fratele bunicului meu a fost acel simplu sublocotenent de infanterie care a salvat viața împăratului Franz Joseph în lupta de la Solferino[1]. Sublocotenentul a fost înnobilat şi o bună bucată de vreme a fost numit în armată şi în cărțile de citire din monarhia chezaro-crăiască: eroul de la Solferino, până ce, după propria-i voință, s-a aşternut peste el vălul uitării. Şi-a dat demisia. E îngropat la Hietzing. Pe piatra funerară sunt scrise

[1] Oraş în Lombardia, unde, în 1859, s-au dat lupte între francezi şi sarzi, de o parte, şi austrieci, de alta.

tainicele şi mândrele cuvinte: „Aici odihneşte eroul de la Solferino”.

Favoarea împăratului s-a mai revărsat încă asupra fiului său, care a devenit prefect, şi asupra nepotului, care a căzut, ca sublocotenent de vânători, în toamna lui 1914, în lupta de la Krasne-Busk[2]. Nu l-am văzut niciodată, aşa cum nu l-am văzut pe niciunul dintre reprezentanții ramurii înnobilate a neamului nostru. Aceştia deveniseră slujitori devotați până la evlavie ai lui Franz Joseph. Tatăl meu însă era un rebel.

Tatăl meu era un rebel şi un patriot totodată – un soi de oameni care au existat numai în vechea Austro-Ungarie. A vrut să reformeze imperiul şi să-i salveze pe Habsburgi. A pătruns prea bine sensul monarhiei austriece. A devenit, ca atare, suspect şi a trebuit să fugă. A plecat, tânăr fiind, în America. Era de profesie chimist. Fabricile de coloranți din New York şi Chicago, în plină dezvoltare, aveau nevoie pe atunci de oameni ca el. Cât timp fusese sărac suferise probabil numai de dorul rachiului de secară de acasă. Când în cele din urmă s-a îmbogățit, a început să-l încerce dorul de Austria. S-a înapoiat. S-a stabilit la Viena. Avea bani şi poliția austriacă îi iubea pe oamenii care aveau bani. Aşa că nu numai că nu-l supăra nimeni, dar s-a apucat chiar să întemeieze un nou partid sloven şi a cumpărat două ziare la Agram[3].

Şi-a câştigat prieteni influenți din anturajul imediat apropiat moştenitorului tronului, arhiducele Franz Ferdinand. Tatăl meu visa un regat slav sub domnia Habsburgilor. Visa o monarhie formată din austrieci, unguri şi slavi. Şi mie, care sunt fiul lui, fie-mi îngăduit să spun în acest loc că-mi închipui că tata ar fi putut, cine ştie, schimba mersul istoriei, dacă ar fi trăit. Dar a murit, cu vreun an şi jumătate înaintea asasinării lui Franz Ferdinand[4]. Eu sunt singurul lui copil. M-a lăsat, prin testament, moştenitor al ideilor sale. Nu degeaba a cerut să fiu botezat cu numele Franz Ferdinand. Dar pe atunci eram tânăr şi naiv, ca să nu spun uşuratic. Nechibzuit am fost în orice caz. Trăiam, pe atunci, fără să-mi pese de nimic, de pe o zi pe alta, cum s-ar zice. Nu! Nu e bine spus aşa; trăiam de pe o noapte pe alta; de pe o zi pe alta dormeam.

---

[2] Localitate în Galiția.

[3] Denumirea germană a oraşului Zagreb.

[4] Asasinarea lui Franz Ferdinand (1863–1914), la Sarajevo, a fost pretextul declanşării primului război mondial.

II

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ ÎNSĂ – era în aprilie 1914 – toropit încă de somn, căci mă întorsesem acasă abia de două ceasuri, mi se anunță vizita unui văr, a unui domn Trotta.

Am ieşit în hol în halat şi papuci. Ferestrele erau larg-deschise. Mierle matinale cântau de zor în grădină. Soarele proaspăt scălda voios camera. Deoarece n-o văzusem încă niciodată aşa devreme, servitoarea mi se păru străină în şorțul ei albastru – nu o cunoşteam decât ca pe o făptură tânără compusă din blond, negru şi alb, ceva ca un soi de steag; pentru prima oară o vedeam într-un veşmânt albastru-închis asemănător cu cel purtat de mecanici şi de instalatorii de gaze, în mână cu un pămătuf de praf de culoare purpurie – şi vederea ei, chiar numai ea ar fi fost de ajuns ca să-mi dea o imagine cu totul nouă, neobişnuită a vieții. Pentru întâia dată, de mai mulți ani, am văzut dimineața în casa mea şi am constatat că era frumoasă. Servitoarea îmi plăcea. Ferestrele deschise îmi plăceau. Soarele îmi plăcea. Cântecul mierlelor îmi plăcea. Era auriu ca soarele de dimineață. Chiar şi fata în albastru era aurie, ca soarele. De atâta aur, la început nu l-am văzut deloc pe musafirul care mă aştepta. L-am înregistrat abia câteva clipe – sau poate au fost câteva minute? – mai târziu. Şedea, oacheş, uscățiv şi mut, pe singurul scaun ce se afla în hol – şi n-a făcut nicio mişcare când am intrat. Şi, cu toate că părul şi mustățile îi erau atât de negre, iar tenul atât de brun, era totuşi ca o părticică de soare în aurul dimineții, ce se revărsa în hol – o părticică, e drept, din îndepărtatul soare al sudului. Mi-a adus aminte, din prima clipă, de răposatul meu tată. Şi el fusese tot atât de ciolănos şi de oacheş, un adevărat copil al soarelui, nu ca noi, blonzii, care nu suntem decât copii vitregi ai soarelui. Vorbesc limba slovenă, am deprins-o de la tata. L-am salutat pe vărul meu Trotta în slovenă. Nu părea câtuşi de puțin mirat de acest lucru. Se înțelegea de la sine. Nu s-a ridicat de pe scaun. Mi-a întins mâna. A zâmbit. Sub mustața neagră cu reflexe albăstrii sclipeau dinții mari şi puternici. Mi-a spus de la început „tu”. Simțeam că mi-e frate, nu văr!

Adresa mea o avea de la notar.

— Tatăl tău, începu el, mi-a lăsat două mii de guldeni şi am venit să-mi iau banii. Am trecut pe la tine ca să-ți mulțumesc. Mâine vreau să mă întorc la țară. Mai am o soră pe care tocmai vreau s-o mărit. Cu cinci sute de guldeni zestre, o ia cel mai

înstărit gospodar din Sipolje.

— Şi restul? am întrebat.

— Restul îl păstrez, zise plin de voioşie.

A prins a zâmbi şi se părea că lumina soarelui se revarsă şi mai năvalnic în hol.

— Ce vrei să faci cu banii? l-am întrebat.

— Am să-mi lărgesc negoțul, răspunse. Şi ca şi cum abia acum ar fi fost momentul să-şi spună numele, s-a ridicat de pe scaun cu o siguranță de sine plină de mândrie şi cu un fel de solemnitate emoționantă şi-a rostit numele. Mă numesc Joseph Branco, zise.

Abia atunci mi-am dat seama că, de fapt, mă aflam în halat şi papuci, în fața oaspetelui. L-am rugat să aştepte şi am intrat în camera mea să mă schimb.

III

TREBUIE SĂ FI FOST cam ora şapte dimineață când am ajuns la Cafeneaua Magerl. Tocmai apăreau primii ucenici albi ca neaua, mirosind a brutărie şi aducând chifle cu lapte rumenite, cozonac cu mac, împletit şi cornuri lungi cu sare. Prima cafea, proaspăt prăjită, pură şi aromată, adia ca o a doua dimineață. Vărul Joseph Branco şedea lângă mine, oacheş şi meridional, voios, plin de viață şi sănătos, iar mie îmi era ruşine de fața mea palid-bălaie şi de oboseala mea de om nedormit. Eram şi puțin încurcat. Ce puteam să-i spun? Am fost şi mai încurcat când a zis:

— Nu beau cafea dimineața. Vreau supă.

Într-adevăr! La Sipolje țăranii mâncau dimineața supă de cartofi.

Am comandat deci o porție de supă de cartofi. A durat destul de mult, şi mi-a fost ruşine să moi între timp cornul în cafea. În cele din urmă a sosit şi supa, o farfurie plină, aburindă. Vărul meu Joseph Branco părea să nu bage deloc în seamă lingura. A dus farfuria, din care ieşeau aburi, la gură cu mâinile sale smede şi acoperite cu păr negru. În timp ce sorbea astfel supa, părea să fi uitat de prezența mea. Preocupat cu totul de farfuria aburindă, pe care o ținea în sus strâns cu degetele lui puternice, dar nu butucănoase, oferea privelişte a unui om a cărui poftă de mâncare e de fapt o pornire nobilă şi care nu se atinge de lingură doar pentru că i se pare mai frumos să mănânce direct din farfurie. Ba, pe când îl priveam cum soarbe aşa supa, mi-a părut aproape

de neînțeles că oamenii inventaseră aceste unelte ridicole care sunt lingurile. Vărul meu a pus jos farfuria şi am văzut că era curată, goală şi strălucitoare, ca şi cum abia ar fi spălat-o cineva.

— Azi după-amiază, spuse, mă duc să ridic banii.

L-am întrebat ce fel de negoț e acela pe care are de gând să-l extindă.

— A, zise, e mic de tot, dar e în stare să hrănească un om peste iarnă.

Şi astfel am aflat că vărul meu Joseph Branco era primăvara, vara şi toamna un plugar, care-şi vedea cu grijă de ogorul său, iarna însă vindea castane coapte. Avea o şubă, un catâr, un cărucior, o sobiță, cinci saci cu castane. Cu astea trecea în fiecare an, la începutul lui noiembrie, prin câteva țări ale coroanei. Dacă însă îi plăcea în chip deosebit un loc anume, rămânea acolo şi toată iarna, până soseau cocostârcii. Lega atunci sacii goi pe grumazul catârului şi se ducea la cea mai apropiată gară. Suia animalul în tren, pleca spre casă şi se făcea iarăşi plugar.

L-am întrebat în ce fel se poate mări o negustorie atât de restrânsă şi mi-a dat a înțelege că se pot aduce fel de fel de îmbunătățiri. S-ar putea, de pildă, vinde, pe lângă castane coapte, mere coapte şi cartofi copți. În ce priveşte catârul, cam îmbătrânise şi-şi pierduse între timp din vlagă, ar fi deci nimerit să-şi cumpere altul. Oricum avea puse de-o parte două sute de coroane.

Purta un surtuc lucios de satin, o vestă înflorată din pluş, cu nasturi de sticlă multicolori, şi, în jurul gâtului, un lanț greu de ceas din aur, cu o lucrătură aleasă. Iar eu, care fusesem crescut de tata în dragostea pentru slavii din imperiul nostru şi, ca atare, înclinam să iau drept simbol orice imitație proastă de folclor, m-am îndrăgostit pe dată de acest lanț. Îl voiam pentru mine. L-am întrebat pe vărul meu cât costă.

— Nu ştiu, spuse el. Îl am de la taică-meu şi el îl avea de la tatăl său – aşa ceva nu se cumpără. Dar, fiindcă îmi eşti văr, ție ți-l vând cu plăcere.

— Cât ceri? l-am întrebat din nou. Şi doar credeam în sinea mea, amintindu-mi de învățăturile tatei, că un țăran sloven e mult prea generos pentru a se sinchisi de bani sau de cele ce valorează bani. Vărul Joseph Branco stătu mult pe gânduri până să spună:

— Douăzeci şi trei de coroane.

De ce se oprise tocmai la această sumă, nu îndrăzneam să

întreb. I-am dat douăzeci şi cinci. A numărat cu atenție, n-a făcut nicio încercare de a-mi înapoia restul de două coroane, a scos o batistă mare, roşie cu carouri albastre şi a legat banii în ea. Abia după ce a făcut două noduri la batistă, a luat lanțul de la gât, a scos ceasul din buzunarul vestei şi a pus pe masă lanțul cu ceas cu tot. Era un ceasornic greu, demodat, de argint, care se întorcea cu o cheiță. Vărul meu şovăi să-l desprindă de lanț, îl privi un timp afectuos, aproape drăgăstos şi spuse în cele din urmă:

— Numai pentru că eşti vărul meu! Dacă-mi dai încă trei coroane îți vând şi ceasul!

I-am întins o piesă de cinci coroane. Nici de data asta nu s-a ostenit cu restul. A scos încă o dată batista, a desfăcut încet nodul dublu, a pus moneda lângă celelalte, a vârât totul în buzunarul de la pantaloni şi apoi m-a privit drept în ochi.

— Şi vesta ta îmi place, am spus după câteva clipe. Aş vrea s-o cumpăr şi pe ea.

— Pentru că îmi eşti văr, răspunse, pot să-ți vând şi vesta. Şi fără a şovăi un moment, şi-a dat jos surtucul, a scos vesta şi mi-a întins-o peste masă. E o stofă bună, a spus Joseph Branco, şi nasturii sunt frumoşi. Şi pentru că e vorba de tine, costă numai două coroane şi cincizeci.

I-am dat trei coroane şi am văzut clar în ochii lui dezamăgirea că nu-i dădusem din nou cinci. Părea indispus, nu mai zâmbea, totuşi ascunse în cele din urmă şi aceşti bani tot atât de grijuliu şi ceremonios ca şi monedele dinainte.

Posedam acum, după părerea mea, tot ce era mai important pentru un sloven autentic: un lanț vechi, o vestă multicoloră, un ceas foarte greu de argint cu cheiță. N-am mai zăbovit nicio clipă. Am luat neîntârziat toate trei obiectele la mine, am plătit şi am trimis după o birjă. L-am însoțit pe vărul meu la hotel, locuia la „Cornul verde al vânătorului”. L-am rugat să mă aştepte seara, căci voi veni să-l iau. Aveam intenția să-l prezint prietenilor mei.

IV

MAI MULT DE FORMĂ, ca să am o scuză şi ca s-o liniştesc pe mama, mă înscrisesem la drept. De fapt însă nu-mi păsa de studii. În fața mea se întindea viața nesfârşită, câmpie multicoloră abia mărginită de un orizont îndepărtat, foarte îndepărtat. Trăiam într-o societate veselă, ba chiar nebunatică de tineri aristocrați, acel mediu pe care, alături de cel al artiştilor, îl

îndrăgeam cel mai mult în vechiul imperiu. Împărțeam cu ei frivolitatea sceptică, îndrăzneala melancolică, neglijența păcătoasă, morga arogantă, toate semne ale amurgului pe care noi atunci nu-l vedeam încă venind. Deasupra paharelor din care beam cu neastâmpăr, moartea invizibilă îşi şi încrucişa mâinile ciolănoase. Înjuram din bună dispoziție, bârfeam fără să ne facem probleme. Singuratic şi bătrân, îndepărtat şi oarecum încremenit, apropiat totuşi de noi şi omniprezent, în marele şi pestrițul imperiu, trăia şi guverna bătrânul împărat Franz Joseph. Poate că în adâncul ascuns al sufletelor noastre dormitau acele certitudini pe care le numim presimțiri, mai ales certitudinea că bătrânul împărat murea cu fiecare zi pe care o mai avea de trăit şi, împreună cu el, monarhia, nu atât patria noastră, cât împărăția noastră, ceva mai mare, mai larg, mai grandios decât o patrie. Din inima noastră împovărată izvorau glumele uşoare, din sentimentul că suntem hărăziți morții, o poftă nebună de a face apel la orice confirmare a vieții: baluri, chefuri, fete, mese prelungite, plimbări, nebunii de tot felul, escapade lipsite de sens, ironii autodistrugătoare, critică neînfrânată, Praterul cu roata sa uriaşă, teatrul de marionete, carnavaluri, balet, jocuri amoroase uşuratice în lojile discrete ale Operei, manevre pe care nimeni nu le lua în seamă, până şi acele boli cu care ne căptuşeşte uneori dragostea.

O să înțelegeți că apariția neaşteptată a vărului meu a fost binevenită pentru mine. Niciunul dintre uşuraticii mei amici nu avea un astfel de văr, o asemenea vestă, un asemenea lanț de ceas şi o legătură atât de apropiată cu pământul originar al miticului Sipolje sloven, patria eroului de la Solferino, pe atunci încă neuitat şi totuşi intrat în legendă.

Seara m-am dus să-l iau pe vărul meu. Surtucul său lucios din satin a făcut asupra tuturor prietenilor mei o impresie puternică. Bolborosea o germană de neînțeles, a râs mult cu dinții săi sclipitori şi puternici, ne-a lăsat să-i plătim consumația, a făgăduit să cumpere din Slovenia alte veste şi lanțuri de ceas pentru prietenii mei şi a acceptat cu plăcere avansuri băneşti. Căci toți mă invidiau pentru vestă, lanț, ceas. Cu toții ar fi fost foarte bucuroşi să-mi cumpere vărul în întregime, toate rubedeniile mele şi întregul Sipolje.

Văru-meu promise că la toamnă va veni din nou. L-am însoțit cu toții la gară. I-am procurat un bilet de clasa a doua. L-a luat, s-a dus la ghişeu şi a reuşit să-l schimbe pentru unul de clasa a treia.

Din vagon ne-a mai făcut semn cu mâna. Nouă tuturor ni s-a frânt inima când trenul a plecat din gară, căci iubeam melancolia cu aceeaşi uşurătate ca şi plăcerea.

V

AM MAI VORBIT CÂTEVA zile în grupul nostru vesel despre văru-meu Joseph Branco. Apoi l-am uitat din nou – adică: l-am pus deocamdată oarecum deoparte. Căci nechibzuințele din viața noastră actuală se cereau comentate şi onorate cum se cuvine.

Abia către sfârşitul verii, pe la 20 august, am primit de la Joseph Branco o scrisoare în limba slovenă, pe care am tradus-o prietenilor mei chiar în aceeaşi seară. Descria serbarea de la Sipolje cu ocazia zilei de naştere a împăratului, serbarea Asociației veteranilor. Cât îl privea, era un rezervist încă prea tânăr ca să aparțină veteranilor. Cu toate acestea mărşăluise cu ei până la pajiştea din pădure unde organizau neabătut în ziua de 18 august o serbare populară; îl luau cu ei pur şi simplu pentru că niciunul dintre bătrâni nu mai era destul de puternic ca să poată căra toba cea mare. Fanfara avea cinci gornişti şi trei clarinetişti. Dar ce este o fanfară în marş fără tobă?

— Ciudat, spuse tânărul Festetics, cu slovenii ăştia! Ungurii îi privează de drepturile naționale elementare, ei se apără, uneori chiar se revoltă sau dau cel puțin impresia că se revoltă, dar sărbătoresc ziua de naştere a regelui.

— În această monarhie, răspunse contele Chojnicki – el era cel mai vârstnic dintre noi – nimic nu e ciudat. Fără tâmpiții noştri din guvern (îi plăceau expresiile tari) sunt absolut sigur că nici ca aspect exterior nimic n-ar fi ciudat. Vreau să spun cu asta că aşa-zisa ciudățenie e ceva obişnuit pentru Austro-Ungaria. Vreau totodată să spun cu asta că numai smintitei de Europa, cu statele ei naționale şi cu naționalismele ei, lucrurile ce se înțeleg de la sine i se par bizare. E drept că slovenii, galițienii polonezi şi ruteni, evreii cu caftan din Boryslaw, geambaşii din Bacska, musulmanii din Sarajevo, vânzătorii de castane din Mostar sunt cei ce cântă *Gott erhalte*[5]. Dar studenții austrieci din Brünn şi Eger, dentiştii, farmaciştii, ucenicii de frizer, fotografii-artişti din Linz, Graz, Knittelfeld, guşații din văile Alpilor, ei toți cântă *Wacht am Rhein*[6]. Austria va pieri din cauza acestei fidelități

[5] *Doamne apără-l* (germ.). Imnul de stat al monarhiei austro-ungare.
[6] *De strajă la Rin* (germ.). Cântec naţionalist german.

nibelungice, domnii mei! Esența Austriei nu e centrul, ci periferia. Austria nu o poți găsi în Alpi, acolo găseşti capre de munte şi floarea reginei şi gențiană, dar aproape deloc noțiunea despre vulturul dublu[7]. Substanța austriacă este nutrită şi mereu reîmprospătată de către țările coroanei.

Baronul Kovacs, aristocrație militară de dată recentă, naționalitate maghiară, îşi fixă monoclul cum obişnuia întotdeauna când i se părea că are de exprimat ceva deosebit de interesant. Vorbea germana aspră şi cântată a ungurilor, nu atât din necesitate cât din cochetărie şi protest. În acest timp fața sa scofâlcită, care aducea aminte de pâinea necoaptă, prea puțin dospită, roşea violent şi nefiresc.

— Cei care suferă cel mai mult dintre toți în această dublă monarhie sunt ungurii, spuse el.

Era profesiunea sa de credință, cuvintele din această frază erau de neclintit. Ne plictisea pe toți, iar pe Chojnicki, cel mai plin de temperament, deşi cel mai în vârstă dintre noi, de-a dreptul îl înfuria. Veşnicul răspuns al lui Chojnicki nu putea să lipsească. Ca de obicei, repetă:

— Ungurii, dragă Kovacs, asupresc nu mai puțin decât următoarele popoare: pe slovaci, români, croați, sârbi, ruteni, bosniaci, pe şvabii din Bacska şi pe saşii din Transilvania.

Enumeră popoarele pe degetele răşchirate ale mâinilor sale frumoase, subțiri şi puternice.

Kovacs puse monoclul pe masă. Cuvintele lui Chojnicki păreau să nici nu ajungă până la urechea lui. „Ştiu eu ce ştiu”, gândi el, ca întotdeauna. Uneori o şi spunea.

În rest era un tânăr inofensiv, câteodată chiar bun. Eu nu-l puteam suferi, totuşi mă străduiam din răsputeri să-mi impun simțămintele amicale față de el. Ba chiar mă chinuia faptul că nu-l puteam suferi, şi asta avea o explicație anume: eram îndrăgostit de sora lui Kovacs; se numea Elisabeth şi avea nouăsprezece ani.

Am luptat multă vreme zadarnic împotriva acestei iubiri, nu atât pentru că mă socoteam în primejdie, cât pentru că mă temeam de zeflemeaua liniştită a prietenilor mei atât de sceptici. Domnea pe atunci, puțin înaintea marelui război, o aroganță batjocoritoare, o vanitoasă adeziune la aşa-zisa „decadență”, la o oboseală pe jumătate jucată şi exagerată şi un plictis nemotivat. În această atmosferă mi-am trăit cei mai buni ani ai mei. În

[7] Aluzie la stema Austriei.

această atmosferă, sentimentele abia dacă-şi aveau loc, pasiunile erau chiar luate în derâdere. Prietenii mei aveau mici şi neînsemnate „*liaisons*”[8], femei de care te puteai lepăda, ba uneori le împrumutai ca pe un palton; femei pe care le uitai ca pe nişte umbrele sau le lăsai intenționat undeva, ca pe nişte pachete stânjenitoare, după care te uiți în urmă de frică să nu ți le aducă cineva înapoi. În cercul pe care-l frecventam, dragostea era considerată o rătăcire, o logodnă era ceva ca o apoplexie, iar căsnicia o boală de lungă durată. Eram tineri. La căsătorie ne gândeam, e drept, ca la o consecință inevitabilă a vieții, dar aşa cum te gândeşti la o scleroză, care se va ivi probabil în chip fatal, în douăzeci sau treizeci de ani. Aş fi găsit multe ocazii să fiu singur cu fata, deşi pe atunci nu era încă socotit firesc ca doamne tinere să-şi petreacă mai mult de o oră în compania unor domni tineri, fără un pretext potrivit, ba chiar legitim. Eu am profitat doar de câteva puține prilejuri de acest fel. Să le folosesc pe toate îmi era, cum am zis, ruşine de amicii mei. Mă străduiam chiar să nu se observe nimic din sentimentul meu şi adesea mă temeam ca nu cumva unul sau altul din cercul nostru să fi şi aflat ceva, ca nu cumva să mă fi trădat eu însumi în vreun fel. Când mă întâlneam uneori pe neaşteptate cu vreunul dintre prietenii mei, credeam că pot deduce din tăcerea sa subită că se discutase tocmai înainte de sosirea mea despre faptul că o iubeam pe Elisabeth Kovacs şi deveneam posomorât de parcă fusesem prins asupra unei fapte urâte, de parcă s-ar fi descoperit la mine o slăbiciune secretă şi detestabilă. În puținele ore însă în care eram singur cu Elisabeth, credeam că simt cât de lipsită de sens, ba chiar nelegiuită era ironia amicilor mei, scepticismul şi „decadența” lor înfumurată. În acelaşi timp simțeam însă un soi de mustrare de cuget, de parcă aş fi avut a-mi reproşa o trădare a principiilor sacre ale prietenilor mei. Duceam deci, într-un anume sens, o viață dublă şi nu mi-era deloc la îndemână din această pricină.

Elisabeth era pe atunci frumoasă, blândă şi tandră şi avea, fără îndoială, o înclinație pentru mine. Cea mai neînsemnată acțiune, cel mai mărunt gest al ei mă emoționa profund, căci găseam că fiecare mişcare a mâinii sale, fiecare semn din cap, fiecare balansare a piciorului, felul cum îşi netezea fusta, o uşoară ridicare a voalului, chipul în care sorbea din ceaşca de cafea, o floare neaşteptată la rochie, scoaterea mănuşii trădau o

[8] Legături (franc.).

legătura clară şi nemijlocită cu mine – şi numai cu mine. Ba din unele semne, care în acea vreme puteau fi socotite ca făcând parte din categoria aşa-numitelor „avansuri îndrăznețe”, credeam că pot presupune cu oarecare dreptate că tandrețea cu care mă privea, atingerea involuntară şi pur întâmplătoare a mâinii sau a umărului meu erau promisiuni ce legau, promisiuni ale unor mângâieri îndelungi şi încântătoare ce mă aşteptau, numai să vreau, ajunuri ale unor sărbători de a căror certitudine calendaristică nu te mai puteai deloc îndoi. Avea o voce adâncă şi melodioasă. (Nu pot suferi vocile feminine subțiri şi înalte.) Modul ei de a vorbi îmi amintea de un fel de gângurit domol, potolit, cast şi totuşi plin de tensiune, de un murmur de izvoare subterane, de uruitul îndepărtat al unor trenuri pe care le auzi uneori în nopți de insomnie şi fiecare dintre cuvintele ei cele mai banale căpăta pentru mine, datorită acestei intonații adânci cu care era rostit, forța plină de semnificație, saturată, a unei limbi primitive, îndepărtate, dispărute, auzită poate cândva vag în vis, e drept nu perfect inteligibilă şi totuşi pe care o puteai presupune cu claritate.

Când nu eram cu Elisabeth, când mă întorceam în societatea amicilor mei, mă simțeam tentat în primul moment să le povestesc despre ea, ba chiar să vorbesc cu însuflețire. Dar privindu-le fețele obosite, lipsite de vlagă şi batjocoritoare, simțind ironia lor fățişă, chiar insistentă, a cărei victimă nu numai că mă temeam să devin, ci chiar doream s-o împărtăşesc cu aceleaşi drepturi ca şi ei, cădeam imediat într-o pudoare stupidă, lipsită de cuvinte, şi doar câteva minute mai târziu în acea „decadență” arogantă ai cărei fii pierduți şi mândri eram noi toți.

Într-o astfel de contradicție neroadă mă zbăteam şi nu ştiam cu niciun chip la cine să-mi găsesc refugiu. Uneori mă gândeam să mă destăinui mamei. Dar o consideram pe atunci, când eram încă tânăr şi pentru că eram atât de tânăr, incapabilă să-mi înțeleagă grijile. Relațiile mele cu mama nu erau nici ele autentice şi fireşti, ci doar încercarea jalnică de a imita atitudinea tinerilor față de mamele lor. Căci în ochii lor ele nu erau mame adevărate, ci un soi de clocitoare cărora le datorau maturitatea şi viața, sau, în cel mai bun caz, ceva ca nişte peisaje ale patriei în care întâmplător te-ai născut şi cărora nu le dăruieşti nimic altceva decât un gând şi o afecțiune. Eu însă am simțit toată viața un fel de stinghereală aproape sfântă în fața mamei; numai că îmi înăbuşeam acest sentiment. Luam doar prânzul acasă.

Şedeam în linişte unul în faţa celuilalt la masa mare din sufrageria spaţioasă, locul tatălui mort, în capul mesei, rămânea liber şi zilnic se punea, conform dispoziţiilor mamei, o farfurie goală şi un tacâm pentru cel pe veci dispărut. Se poate spune că mama şedea la dreapta celui răposat, eu la stânga. Ea bea un muscat auriu, eu o jumătate de sticlă de vin de Vöslau[9]. Nu-mi plăcea, aş fi preferat vin de Burgundia, dar mama hotărâse astfel. Bătrânul nostru servitor Jacques servea, cu mâinile sale tremurânde de moşneag, în mănuşi albe ca neaua. Părul său des era aproape la fel de alb. Mama mânca puţin, repede, dar cu demnitate. Ori de câte ori îmi ridicam privirea spre ea, îşi cobora ochii în farfurie – şi doar cu o clipă înainte îi simţisem odihnindu-se asupra mea. Ah, ştiam bine atunci că avea să-mi pună multe întrebări, că-şi înăbuşea întrebările acestea doar pentru a se feri de ruşinea de a fi mințită de copilul ei, de singurul ei copil. Îşi împăturea cu grijă şervetul. Acestea erau singurele momente când îi puteam privi nestingherit şi atent faţa latră, puţin cam buhăită de vârstă, obrajii lăsaţi şi pleoapele grele ridate. Mă uitam la pântecul pe care împăturea şervetul şi mă gândeam cu evlavie, dar cu reproş, totodată, că acolo era originea vieţii mele, în pântecul cald, cea mai maternă parte a mamei mele, şi mă miram că pot să stau atât de tăcut faţă în faţă cu ea, atât de îndărătnic, ba chiar atât de abrutizat, şi că nici ea, mama mea, nu găseşte niciun cuvânt pentru mine şi că îi era vădit tot atâta ruşine de fiul ei adult, devenit prea repede adult, ca lui de ea, de femeia îmbătrânită, cea prea repede îmbătrânită, care îi dăruise viaţă. Cu câtă plăcere i-aş fi vorbit despre contradicţia din sufletul meu, despre viaţa mea dublă, despre Elisabeth, despre prietenii mei! Dar ea, evident, nu voia să audă nimic din ce bănuia, ca să nu fie nevoită să-şi exprime cu glas tare dezaprobarea pentru ceea ce disprețuia în sinea ei. Poate că se şi acomodase legii veşnice şi crude a firii care-i sileşte pe fii să-şi uite curând obârşia; să-şi privească mamele ca pe nişte doamne vârstnice, să nu-şi mai amintească de sânii care le-au dat prima hrană, lege eternă ce le sileşte şi pe mame să vadă roadele trupului lor devenind tot mai mari şi mai străine, la început cu durere, apoi cu amărăciune şi în cele din urmă cu resemnare. Simțeam că mama vorbeşte atât de puțin cu mine fiindcă nu voia să mă lase să spun lucruri pentru care ar fi trebuit să-mi poarte ranchiună. Dar dacă aş fi avut libertatea să vorbesc cu ea despre

[9] Localitate în Austria Inferioară, renumită pentru vinurile roşii pe care le produce.

Elisabeth şi despre dragostea mea pentru această fată, aş fi dezonorat-o ca să spun aşa, probabil pe ea, pe mama mea, şi totodată pe mine însumi. Uneori voiam într-adevăr să încep să-i vorbesc despre dragostea mea. Dar mă gândeam la prietenii mei. Şi la relațiile acestora cu mamele lor. Aveam sentimentul copilăresc că m-aş fi trădat printr-o mărturisire. Ca şi cum într-adevăr ar fi fost o trădare față de tine însuți să tăinuieşti ceva mamei tale şi, pe deasupra, o trădare față de ea. Când prietenii mei vorbeau despre mamele lor, mă simțeam de trei ori ruşinat: şi anume mi-era ruşine de prietenii mei, de mama mea şi de mine însumi. Vorbeau despre mamele lor aproape ca de nişte „*liaisons*" părăsite sau abandonate, ca de nişte metrese prea repede îmbătrânite şi, mai rău chiar, ca şi cum mamele ar fi fost prea puțin demne de fiii lor.

Prietenii mei, deci, erau cei ce mă împiedicau să ascult de glasul firii şi al rațiunii şi să-mi exteriorizez sentimentele pentru draga mea Elisabeth, tot atât de liber ca dragostea mea de copil pentru mama.

Dar avea să se vădească nu mult după aceea că aceste păcate cu care ne-am împovărat atât eu cât şi prietenii mei, nu erau păcatele noastre personale, ci doar slabele semne anticipative ale distrugerii viitoare despre care voi povesti îndată.

VI

ÎNAINTEA ACESTEI MARI distrugeri mi-a mai fost hărăzită întâlnirea cu evreul Manes Reisiger, despre care va fi vorba şi mai târziu.

Era originar din Zlotogrod, în Galiția. Scurt timp mai încolo am cunoscut acest Zlotogrod şi-l pot, ca atare, descrie aici. Mi se pare important tocmai fiindcă nu mai există, tot aşa cum nu mai există Sipolje. Şi anume a fost distrus în război. A fost odinioară un orăşel, un orăşel mărunt, dar oricum un orăşel. Azi e o pajişte mare şi întinsă. Vara acolo creşte trifoiul, greierii cântă în iarba înaltă, râmele sunt acolo grase şi încovrigate şi ciocârliile se lasă brusc în jos ca să le mănânce.

Evreul Manes Reisiger a venit la mine într-o zi de octombrie, la o oră tot atât de matinală ca înainte cu câteva luni prietenul său, vărul meu Branco. Şi a venit la recomandarea vărului Joseph Branco.

— Domnişorule, a spus Jacques, un evreu doreşte să vă vorbească.

Cunoşteam pe atunci câțiva evrei, e drept evrei vienezi. Nu-i uram deloc, şi anume tocmai pentru că în acel timp antisemitismul declarat al nobilimii, al cercurilor pe care le frecventam devenise o modă a intendenților, a micilor burghezi, a hornarilor şi tapițerilor. Această schimbare era întru totul analogă cu cea a modei care făcea ca fiica unui aprod de la primărie să-şi împodobească pălăria de duminică cu exact aceeaşi pană de struț pe care o purtase cu trei ani în urmă, într-o miercuri, o Trautmannsdorff[10] sau o Szechenyi[11]. Şi tot atât de puțin cum putea azi o Szechenyi să-şi pună la pălărie o pană de struț care împodobea pălăria fiicei unui aprod de la primărie, tot atât de puțin buna societate din care făceam parte putea să disprețuiască un evreu – tocmai pentru că o făcea intendentul.

M-am dus în vestibul şi eram pregătit să văd pe unul dintre acei evrei pe care-i cunoşteam şi a căror profesiune părea să fi impregnat ba chiar să fi format aspectul lor corporal. Cunoşteam zarafi, vânzători ambulanți, negustori de haine şi pianişti din bordeluri. Când am intrat în vestibul am văzut un bărbat care nu numai că nu corespundea deloc imaginii mele obişnuite despre un evreu, ci părea chiar să fie în stare a o distruge pe de-a-ntregul. Era ceva înfricoşător de negru şi înfricoşător de colosal. Nu s-ar fi putut spune că barba, care-i acoperea tot obrazul, barba sa netedă, de un negru-albăstrui, îi încadra fața oacheşă, dură, osoasă. Nu, fața sa creştea de-a dreptul din această barbă, de parcă barba ar fi existat înaintea feței şi ar fi aşteptat ani de zile ca s-o încadreze şi s-o acopere cu totul. Omul era puternic şi mare. În mână ținea o şapcă neagră ripsată, cu cozoroc şi pe cap avea o tichie rotundă din catifea, aşa cum poarta uneori fețele bisericeşti. Stătea astfel la uşă, dur, uriaş, sumbru, ca o forță impunătoare, mâinile roşii strânse pumn atârnau ca două ciocane din mânecile negre ale caftanului său. A scos din marginea interioară de piele a şepcii ripsate scrisoarea în slovenă, îngust împăturită, a vărului meu Joseph Branco. L-am invitat să ia loc, dar el a schițat cu mâinile un gest sfios de refuz, şi refuzul acesta mi s-a părut cu atât mai sfios, cu cât fusese făcut cu aceste mâini care, luate în parte, ar fi fost în stare să ne zdrobească, pe mine, fereastra, măsuța de marmură, cuierul şi, în genere, tot ce se afla în vestibul. Am citit scrisoarea. Am aflat din ea că omul care stătea aici în fața mea, era Manes

[10] Veche familie nobiliară din Stiria (Austria).
[11] Familie nobiliară maghiară.

Reisiger din Zlotogrod, birjar de felul lui, prieten al vărului Joseph Branco, care cu prilejul călătoriei sale anuale prin țările monarhiei, unde îşi vindea castanele, avea casă şi masă gratuită la el, aducătorul scrisorii, şi că în numele rudeniei şi prieteniei noastre aveam obligația să-l ajut pe Manes Reisiger – în tot ce avea să-mi ceară.

Şi anume ce dorea Manes Reisiger din Zlotogrod?

Nimic altceva decât un loc gratuit la Conservator pentru extrem de talentatul său fiu Efraim. Acesta nu trebuia să devină birjar şi nici să piară în estul îndepărtat al monarhiei. După părerea tatălui său, Efraim era un muzician genial. Am promis totul. Am pornit spre prietenul meu, contele Chojnicki, care dintre toți amicii mei era, în primul rând, singurul galițian şi, în al doilea, singurul în stare să frângă străvechea, tradiționala şi eficacea forță de rezistență a vechilor funcționari austrieci: prin amenințare, folosire de forță, viclenie şi perfidie, armele unei vechi şi de mult apuse civilizații: tocmai a lumii noastre.

Seara l-am întâlnit pe contele Chojnicki la Cafeneaua noastră Wingerl.

Ştiam bine că nu i se putea prilejui o plăcere mai mare decât dacă îl rugai să obțină hatâruri pentru un concetățean. Nu numai că nu avea nicio profesiune, dar n-avea nici măcar o ocupație. El, care ar fi putut să facă în armată, în administrație, în diplomație, ceea ce se numeşte o „*briliante carrière*”[12] şi de-a dreptul renunțase la ea din dispreț pentru tâmpiții, prostănacii, neghiobii, pentru toți cei ce administrau statul şi pe care îi plăcea să-i numească „creiere de găluşti”, îşi procura o plăcere delicată din a constrânge pe nişte consilieri de curte să-i simtă puterea, adevărata putere pe care o conferă tocmai o demnitate neoficială. Şi el care era atât de prietenos, atât de indulgent, ba chiar prevenitor, când era vorba de chelneri, birjari, oameni de serviciu şi poştaşi, care nu uita niciodată să-şi scoată pălăria când cerea o oarecare informație banală unui sergent de stradă sau unui portar, arbora o față greu de recunoscut când întreprindea vreun demers pentru un protejat la Ministerul de Externe din Viena, la palatul guvernatorului, la Ministerul Cultelor şi Învățământului: o aroganță glacială se aşternea ca o vizieră străvezie peste trăsăturile sale. Dacă jos, în fața portarului în livrea, ce păzea portalul, mai era oarecum condescendent, uneori chiar binevoitor, rezistența sa împotriva funcționărimii creştea vizibil,

[12] Carieră strălucită (franc.).

cu fiecare treaptă urcată, şi în momentul când ajungea la ultimul etaj, dădea impresia unui om care venise acolo pentru o răfuială cumplită. La câteva oficii se şi făcuse cunoscut. Şi când, cu o voce periculos de înceată, spunea în coridor omului de serviciu: „Anunță-mă domnului consilier de curte!" doar rar era întrebat de numele său şi când totuşi i se întâmpla, repeta şi mai încet, dacă era posibil: „Anunță-mă imediat, te rog". Cuvintele „te rog", e drept, erau rostite fireşte mai tare.

Pe deasupra îi plăcea muzica şi tocmai de aceea mi se părea potrivit să-i solicit sprijinul pentru tânărul Reisiger. A făgăduit imediat să încerce totul chiar a doua zi. Dorința sa de a ajuta era atât de promptă, că am şi început să-mi simt conştiința încărcată şi l-am întrebat dacă nu vrea mai bine să aibă o probă a talentului tânărului Reisiger înainte de a interveni pentru el. Asta l-a înfuriat.

— Îi cunoaşteți poate pe slovenii dumneavoastră, a spus, dar eu îmi cunosc evreii galițieni. Pe tată îl cheamă Manes şi e birjar, după cum tocmai mi-ați spus. Fiul se numeşte Efraim, şi asta îmi ajunge pe deplin. Sunt convins de talentul băiatului. Ştiu asta datorită unui al şaselea simț pe care-l am. Evreii mei galițieni pot totul. Cu zece ani în urmă nu-i iubeam încă. Acum îmi sunt dragi, pentru că aceste creiere de găluşti au început să fie antisemiți. Trebuie doar să întreb ce domni se află în locurile competente şi mai ales care dintre ei e antisemit. Căci vreau să-i necăjesc cu micul Efraim şi mă voi duce la ei împreună cu bătrânul. Sper că arată ca un adevărat evreu.

— Poartă un caftan lunguț, am spus.

— Bine, bine, a exclamat contele Chojnicki, e omul meu! Ştiți, nu sunt patriot, dar îmi iubesc compatrioții. O țară întreagă, o patrie chiar, e ceva abstract. Dar un compatriot e ceva concret. Nu pot iubi toate câmpurile de grâu şi secară, toate pădurile de brazi, toate mlaştinile, pe toți domnii şi pe toate doamnele poloneze. Dar un anumit câmp, o pădurice, o mlaştină, un om: *à la bonne heure*![113] Asta văd, pipăi, e ceva ce-mi vorbeşte în limba care mi-e familiară, tocmai pentru că e individualizat, e chintesența familiarului. Şi în rest există şi oameni pe care îi numesc compatrioți, chiar dacă s-au născut în China, Persia, Africa. Unii îmi sunt apropiați de la prima privire. Cel ce e un adevărat „compatriot" îți pică în brațe ca un semn al harului ceresc. Dacă, pe deasupra, mai e şi născut pe pământul meu: *à*

[13] Perfect! (franc.)

la bonne heure. Dar al doilea lucru e o întâmplare, primul un destin. A ridicat paharul şi a strigat: Trăiască deci compatrioții, compatrioții mei din toate părțile lumii!

Două zile mai târziu i l-am adus pe birjarul Manes Reisiger la Hotelul Kremser. Manes şedea foarte aproape de marginea scaunului, nemişcat, o ființă neagră colosală. Arăta de parcă nu s-ar fi aşezat el însuşi, de parcă l-ar fi aşezat altcineva, din întâmplare, la margine, şi de parcă singur nu ar fi fost în stare să ocupe tot locul. În afara celor două propoziții pe care le repeta din timp în timp şi fără nicio legătură – şi anume: „Vă rog, domnilor!" şi: „Mulțumesc frumos, domnilor!" – nu spunea nimic şi părea să şi înțeleagă destul de puțin. Chojnicki a fost cel care a povestit birjarului Manes din Zlotogrod cum arată Zlotogrodul: căci Chojnicki cunoştea toate regiunile Galiției.

— Deci mâine, la ora unsprezece, mergem să rezolvăm problema, a spus contele.

— Mulțumesc frumos, domnilor! a zis Manes.

A fâlfâit cu o mână şapca ripsată şi cu cealaltă tichiuța. S-a mai înclinat încă o dată la uşa ce i-o ținea deschisă portarul, căruia i-a zâmbit recunoscător şi fericit.

Într-adevăr, câteva săptămâni mai târziu, tânărul Efraim Reisiger era înscris la Conservator. Băiatul a venit la Chojnicki ca să-i mulțumească. Şi eu eram pe atunci la hotelul lui Chojnicki. Efraim Reisiger arăta aproape întunecat pe când îi mulțumea şi părea un tânăr care are de făcut imputare. Vorbea poloneza, eu înțelegeam, datorită slovenei mele, doar fiecare al treilea cuvânt. Sesizam însă din mina şi privirile contelui Chojnicki, că atitudinea plină de reproş şi de fapt arogantă a băiatului îi plăcea.

— Asta e ceva! a spus după ce băiatul a plecat. La noi la țară oamenii nu spun mulțumesc, ci mai degrabă contrariul. Sunt oameni mândri, evreii galițieni, evreii mei galițieni! Trăiesc cu impresia că orice poziție privilegiată li se cuvine pur şi simplu. Cu impasibilitatea măreață cu care reacționează când se aruncă în ei cu pietre şi sunt ocărâți, acceptă şi favorurile şi privilegiile. Toți ceilalți se revoltă când sunt înjurați, se pleacă atunci când le faci un bine. Numai pe evreii mei polonezi nu-i atinge nici ocara, nici vreo favoare. În felul lor, sunt nişte aristocrați. Căci semnul distinctiv al aristocratului e înainte de toate impasibilitatea şi nicăieri nu am văzut o impasibilitate mai mare ca la un evreu polonez!

Spunea: evreii mei polonezi cu acelaşi ton cu care spusese atât de des în prezența mea: moşiile mele, van Gogh-urile mele, colecția mea de instrumente. Aveam senzația clară că, în parte, îi aprecia pe evrei atât de mult pentru că-i socotea ca pe o proprietate a lui. Era de parcă aceştia nu s-ar fi născut în Galiția după voința lui Dumnezeu, ci ca şi cum el însuşi i-ar fi comandat celui atotputernic, aşa cum îşi comanda covoare persane la cunoscutul negustor Pollitzer, papagali la negustorul italian de păsări Scapini şi vechi instrumente rare la constructorul de viori Grossauer. Şi cu aceeaşi grijă, cu aceeaşi noblețe plină de circumspecție cu care trata covoare, păsări, instrumente, îi trata şi pe evreii săi, în asemenea măsură încât considera ca o obligație firească să-i scrie o scrisoare tatălui acelui băiat destul de arogant, bravului birjar Manes, în care-l felicita pentru primirea băiatului la Conservator. Căci Chojnicki se temea ca birjarul Manes să nu i-o ia înainte cu o scrisoare de mulțumire.

Birjarul Manes Reisiger însă era departe de gândul de a aşterne scrisori de mulțumire şi pe de-a-ntregul incapabil să aprecieze cum se cuvine favoarea sorții care-l adusese pe el şi pe fiul său în apropierea contelui Chojnicki şi a mea, ba mai mult, înclinat să creadă că talentul fiului său Efraim era atât de uriaş, încât un conservator ca acela din Viena trebuia să se considere fericit să poată avea în mijlocul său un asemenea fiu. M-a vizitat două zile mai târziu şi a început în modul următor:

— Dacă cineva ştie ceva pe lumea asta, devine ceva. Am spus-o mereu fiului meu Efraim. Şi aşa a fost. E singurul meu fiu. Cântă straşnic la vioară. Trebuie să-l rugați odată să vă cânte ceva. Şi e mândru. Cine ştie dacă o să primească! Era ca şi cum eu aş fi trebuit să-i mulțumesc birjarului Manes pentru că-mi dăduse voie să-i înlesnesc fiului său intrarea la Conservator. Nu mai am ce căuta la Viena, a continuat, voi pleca mâine acasă.

— Trebuie să mai faceți o vizită şi contelui Chojnicki ca să-i mulțumiți, i-am spus.

— Un domn fin, domnul conte! a spus Manes aprobator. Îmi voi lua rămas bun de la el. L-a auzit cântând pe Efraim al meu?

— Nu! am replicat. Ar trebui să-l rugați s-o facă!

Trenul birjarului Manes Reisiger pleca la ora unsprezece seara, la ora opt a venit la mine şi m-a rugat, adică aproape mi-a poruncit, să-l conduc până la hotelul contelui Chojnicki.

Ei bine, l-am dus. Chojnicki a fost recunoscător şi aproape entuziasmat. Ba a fost chiar mişcat.

— Ce splendid, a exclamat, că vine la mine să-mi

mulțumească! V-am spus imediat: aşa sunt evreii noştri!

În cele din urmă a mulțumit birjarului Manes pentru că i-a dat ocazia să păstreze lumii un geniu. Suna de parcă Chojnicki n-ar fi aşteptat de zece sau de douăzeci de ani nimic altceva decât pe fiul lui Manes Reisiger şi de parcă acum i s-ar fi împlinit, în sfârşit, o dorință îndelung nutrită şi cultivată cu multă grijă. Ba, de atâta recunoştința, i-a oferit chiar lui Manes Reisiger bani pentru drumul de întoarcere. Birjarul Manes a refuzat, ne-a poftit însă pe amândoi să venim la el. Avea, a spus, o casă, trei camere, o bucătărie, un grajd pentru cai şi o grădină unde stăteau trăsura şi sania. Nu era deloc un birjar sărac. Câştiga chiar cincizeci de coroane pe lună. Dacă voiam să venim la el, avea să ne meargă minunat. Va avea grijă ca să nu ducem lipsă de nimic.

N-a uitat nici să ne amintească atât lui Chojnicki cât şi mie, că aveam de-a dreptul obligația să purtam de grijă fiului său Efraim.

— Un asemenea geniu, a spus el la plecare, trebuie ocrotit!

Chojnicki i-a făgăduit; şi de asemenea că vom veni negreşit vara următoare la Zlotogrod.

VII

AICI, ÎN ACEST LOC, sunt nevoit să vorbesc despre o chestiune importantă pe care, când am început să scriu cartea, am sperat s-o pot omite. Căci nu e vorba despre nimic altceva decât despre religie.

Eram ateu, ca prietenii mei, ca toți prietenii mei. Nu mă duceam niciodată la liturghie. Dar obişnuiam s-o însoțesc pe mama până în fața bisericii, pe mama mea care, e drept, poate nu era credincioasă, însă era – cum se spune – „practicantă". Pe atunci uram de-a dreptul biserica. De fapt, astăzi, când am devenit credincios, nu mai ştiu de ce am urât-o. Era, cum s-ar zice, „moda".

Mi-ar fi fost ruşine dacă aş fi fost nevoit să spun prietenilor mei că m-am dus la biserică. Nu era în ei vreo adevărată duşmănie împotriva religiei, ci un soi de îngâmfare care-i împiedica să recunoască tradiția în care crescuseră. E drept că nu voiau să renunțe la esențialul tradiției; dar noi – şi eu făceam parte dintre ei – ne răzvrăteam împotriva formelor tradiției, căci nu ştiam că forma adevărată e identică cu esența şi că era o copilărie să vrei să desparți una de alta. Era, cum am spus, o

copilărie, dar noi eram pe atunci copilăroşi. Moartea îşi şi încrucişa mâinile ciolănoase deasupra cupelor din care sorbeam veseli şi copilăroşi. Nu simțeam moartea. Nu o simțeam, căci nu-l simțeam pe Dumnezeu. Printre noi contele Chojnicki era singurul care mai respecta formele religioase, dar nu din credință, ci datorită sentimentului că noblețea îl obligă să respecte prescripțiile religiei. Pe noi ceilalți, care le neglijam, ne socotea pe jumătate anarhişti.

— Biserica romană, obişnuia el să spună, e în această lume putredă singura care dă formă, care păstrează forma. Da, se poate spune că e dătătoare de formă. Prin aceea că zăvorăşte tradiționalul aşa-zisului „din bătrâni” în dogmatism, ca într-un palat de gheață, ea obține pentru copiii ei şi le conferă libertatea de a face ce vor jur împrejur, în afara acestui palat de gheață, care are o curte anterioară largă şi spațioasă, ba şi iartă, respectiv îndrumă, ceea ce este interzis. Statuând păcatele, ea şi iartă aceste păcate. Pur şi simplu nu admite oameni fără greşeală: aceasta este trăsătura ei eminamente umană. Pe copiii ei fără de prihană îi ridică la rangul de sfinți. Şi tocmai prin aceasta îngăduie implicit păcătoşenia oamenilor. Ba admite păcătoşenia în asemenea măsură încât nu mai consideră umane pe acele ființe care nu sunt păcătoase: acestea sunt mântuite sau devin sfinte. Prin aceasta biserica romană îşi atestă cea mai nobilă tendință a ei: de a ierta, de a absolvi de păcate. Nu există o tendință mai nobilă decât aceea a iertării. Gândiți-vă că nu există una mai vulgară decât aceea a răzbunării. Nu există noblețe fără mărinimie, aşa precum nu există sete de răzbunare fără vulgaritate.

Contele Chojnicki era cel mai în vârstă şi cel mai deştept dintre noi; dar noi eram prea tineri şi prea nerozi pentru a aduce superiorității sale prinosul de admirație pe care, fără îndoială, o merita. Îl ascultam mai degrabă cu condescendență decât cu crezare şi, pe deasupra, ne mai închipuiam că-i facem o favoare ascultându-l. Pentru noi, cei aşa-zis tineri, el era un domn mai în vârstă. Mai târziu abia, în timpul războiului, ne-a fost hărăzit să vedem cu cât era el în realitate mai tânăr decât noi.

Însă abia târziu, mult prea târziu ne-am dat seama că nu eram mai tineri decât el, ci pur şi simplu fără vârstă, cum s-ar zice nenaturali, fără vârstă. În timp ce contele era natural, demn de vârsta sa, autentic şi blagoslovit de Dumnezeu.

VIII

CÂTEVA LUNI MAI TÂRZIU am primit următoarea scrisoare de la birjarul Manes Reisiger:

„Preastimate domn!

După marea onoare şi marele serviciu pe care mi l-aţi făcut, îmi permit cu respect să vă comunic că vă sunt foarte, foarte recunoscător. Fiul meu îmi scrie că face progrese la Conservator, şi tot geniul lui vi-l datorez Dumneavoastră. Vă mulţumesc din inimă. Totodată îmi permit cu deosebit respect să Vă rog să aveţi marea bunătate de a veni aici, la noi. Vărul Dumneavoastră, castanagiul Trotta, locuieşte întotdeauna, adică de zece ani, în fiecare toamnă la mine. Mi-am închipuit că V-ar face şi Dumneavoastră plăcere să staţi la mine. Căsuţa mea e săracă, dar încăpătoare.

Preastimate domn! Vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău această invitaţie. Sunt atât de mic şi Dumneavoastră atât de mare! Stimate domn! Vă rog să mă scuzaţi şi pentru faptul că am pus pe altcineva să scrie această scrisoare. Eu însumi nu ştiu să scriu, în afară de numele meu. Această misivă o scrie, din voia mea, scribul autorizat, oficial al localităţii noastre, Hirsch Kiniower, deci un om de încredere, cumsecade şi având calitatea cuvenită. Al preastimatului domn supus: Manes Reisiger, birjar din Zlotogrod."

Întreaga scrisoare era aşternută într-o caligrafie îngrijită: „ca de tipar" se zicea pe atunci referitor la această manieră de a scrie. Numai semnătura, numele deci, trăda emoţionanta stângăcie a mâinii de birjar. Singur aspectul acestei semnături ar fi fost de-ajuns să mă facă să iau o hotărâre şi să fixez călătoria mea la Zlotogrod pentru următorul început de toamnă. Eram pe atunci cu toţii lipsiţi de griji, iar eu eram lipsit de griji ca toţi ceilalţi. Viaţa noastră înaintea marelui război a fost idilică şi însăşi o călătorie spre îndepărtatul Zlotogrod ni se părea tuturor o aventură. Şi faptul că eu urma să fiu eroul acestei aventuri era pentru mine un măreţ prilej de a apărea măreţ în faţa prietenilor mei. Deşi această călătorie aventuroasă era încă atât de îndepărtată şi doar eu singur trebuia s-o fac, vorbeam seară de seară despre ea, de parcă m-ar fi despărţit doar o săptămână de Zlotogrod şi de parcă nu eu singur, ci cu toţii împreună urmam

s-o întreprindem. Treptat, această călătorie a devenit pentru noi toți ceva pasionant, ba chiar un soi de obsesie. Şi am început să ne imaginăm îndepărtatul şi micuțul Zlotogrod în chip foarte arbitrar, astfel încât încă în timp ce descriam Zlotogrodul eram convinşi că schițăm o înfățişare a sa cu totul denaturată; şi totuşi nu puteam să ne oprim de a falsifica imaginea acestui loc pe care nu-l cunoştea niciunul dintre noi. Adică să-l înzestrăm cu tot soiul de însuşiri despre care ştiam dinainte că sunt rezultatele arbitrare ale fanteziei noastre şi câtuşi de puțin însuşirile reale ale acestui târg.

Atât de senine erau pe atunci vremurile! Moartea îşi şi încrucişa manile ciolănoase deasupra cupelor din care sorbeam. Nu o vedeam, nu-i vedeam mâinile. Vorbeam cu atâta intensitate şi atât de mult despre Zlotogrod, încât am fost cuprins de teamă că ar putea să dispară brusc într-o zi, sau că prietenii mei ar putea să înceapă a crede că acel Zlotogrod devenise ireal, că nici nu există în realitate, şi că doar le povestisem despre el. Deodată m-a apucat nerăbdarea şi chiar dorul după acest Zlotogrod şi după birjarul pre nume Reisiger.

În mijlocul verii anului 1914 am plecat la Zlotogrod, după ce scrisesem vărului meu Trotta, la Sipolje, că-l aştept acolo şi pe el.

IX

LA MIJLOCUL VERII anului 1914 am plecat deci la Zlotogrod. Am tras la hotelul la „Ursul de aur”, singurul din orăşel, despre care mi se spusese că ar fi la nivel european.

Gara era minusculă, ca aceea din Sipolje, pe care o păstrasem conştiincios în memorie. Toate gările vechii monarhii austro-ungare semănau între ele, micile gări din micile localități de provincie. Erau galbene şi minuscule, asemănătoare cu nişte pisici leneşe, care iarna se culcă pe zăpadă, vara la soare, ocrotite parcă de tradiționalul acoperiş din sticlă de cristal al peronului şi păzite de vulturul negru, cu două capete, pe fond galben. Peste tot, la Sipolje ca şi la Zlotogrod, era acelaşi impiegat de cale ferată, acelaşi impiegat cu burta proeminentă, cu uniforma paşnică de un albastru-închis, cu diagonala neagră de-a curmezişul pieptului, diagonala în care era înfipt clopoțelul, sorgintea acelui îmbucurător sunet întreit, care, conform regulamentului, anunța plecarea. Atât la Zlotogrod cât şi la Sipolje pe peron, deasupra intrării în biroul şefului de gară, atârna acel instrument negru, de fier, de unde în chip miraculos

venea îndepărtatul clinchet argintiu al îndepărtatului telefon, semnale delicate şi plăcute, din alte lumi, încât te şi mirai că-şi găsiseră adăpost într-o carcasă atât de grea, chiar dacă era mică; în staţie la Zlotogrod, ca şi la Sipolje, impiegatul saluta pe cei ce soseau şi pe cei ce plecau, şi salutul lui era un soi de binecuvântare militară. În gară la Zlotogrod, ca şi la Sipolje, exista aceeaşi „sală de aşteptare de clasa a doua şi întâi", acelaşi bufet cu sticle de rachiu, aceeaşi casieriţă blondă, cu piept opulent, şi aceiaşi doi palmieri uriaşi în dreapta şi în stânga bufetului, care aduceau aminte de timpuri trecute, dar şi de mucava. Iar în faţa gării aşteptau cele trei birje, ca şi la Sipolje. Şi l-am recunoscut imediat pe neconfundabilul birjar Manes Reisiger.

E de la sine înţeles că el a fost cel care m-a condus la hotelul la „Ursul de aur". Avea o birjă frumoasă, la care erau înhămaţi doi cai de culoare cenuşiu-argintie, spiţele roţilor erau date cu lac galben, iar roţile aveau cauciucuri, aşa cum văzuse Manes la Viena, la aşa-numiţii „birjari cu roţi de cauciuc".

Mi-a mărturisit pe drum că şi-a renovat birja nu atât de dragul meu, în aşteptarea sosirii mele, cât dintr-un soi de pasiune instinctivă care-l silea să-i observe mai cu atenţie pe colegii săi, birjarii din Viena, şi să-şi jertfească economiile zeului progresului, cumpărând doi cai bălani şi îmbrăcând roţile cu cauciucuri.

Drumul de la gară în oraş era foarte lung şi Manes Reisiger a avut destul răgaz ca să-mi spună poveştile care-l priveau atât de aproape. În acest timp ţinea hăţurile cu mâna stângă. În dreapta caprei, biciul era înfipt în teacă. Caii îşi cunoşteau bine drumul. Nu era deloc nevoie să-i conduci. Manes nici nu trebuia să se ocupe de ei. Şedea deci nepăsător pe capră, ţinea hăţurile fără grijă şi slobod în mâna stângă, şi îşi apleca trunchiul spre mine în vreme ce povestea. Cei doi cai bălani costaseră împreună doar o sută douăzeci şi cinci de coroane. Erau cumpăraţi de la stat, amândoi chiori de ochiul stâng, deci nepotriviţi pentru scopuri militare şi cedaţi ieftin de Regimentul nouă dragoni, staţionat la Zlotogrod. E drept că el, birjarul Manes Reisiger, nu i-ar fi putut cumpăra niciodată atât de ieftin, dacă n-ar fi fost unul dintre preferaţii colonelului care comanda Regimentul nouă dragoni. În orăşelul Zlotogrod existau doar cinci birje, celelalte patru, ale colegilor lui Reisiger, erau nişte birje murdare, cu iepe bătrâne, leneşe şi oloage, roţi strâmbe şi banchete din piele zdrenţuită. Lâna de lemn ieşea de-a valma prin pielea găurită şi julită, şi zău

că nu te puteai aştepta ca un domn, şi cu atât mai puțin un colonel de la Regimentul nouă dragoni, să se urce în asemenea birje.

Aveam o recomandare de la Chojnicki către comandantul garnizoanei, colonelul Földes de la Regimentul nouă, ca şi pentru prefect, baronul Grappik. Chiar a doua zi dimineața, aveam de gând să fac amândouă vizitele. Birjarul Manes Reisiger a tăcut, nu mai avea nimic important de spus, tot ce era important în viața sa fusese povestit. Totuşi a mai lăsat încă biciul în teacă, totuşi mai ținea hățurile liber şi moale în mână, totuşi şi-a mai îndreptat de pe capră trunchiul spre mine. Zâmbetul permanent al gurii sale mari, cu dinți albi, puternici, în mijlocul negrului nocturn, aproape albastru, al mustății şi bărbii sale, amintea uşor de o lună lăptoasă printre păduri, printre păduri plăcute. Atâta voioşie, atâta bunătate era în acest zâmbet, încât domina chiar vigoarea peisajului străin, neted şi elegiac, prin care treceam. Căci în drumul de la gara Zlotogrod la orăşelul Zlotogrod se întindeau în dreapta mea câmpuri nesfârşite, în stânga mlaştini nesfârşite, de parcă orăşelul, cu o castitate liber consimțită, ar fi rămas în mod conştient departe de gara care îl lega de lume. Era o după-amiază ploioasă şi, cum am zis, început de toamnă. Roțile cu cauciuc ale birjarului Manes mergeau într-o linişte fantomatică pe drumul nepavat şi mocirlos, dar potcoavele grele ale cailor bălani puternici, cândva ai statului, loveau cu ritm viguros noroiul de un cenuşiu-închis, şi bulgări mari de glod săreau în fața noastră. Era aproape întuneric când am ajuns la primele case. În mijlocul pieței, vizavi de biserica cea mică, sta, anunțată de departe de un felinar singuratic şi trist, singura casă cu două caturi din Zlotogrod: anume hotelul la „Ursul de aur”. Felinarul singuratic din fața lui amintea de un copil orfan care încearcă zadarnic să râdă printre lacrimi.

Cu toate acestea, deşi mă pregătisem pentru ceva străin, ba mai mult, pentru ceva aflat la distanță, îndepărtat, cele mai multe mi s-au părut familiare şi cunoscute. Într-un târziu abia, îndelungă vreme după marele război numit „mondial”, pe bună dreptate după părerea mea, şi anume nu pentru că a fost dus de lumea întreagă, ci pentru că noi toți am pierdut, din cauza lui, o lume, lumea noastră, într-un târziu deci, aveam să-mi dau abia seama că peisaje chiar, ogoare, națiuni, rase, colibe şi cafenele foarte diferite între ele şi de obârşie diferită trebuie să se supună legii cu totul fireşti a unui spirit puternic, în stare să apropie ceea ce e îndepărtat, să facă familiar ce e străin şi să unească

ceea ce, în aparentă, e divergent. Vorbesc despre spiritul vechii monarhii, greşit înțeles şi totodată folosit în mod abuziv, care mă făcea să mă simt la Zlotogrod la fel de acasă ca la Sipolje sau la Viena. Singura cafenea din Zlotogrod, Cafeneaua Habsburg, situată la parterul hotelului la „Ursul de aur", unde trăsesem, nu arăta altfel decât Cafeneaua Wimmerl din Josefstadt, unde obişnuiam să mă întâlnesc după-amiezele cu prietenii mei. Şi aici în dosul tejghelei şedea binecunoscuta casieriță, atât de blondă şi opulentă cum numai casierițele puteau fi în vremea mea, un soi de zeiță de treabă a viciului, un păcat care se expune singur doar făcând semne, lascivă, dăunătoare şi iubitoare de arginți totodată. Le văzusem asemănătoare la Agram, Olmütz, Brünn, Kecskemet, la Szombathely, Oedenburg, Sternberg, Müglitz. Tablele de şah, pietrele de domino, pereții afumați, lămpile cu gaz, masa de bucătărie din colț, în apropierea toaletelor, servitoarea cu şorț albastru, jandarmul rural cu coiful de culoarea lutului galben, care intra pentru o clipă, tot atât de autoritar pe cât era de stingherit, şi care-şi sprijinea aproape timid de suportul pentru umbrele arma cu baioneta înfiptă în ea, jucătorii de taroc cu bărbi à la împărat şi manşete rotunde, care se adunau zilnic la aceeaşi oră: toate astea erau țara natală, mai puternică decât doar o patrie, întinsă şi pestriță, totuşi familiară şi țară natală: monarhia chezaro-crăiască. Prefectul, baronul Grappik, şi colonelul Földes de la Regimentul nouă dragoni vorbeau amândoi aceeaşi germană fornăită, oficială a claselor sus-puse, o limbă aspră şi moale totodată, de parcă slavii şi italienii ar fi fost întemeietorii şi părinții acestei limbi, o limbă plină de ironie discretă şi de receptivitate grațioasă pentru tot ce era inofensiv, pentru flecăreală şi chiar pentru nimicurile plăcute. N-a durat nici măcar o săptămână şi m-am simțit la Zlotogrod tot atât de acasă ca la Sipolje, la Müglitz, la Brünn şi la Cafeneaua Wimmerl a noastră, din Josefstadt.

Desigur că mergeam zilnic prin regiune cu birja prietenului meu Manes Reisiger. Ținutul era în realitate sărac, dar se prezenta atrăgător şi lipsit de griji. Înseşi mlaştinile întinse şi sterpe îmi apăreau mănoase şi bune, iar corul prietenos al broaştelor care se ridica din ele, ca un cântec de laudă al unor ființe ştiind mai bine decât mine în ce scop Dumnezeu le-a creat pe ele şi patria lor, mlaştinile.

Noaptea, auzeam uneori strigătele răguşite, adesea întrerupte ale gâştelor sălbatice, care zburau în înălțimi. Pe sălcii şi mesteceni se mai afla frunziş din belşug, dar de pe castanii mari

şi inspirând respect începuseră a cădea frunzele galben-aurii, tari, frumos zimțate. Rațele măcăiau în mijlocul uliței, unde băltoace asimetrice întrerupeau mâlul cenuşiu-argintiu, care nu se usca niciodată.

Obişnuiam să mănânc seara, mai corect spus: să beau cu ofițerii de la Regimentul nouă dragoni. Deasupra cupelor din care beam, moartea nevăzută îşi şi încrucişa mâinile ciolănoase. Nu o presimțeam încă. Uneori rămâneam împreună târziu. Dintr-o inexplicabilă teamă de noapte aşteptam dimineața.

Am spus dintr-o inexplicabilă teamă, tocmai pentru că pe atunci ni se părea explicabilă, deoarece căutam explicația în faptul că eram prea tineri ca să neglijăm nopțile. În realitate însă, după cum am văzut abia mai târziu, era vorba de o teamă de zi, mai precis de dimineți, perioada cea mai limpede a zilelor. Atunci vezi clar şi eşti văzut clar. Şi noi, noi nu voiam să vedem clar şi nici nu voiam să fim văzuți clar.

Dimineața deci, pentru a scăpa atât de această claritate cât şi de somnul greu pe care-l cunoşteam bine şi care se năpusteşte, după o noapte fără somn, petrecută în chefuri, asupra omului ca un prieten fals, ca un tămăduitor prost, ca un binevoitor ursuz, ca un binefăcător perfid, mă refugiam la Manes Reisiger, birjarul. Adesea, către ora şase dimineața, soseam tocmai în clipa când se dădea jos din pat. Locuia în afara orăşelului, în apropierea cimitirului. Aveam nevoie de aproximativ o jumătate de oră ca să ajung la el. Uneori soseam chiar în momentul când se trezea. Căsuța sa era izolată, înconjurată de ogoare şi pajişti care nu-i aparțineau, spoită în albastru şi cu un acoperiş negru-cenuşiu din şindrilă, asemănătoare cu o ființă vie ce părea că nu stă locului, ci se mişcă. Atât de puternică era culoarea albastră a pereților în ansamblul galbenului-verzui pe cale de a se vesteji al împrejurimilor. Când deschideam poarta vopsită în roşu-închis, care dădea spre ograda birjarului Manes, îl vedeam uneori cum tocmai ieşea pe uşa casei sale. Stătea în fața acestei uşi cafenii, într-o cămaşă grosolană, în izmene grosolane, cu capul gol şi picioarele goale, în mână cu o cană mare cafenie, din lut. Sorbea câte o înghițitură, apoi scuipa apa din gură într-un arc mare. Cu barba care-i acoperea tot obrazul, o barbă uriaşă şi neagră, față în față cu soarele care tocmai răsărea, înveşmântat în pânza grosolană, cu părul său zburlit şi lânos, amintea de pădurea preistorică, de omul preistoric, de preistorie, încurcat şi întârziat nu se ştie de ce. Îşi scotea cămaşa şi se spăla la fântână. Pufăia şi stropea teribil, scuipa, scotea sunete stridente, chiuia aproape,

era într-adevăr ca o invazie a preistoriei în posteritate. Apoi îşi punea iar cămaşa grosolană şi mergeam unul în întâmpinarea celuilalt ca să ne salutăm. Salutul acesta era tot atât de solemn pe cât era de venit din inimă. Era un soi de ceremonie şi cu toate că ne vedeam aproape în fiecare dimineață, era mereu o asigurare tăcută a faptului că nici eu nu-l consideram doar un birjar evreu, nici el pe mine doar un tânăr domn influent din Viena. Uneori mă ruga să-i citesc puținele scrisori pe care le scria fiul său de la Conservator. Erau scrisori scurte de tot, dar pentru că Manes, mai întâi, nu înțelegea destul de repede germana în care se simțea obligat – Dumnezeu ştie de ce – fiul lui să-i scrie şi, în al doilea rând, pentru că inima lui drăgăstoasă de tată dorea probabil ca aceste scrisori să nu fie prea scurte, avea grijă ca să i le citesc rar de tot. Adesea cerea, de asemenea, să-i repet frazele de două-trei ori.

Orătăniile din coteț începeau să cotcodăcească de îndată ce se ivea în curte. Caii nechezau aproape voluptuos în întâmpinarea dimineții şi a birjarului Manes. Deschidea mai întâi grajdul şi cei doi cai bălani ițeau în acelaşi timp capetele pe uşă. Îi săruta pe amândoi cum săruți o femeie. Apoi se ducea la şopron ca să scoată birja. După asta înhăma caii. Apoi deschidea poiata de păsări şi orătăniile se răspândeau țipând şi bătând din aripi. Era ca şi cum o mână nevăzută ar fi presărat sămânță peste ogradă.

O cunoşteam şi pe soția birjarului Manes Reisiger. Obişnuia să se scoale cam la jumătate de oră după el şi să mă poftească la ceai. Îl beam în bucătăria spoită în albastru, dinaintea samovarului mare din tinichea albă, în timp ce Manes mânca ridiche dată pe răzătoare, pâine cu ceapă şi castraveți. Mirosea tare, dar plăcut, aproape familiar, deşi nu mâncasem niciodată un astfel de mic dejun; iubeam pe atunci totul, eram tânăr, pur şi simplu tânăr.

Îmi era dragă chiar şi nevasta prietenului meu Manes Reisiger, deşi făcea parte dintre femeile numite în mod obişnuit urâte, căci era roşcată, avea pistrui şi semăna cu o chiflă umflată. Cu toate acestea, şi în ciuda degetelor ei groase, avea un fel apetisant de a turna ceaiul, de a-i pregăti soțului ei gustarea de dimineață. Îi născuse trei copii. Doi dintre ei muriseră de vărsat. Uneori vorbea despre copiii morți de parcă ar mai fi fost în viață. Era ca şi cum pentru ea n-ar exista nicio deosebire între copiii îngropați şi acel fiu plecat la Viena, la Conservator, care pentru ea era ca şi mort. Era ca ieşit din viața ei.

Viu de tot şi întotdeauna prezent era pentru ea vărul meu, vânzătorul de castane. În privința aceasta am avut felurite bănuieli.

O săptămână mai târziu trebuia să vină şi el, vărul meu Joseph Branco Trotta.

X

PESTE O SĂPTĂMÂNĂ chiar a venit.

A venit cu catârul său, cu ranița sa de piele, cu castanele. Era brunet şi smead şi vesel: exact la fel cum îl văzusem ultima dată la Viena. I se părea, pesemne, firesc să mă reîntâlnească aici. Mai lipsea încă mult până la adevăratul sezon al castanelor. Vărul Joseph venise pur şi simplu de dragul meu cu câteva săptămâni mai devreme. În drumul de la gară spre oraş a stat pe capra trăsurii lângă prietenul nostru Manes Reisiger. Catârul îl legaseră la urmă, cu un căpăstru, de birjă. Ranița, sobița, castanele erau fixate de ambele părți ale trăsurii. Am intrat astfel în orăşelul Zlotogrod, dar n-am stârnit niciun fel de senzație. Erau obişnuiți la Zlotogrod să-l vadă apărând, la fiecare doi ani, pe vărul meu Joseph Branco. Şi se pare că se obişnuiseră şi cu mine, străinul rătăcit pe-acolo. N-am stârnit deci deloc senzație la intrarea noastră în orăşel.

Vărul meu Joseph Branco a tras, ca de obicei, la Manes Reisiger. Având în vedere afacerile bune pe care le făcuse în vara anului trecut cu ceasul şi lanțul, mi-a adus încă vreo câteva mărunțişuri folclorice, de pildă o scrumieră din argint cizelat, pe care puteai vedea două pumnale încrucişate şi pe bătrânul sfânt Nicodim, deşi n-avea nicio legătură cu ele, un pocal din alamă, care mirosea – aşa mi se părea – a plămădeală, un cuc din lemn pictat. Toate astea mi le adusese în dar – a spus Joseph Branco – în caz că aş fi în stare să-i restitui „cheltuielile de transport”. Am înțeles ce voia să înțeleagă prin „cheltuielile de transport”. Am cumpărat de la el scrumiera, pocalul şi cucul din lemn chiar în seara sosirii sale. Era fericit.

Ca să se distreze, cum pretindea, în realitate însă ca să folosească orice prilej de a câştiga niscaiva parale, încerca din timp în timp să-i vâre birjarului Manes în cap ideea că el, Joseph Branco, este un surugiu priceput, mai bun decât Manes şi mai capabil decât el să găsească clienți. Dar Reisiger nu se lăsa deloc dus de asemenea vorbe. Îşi înhăma el însuşi caii dis-de-dimineață şi, fără să se sinchisească de Joseph Branco,

pleca la gară şi la piață, unde staționau colegii lui, ceilalți birjari.

Era o vară frumoasă, însorită. Deşi Zlotogrodul nu era de fapt un „orăşel adevărat", deoarece mai degrabă semăna cu un sat travestit decât cu un orăşel şi cu toate că respira întreaga atmosferă proaspătă a naturii, astfel încât pădurile, mlaştinile şi colinele de care era înconjurat mai-mai că asediau piața şi se putea crede că pădurea şi mlaştina şi colinele ar fi gata să intre în fiecare zi în orăşel, tot atât de firesc ca un trecător care venea de la gară şi se oprea la hotelul la „Ursul de aur", prietenilor mei, funcționarii de la prefectură, şi domnilor de la Regimentul nouă dragoni li se părea că Zlotogrod e un adevărat oraş; căci aveau nevoie de sentimentul că nu sunt exilați în locuri uitate de lume, şi chiar şi numai faptul că exista o stație de cale ferată Zlotogrod le dădea impresia certă că nu trăiesc departe de acea civilizație în care crescuseră şi de care fuseseră răsfățați. Drept urmare se prefăceau că, de câteva ori pe săptămână, simt nevoia să părăsească aşa-zisul aer nesănătos de oraş şi să meargă cu birjele în întâmpinarea acelor păduri, mlaştini, coline care, de fapt, veneau în întâmpinarea lor. Căci Zlotogrodul nu era numai plin de natură, ci chiar asaltat de împrejurimile sale. Se întâmpla deci că de câteva ori pe săptămână plecam cu prietenii mei, cu birja lui Manes Reisiger, în aşa-zisele „împrejurimi" ale Zlotogrodului. Numeam aceste ieşiri „excursii". Ne opream adesea la cârciuma de la graniță a lui Jadlowker. Moş Jadlowker, un evreu bătrân de tot, cu barba argintie, țeapăn şi pe jumătate paralizat, şedea în fața porții cu două canaturi late, înalt boltite şi verzi ca iarba. Bătrânul semăna cu o iarnă, care vrea să se mai bucure de ultimele zile frumoase ale toamnei şi să le ia cu dânsul în acea, vai, atât de apropiată veşnicie, unde nu mai există deloc anotimpuri. Nu auzea nimic, nu înțelegea niciun cuvânt, era surd toacă. Dar în ochii săi mari, negri şi trişti credeam a recunoaşte că vede într-un fel tot ceea ce noi, cei mai tineri, nu puteam percepe decât cu urechile; deci despre el se putea spune ca e de bună voie şi cu plăcere surd. Funigei zburau domol şi gingaş deasupra-i. Soarele de toamnă, argintiu, dar cald încă, strălucea deasupra lui, a moşneagului care stătea față în față cu apusul, care privea spre seară şi spre scăpătatul soarelui, deci spre semnele pământeşti ale morții, ca şi cum ar fi aşteptat ca veşnicia, căreia îi era hărăzit pe curând, să vină la el în loc ca să-i iasă el înainte. Neobosit cântau greierii. Neobosit orăcăiau broaştele. O pace adâncă stăpânea această lume, pacea aspră a toamnei.

Cam în acest timp vărul meu Joseph Branco, după o veche tradiție a negustorilor de castane coapte din monarhia austro-ungară, obişnuia să-şi deschidă taraba din piața Zlotogrodului.

Timp de două zile orăşelul mai fu străbătut de mirosul dulceag şi cald al merelor coapte.

Începu să plouă. Era joi; în ziua următoare, vineri deci, ştirea era afişată la toate colțurile de stradă.

Era manifestul bătrânului nostru împărat Franz Joseph şi se intitula: „Către popoarele mele!”

XI

ERAM SUBLOCOTENENT ÎN REZERVĂ. Abia cu doi ani în urmă îmi părăsisem batalionul din Regimentul douăzeci şi unu vânători. Mi se părea atunci că războiul mi s-ar potrivi de minune. În clipa în care a venit şi era inevitabil, am recunoscut imediat – şi cred că toți prietenii mei vor fi recunoscut aceasta tot atât de repede şi de subit – că o moarte chiar lipsită de sens e mai bună decât o viață lipsită de sens. Îmi era frică de moarte. Asta e sigur. Nu voiam să cad în război. Voiam pur şi simplu să mă conving eu însumi că puteam să mor.

Vărul meu Joseph Branco şi prietenul său, birjarul Manes, erau amândoi soldați rezervişti. Şi ei trebuiau deci să se prezinte. În seara acelei zile de vineri în care manifestul împăratului a fost afişat pe ziduri, m-am dus, ca de obicei, la Cazino, ca să iau masa cu prietenii mei de la Regimentul nouă dragoni. Nu le puteam înțelege pofta de mâncare, veselia obişnuită şi nici neroada lor indiferență față de ordinul de marş spre localitatea rusească Radziwillow, situată spre nord-est. Am fost singurul dintre ei care am şi recunoscut semnele morții pe chipurile lor inofensive, ba chiar vesele, în orice caz impasibile. Era ca şi cum s-ar fi aflat într-un soi de stare euforică vădită atât de des pe fețele muribunzilor, o solie a morții. Şi cu toate că mai şedeau, sănătoşi şi vioi la mesele lor şi beau rachiu şi bere şi cu toate că eu mă făceam a participa la glumele lor prosteşti, îmi apăream totuşi ca un fel de medic sau infirmier care îşi vede pacientul murind şi se bucură că muribundul încă nu ştie nimic despre moartea sa apropiată. Şi totuşi pe parcurs am fost cuprins de o indispoziție, pe care o resimțeau poate şi câte un medic sau câte un infirmier în fața morții şi euforiei muribundului, în acea clipă când nu ştiu exact dacă n-ar fi mai bine să li se spună celor

hărăziți morții că vor muri în curând, decât să salute situația favorabilă că oamenii se vor săvârşi din viață fără a-şi da seama.

Drept urmare i-am părăsit repede pe domnii de la Regimentul nouă dragoni şi m-am pornit la drum, la Manes birjarul, la care, după cum am mai spus, locuia vărul Joseph Branco.

Cât de diferiți erau aceştia doi şi cât de bine îmi făceau după seara petrecută la Cazinoul ofițeresc! Poate ca erau lumânările rituale care, în camera zugrăvită în albastru a birjarului evreu Manes, ardeau în întâmpinarea propriei lor morți, aproape vesele, în orice caz însă liniştite şi sigure de sine: trei lumânări, galbene ca aurul, înfipte în câte o sticlă verde de bere; căci birjarul Manes era prea sărac până şi pentru a-şi cumpăra sfeşnice de alamă. Erau aproape numai cioturi de lumânare şi mi se părea că simbolizează sfârşitul lumii, despre care ştiam că începe acum să se împlinească. Fața de masă era albă, sticlele de acel verde-închis ieftin, părând încă de la început că vestesc, plebeu şi obraznic, vulgaritatea conținutului lor băubil, iar resturile murinde de lumânare, galbene ca aurul. Pâlpâiau. Aruncau o lumină neliniştită peste masă şi iscau umbre tot atât de neliniştite, parcă pâlpâinde, asupra pereților zugrăviți în albastru-închis. La capătul mesei şedea Manes birjarul, îmbrăcat nu în uniforma sa obişnuită de birjar, nu în cojoc cu curea şi şapcă ripsată, ci într-un caftan lung de alpaca şi cu o tichie neagră de pluş în cap. Vărul Joseph Branco purta obişnuita sa jachetă jegoasă de piele şi, din respect pentru gazda sa, evreul Manes, o pălăriuță tiroleză verde în cap. Undeva cânta strident un greier de casă.

— Acum trebuie cu toții să ne luăm rămas bun, începu Manes birjarul. Şi mult mai clarvăzător ca prietenii mei de la Regimentul nouă dragoni şi totuşi plin de sânge rece – îmi vine aproape să spun: înnobilat ca de moarte, de care e înnobilat oricine se arată gata şi demn s-o primească – a continuat: Va fi un război mare, un război lung şi nu se ştie care dintre noi trei se va întoarce. Stau aici pentru ultima oară, aici, lângă nevasta mea, la masa de vineri seara, în fața lumânărilor de sabat. Să ne luăm rămas bun cum se cuvine, prieteni: Tu, Branco, şi dumneavoastră, domnule!

Şi pentru a sărbători despărțirea cu adevărat cum se cuvine, am hotărât să mergem tustrei la cârciuma de la graniță a lui Jadlowker.

XII

CÂRCIUMA DE LA GRANIȚĂ a lui Jadlowker era întotdeauna deschisă, zi şi noapte. Era hanul dezertorilor, al acelor soldați ai țarului care erau determinați de numeroşii agenți ai liniilor de navigație americane, prin persuasiune, viclenie şi amenințare, să părăsească armata şi să se îmbarce pentru Canada. E drept că existau mulți care dezertau de bună voie. Plăteau chiar agenților ultimii lor bani, ei sau rudele lor. Cârciuma de la graniță a lui Jadlowker era socotită un aşa-zis local rău famat. Dar era, ca toate localurile rău famate din acel ținut, recomandat favorii deosebite a poliției de graniță austriece şi, prin urmare, stătea oarecum în aceeaşi măsură sub ocrotirea, ca şi sub bănuiala autorităților.

Când am sosit – mersesem în tăcere şi abătuți o jumătate de oră – poarta mare, lată, cu două canaturi era închisă şi chiar felinarul care atârna în fața ei era stins. Am fost nevoiți să ciocănim şi argatul Onufrie a venit să ne deschidă. Cunoşteam cârciuma lui Jadlowker, mai fusesem de câteva ori, cunoşteam zarva obişnuită care domnea aici; acel soi deosebit de larmă, iscată de cei lipsiți deodată de patrie, de cei disperați, de toți cei ce n-au de fapt prezent, ci sunt tocmai pe drumul dinspre trecut înspre viitor, dintr-un trecut cunoscut înspre un viitor cu totul nesigur, asemănători cu pasagerii unei nave în momentul în care păşesc de pe pământul solid pe un vapor străin, trecând pe o punte care se clatină.

Azi însă era linişte. Da, era o linişte sinistră. Chiar şi micul Kapturak, unul dintre cei mai zeloşi şi zgomotoşi agenți, care obişnuia să ascundă în dosul unei limbuții înspăimântător de active tot ce era silit să tăinuiască din motive profesionale şi datorită felului său de a fi, şedea azi tăcut în colț, pe banca de lângă sobă, mai mic, mai minuscul decât era în realitate şi deci dublu de insignifiant, o umbră tăcută a propriei sale persoane. Abia trecuse peste graniță un aşa-zis „schimb" sau cum se obişnuia să se spună în meseria lui, o „încărcătură" de dezertori, şi acum manifestul împăratului era lipit pe ziduri, războiul era aici, chiar şi puternica agenție de navigație maritimă era neputincioasă, puternicul tunet al istoriei mondiale îl făcea pe micuțul şi vorbărețul Kapturak să amuțească, iar uriaşul ei fulger îl transforma într-o umbră. Abrutizați şi rătăciți, în fața paharelor numai pe jumătate golite, şedeau dezertorii, victimele

lui Kapturak. Înainte, ori de câte ori veneam la cârciuma lui Jadlowker, remarcam – cu deosebita plăcere a omului tânăr şi nechibzuit, care în formele de expresie uşuratice ale celorlalți, chiar ale celor mai străini, vede confirmarea legitimă a propriei sale lipse de conştiință – nesocotința celor ce tocmai deveniseră apatrizi şi goleau un pahar după altul, comandând un pahar după altul. Cârciumarul Jadlowker însuşi şedea îndărătul tejghelei, ca un vestitor de nenorociri, nu ca un sol al nenorocului ci ca un purtător al lui; şi arăta de parcă n-ar fi avut deloc chef să mai toarne băutură în pahare, chiar dacă clienții ar fi cerut-o. Ce rost mai aveau toate astea? Mâine, poimâine puteau fi duşmanii aici. Bietul Jadlowker, care, cu o săptămână în urmă încă, şezuse, atât de maiestos, cu bărbița sa ascuțită, argintie, un soi de staroste între cârciumari, filat şi ținut în siguranță totodată de protecția tăcută a autorităților ca şi de onorabila lor neîncredere, arăta azi ca un om care trebuia să-şi lichideze tot trecutul; şi el o victimă a istoriei mondiale. Şi casierița greoaie şi blondă de lângă el, din spatele tejghelei, fusese de asemenea concediată parcă de istoria mondială, şi anume pe termen scurt. Tot ce era particular intrase parcă în domeniul public. Reprezenta publicul, îi ținea locul şi-l simboliza. De aceea a şi fost petrecerea noastră de rămas bun atât de ratată şi atât de scurtă. Am băut doar trei pahare de mied şi am mâncat în tăcere mazăre sărată. Deodată vărul meu Joseph Branco a spus:

— Nici nu mai plec la Sarajevo. Mă prezint la Zloczow împreună cu Manes!

— Bravo! am strigat.

Şi ştiam că aş fi vrut să fac şi eu ceea ce făcea vărul meu.

Dar mă gândeam la Elisabeth.

XIII

MĂ GÂNDEAM LA ELISABETH. Aveam doar două gânduri de când citisem manifestul împăratului: gândul morții şi gândul la Elisabeth. Nici până azi nu ştiu care dintre ele a fost mai puternic.

În fața morții dispăruseră şi fuseseră uitate toate temerile mele prosteşti cu privire la ironia stupidă a amicilor. Simțeam deodată în mine curaj, pentru prima oară în viața mea aveam curajul să-mi mărturisesc aşa-zisa „slăbiciune”. Bănuiam, ce-i drept, că îndrăzneala uşuratică a prietenilor mei vienezi făcuse

loc strălucirii negre a morții şi că în ceasul despărțirii, al unei asemenea despărțiri, nu era loc pentru niciun fel de zeflemea.

Aş fi putut să mă prezint şi eu la comisariatul militar teritorial din Zloczow, de care depindea birjarul Manes şi la care voia să se ducă şi vărul meu Joseph Branco. În realitate în intenția mea era să uit pe Elisabeth, şi pe prietenii vienezi, şi pe mama, şi să mă predau cât mai repede celei mai apropiate stații a morții, anume comisariatului militar Zloczow. Căci un sentiment puternic mă lega de vărul Joseph Branco ca şi de prietenul său, birjarul Manes Reisiger. În apropierea morții sentimentele mele deveniră mai oneste, oarecum mai curate, aşa cum câteodată înaintea unei boli grele se ivesc deodată verificări şi recunoaşteri clare, astfel încât, în ciuda fricii, a năpastei şi a presimțirii ucigătoare a suferinței, încerci un soi de satisfacție mândră pentru faptul că ai reuşit în sfârşit să înțelegi fericirea cunoscută prin suferință şi o beatitudine pentru că ai aflat dinainte prețul cunoaşterii. Eşti foarte fericit când eşti bolnav. Eram pe atunci tot atât de fericit în fața bolii celei mari care se anunța în lume: şi anume a războiului mondial. Aveam parcă voie să dau curs liber tuturor viselor mele iscate de febră, pe care altădată le-aş fi înăbuşit. Eram tot atât de descătuşat, pe cât eram de primejduit.

Ştiam prea bine că vărul Joseph Branco şi prietenul său Manes Reisiger îmi erau mai dragi decât toți foştii mei prieteni, cu excepția contelui Chojnicki. Războiul ni-l imaginam pe atunci foarte simplu şi destul de uşuratic. Eu cel puțin făceam parte dintre acei oameni, nu rari, care credeau că vom merge în marş, ordonați după garnizoane, pe cât posibil uniți, şi chiar dacă nu vom fi unii lângă alții, cel puțin vom rămâne oarecum într-o apropiere accesibilă. Îmi închipuiam, îmi doream să rămân în apropierea vărului Joseph Branco şi în cea a prietenului său, birjarul Manes.

Dar nu era timp de pierdut. În general în acele zile dificultatea era aceea că nu mai aveam timp: nu mai aveam timp să ne bucurăm de spațiul redus pe care ni-l lăsa încă viața şi nici măcar timp să aşteptăm moartea. Pe atunci, nici nu mai ştiam de fapt dacă doream pentru noi moartea sau speram viața. Pentru mine şi pentru cei de o seamă cu mine erau în orice caz pe atunci ceasuri de maximă încordare a vieții; acele ore, când moartea nu-ți apărea ca o prăpastie în care te prăbuşeşti într-o zi, ci ca un mal de pe partea cealaltă, la care încerci să ajungi printr-o săritură; şi se ştie cât de mult durează secundele care preced

săritura pe celălalt mal.

M-am dus mai întâi, cum era firesc, acasă la mama. Se părea că nu se mai aşteptase deloc să mă revadă, dar se purta ca şi cum m-ar fi aşteptat. E unul dintre secretele mamelor: nu renunță niciodată să-şi revadă copiii, nici pe cei crezuți morți şi nici pe cei cu adevărat morți, şi dacă ar fi posibil ca un copil mort să reînvie în fața mamei sale, l-ar cuprinde cu brațele ei, cu tot atâta naturalețe, de parcă nu s-ar fi întors de pe lumea cealaltă, ci din regiunile îndepărtate ale acestei lumi. O mamă aşteaptă întotdeauna reîntoarcerea copilului ei: indiferent dacă a colindat într-o țară îndepărtată, într-una apropiată sau în moarte.

Aşa m-a primit şi mama, când am sosit pe la ora zece dimineața. Ca de obicei, şedea în fotoliu, la micul dejun pe care tocmai îl terminase, avea ziarul în față şi pe nas ochelarii demodați, cu lentilele de formă ovală încadrați în rame metalice. Şi-a scos ochelarii când am intrat, dar n-a lăsat din mână ziarul. Am spus:

— Sărut mâinile, mamă! apoi m-am dus la ea şi i-am luat ziarul din mână.

I-am căzut de-a dreptul pe genunchi. M-a sărutat pe gură, pe obraji, pe frunte.

— E război, a spus ca şi cum mi-ar fi comunicat cu asta o noutate sau ca şi cum pentru ea războiul ar fi izbucnit abia în clipa aceasta, în care eu venisem acasă ca să-mi iau rămas bun de la dânsa, mama mea.

— E război, mamă, am răspuns, şi am venit să-mi iau rămas bun de la tine. Şi după un timp am adăugat: Şi, de asemenea, ca să mă însor cu Elisabeth, înainte de a porni la război.

— De ce să te însori, a întrebat mama, dacă oricum pleci la război?

Şi în privința aceasta a vorbit cum vorbeşte o mamă. Dacă era nevoită să-l lase să plece la moarte pe copilul ei – pe singurul ei copil, dealtfel – voia să-l predea ea singură morții. Nu voia să împartă nici posesiunea, nici pierderea cu vreo altă femeie.

Bănuia probabil de mult că o iubeam pe Elisabeth. (O cunoştea fireşte.) De mult trebuie să se fi temut mama că-l va pierde într-o zi pe unicul ei fiu – din pricina altei femei – ceea ce i se părea aproape mai rău decât să-l piardă din pricina morții.

— Copilul meu, a spus, eşti singur în stare şi singur îndreptățit să-ți hotărăşti soarta. Vrei să te însori înainte de a porni la război; înțeleg acest lucru. Nu sunt bărbat, n-am văzut niciodată un război, abia dacă înțeleg ce e milităria. Dar ştiu că

războiul e ceva îngrozitor şi că e posibil să te ucidă. Aceasta e ora în care îți pot spune adevărul. N-o pot suferi pe Elisabeth. Nu te-aş fi împiedicat nici în alte împrejurări s-o iei de nevastă. Dar nu ți-aş fi spus niciodată adevărul. Însoară-te şi fii fericit, dacă împrejurările o îngăduie. Şi cu asta, basta! Să vorbim despre alte lucruri: când te prezinți? Şi unde?

Pentru prima oară în viața mea am fost încurcat în fața mamei, ba mă simțeam mic de tot. Nu-i puteam răspunde nimic altceva decât acel jalnic:

— Mă întorc în curând, mamă! care şi azi îmi dăinuie în suflet ca o blasfemie.

— Vino la prânz, băiete, a spus, ca şi cum nimic nu s-ar fi petrecut în lume şi, aşa cum spusese într-un fel asemănător întotdeauna: Avem azi la prânz şnițel şi găluşte cu prune.

Era pentru mine o manifestare măreață a maternității: această invazie bruscă a paşnicelor găluşte cu prune în apropierea morții, ca să spun aşa. Aş fi vrut să cad în genunchi de emoție. Dar eram pe atunci încă prea tânăr ca să-mi manifest emoția fără a-mi fi ruşine. Şi din ceasul acela ştiu că trebuie să fii matur de tot sau cel puțin foarte experimentat, ca să-ți dezvălui simțirea fără a te ruşina.

I-am sărutat mamei mâna, ca de obicei. Mâna ei – n-am s-o uit niciodată – era gingaşă, subțire, cu vene albastre. Prin perdelele de mătase de un roşu-închis, în odaie pătrundea, gingaş estompată, lumina dimineții, ca un musafir liniştit, parcă deghizat ceremonios. Şi mâna palidă de tot a mamei strălucea roşcat, într-un fel de purpuriu sfios, o mână blagoslovită, într-o mănuşă străvezie din soare filtrat de dimineață. Şi cântecul timid şi tomnatic al păsărilor în grădina noastră îmi era aproape la fel de cunoscut, şi, totodată, aproape la fel atât de străin ca mâna familiară, învăluită în roşu, a mamei.

Am spus doar:

— N-am timp de pierdut.

M-am dus la tatăl iubitei mele Elisabeth.

XIV

TATĂL IUBITEI MELE ELISABETH era în acel timp un foarte cunoscut, s-ar putea chiar spune celebru, pălărier. Ajunsese dintr-un simplu „consilier imperial” un nu mai puțin obişnuit baron ungur. Obiceiurile de-a dreptul caraghioase ale vechii monarhii cereau uneori ca nişte consilieri comerciali de

proveniență austriacă să devină baroni unguri.

Războiul se nimerea cum nu se poate mai bine pentru viitorul meu socru. Era prea bătrân ca să mai trebuiască să se înroleze şi destul de tânăr ca să se transforme dintr-un fabricant de pălării serios într-un abil producător de chipie soldățeşti, care aduc un venit cu mult mai mare şi costă cu mult mai puțin decât un joben. Era amiază, ceasul de la primărie anunța în clipa aceea ora douăsprezece, când am intrat la dânsul, iar el se întorsese tocmai dintr-o vizită la Ministerul de Război, care decursese favorabil în ce-l privea. Căpătase comanda pentru o jumătate de milion de chipie. În felul acesta, mi-a spus, el, bătrânul neputincios, mai putea oarecum fi încă de folos patriei. În timp ce vorbea, îşi pieptăna mereu cu mâinile favoriții de un blond-sur, ca şi cum ar fi vrut într-un fel să mângâie cele două jumătăți ale monarhiei, de o parte şi de cealaltă a râului Leitha[14]. Era înalt, puternic şi greoi. Îmi amintea de un soi de hamal radios care a luat asupra sa povara de a confecționa o jumătate de milion de chipie şi căruia această povară i se pare mai degrabă un fleac în loc să-l apese.

— Fireşte, vă prezentați la regiment! îmi spuse cu o voce de-a dreptul înveselită. Pot presupune, cred, că fiica mea vă va simți lipsa.

În clipa aceea am înțeles că-mi este imposibil să-i cer mâna fiicei sale. Şi cu acea precipitare cu care încerci să faci totuşi posibil imposibilul şi cu graba aceea la care moartea din ce în ce mai apropiată mă silea, îndemnându-mă să gust întreaga intensitate a mizerabilului meu rest de viață, i-am spus nepoliticos şi nerăbdător pălărierului:

— Trebuie s-o văd imediat pe domnişoara fiica dumneavoastră.

— Tinere prieten, a replicat el, ştiu că vreți să-i cereți mâna. Ştiu că Elisabeth nu va spune nu. Luați-o, deci, între timp pe a mea şi considerați-vă ca şi fiul meu!

Şi cu asta mi-a întins mâna sa mare, moale şi mult prea albă. Am luat-o şi am avut senzația că ating un soi de aluat jalnic. Era o mână fără vlagă şi lipsită de căldură. Dădea de minciună, ba chiar retracta cuvântul „fiu".

Apoi a apărut Elisabeth şi pălărierul m-a scutit de orice alte cuvinte:

— Domnul Trotta pleacă la război, a spus socrul meu – de

[14] Râu la graniţa dintre Austria şi Ungaria.

parcă ar fi vrut să spună: pleacă pe Coasta de Azur – şi vrea să se însoare înainte de asta cu tine.

Vorbea pe acelaşi ton cu care discutase poate, în urmă cu o oră, la Ministerul de Război, despre chipie, cu referentul pentru resortul uniforme. Dar Elisabeth era aici. Zâmbetul ei era aici, strălucea oarecum precedând-o, o lumină născută din ea şi veşnică se pare, şi reînnoindu-se mereu, o fericire argintie ce părea să sune, deşi era mută.

Ne-am îmbrăţişat. Ne-am sărutat, pentru prima oară, fierbinte, aproape neruşinat, în ciuda atenţiei tatălui, ba poate chiar cu conştiinţa voluptos-nelegiuită de a avea alături un martor al tăcerii noastre. M-am lăsat în voia sorţii. Nu aveam timp. Moartea se şi afla în spatele meu. Eram copilul ei, mai degrabă decât al pălărierului. Trebuia să plec la Regimentul douăzeci şi unu. M-am grăbit să plec, direct din îmbrăţişare la militărie, de la dragoste la pieire. Şi una şi alta o savuram cu aceeaşi tărie a inimii. Am chemat un birjar şi m-am dus la cazarmă.

Am întâlnit acolo câţiva prieteni şi camarazi. Unii dintre ei se smulseseră, ca şi mine, direct dintr-o îmbrăţişare.

XV

SE SMULSESERĂ DIRECT DIN îmbrăţişări şi era ca şi cum ar fi îndeplinit de pe acum cele mai importante obligaţii de război. Cununiile erau fixate. Fiecare dintre ei avea de luat de nevastă o fată oarecare, chiar dacă nu era o logodnică potrivită rangului său, ci una ocazională, cum ni se întâmpla, celor ca mine, în acele timpuri să ne vină adesea în zbor din regiuni necunoscute, din motive de nepătruns, asemenea fluturilor de noapte, prin ferestre deschise în nopţi de vară, fâlfâind din aripi pe masă şi pe pat şi pe consolele căminelor, trecătoare, uşuratice, devotate, adevărate daruri catifelate ale unei nopţi scurte şi generoase. Desigur că, dacă ar fi dăinuit pacea, fiecare dintre noi s-ar fi opus legăturii legale cu o femeie. Numai moştenitorii tronului trebuiau pe atunci să se însoare legitim. Taţii noştri fuseseră, la treizeci de ani, nişte foarte demni capi de familie şi stăpâni ai casei, şi adesea bogaţi în copii. În noi însă, generaţia hărăzită de la naştere războiului, instinctul de procreare se stinsese vădit. N-aveam niciun chef să ne perpetuăm. Moartea îşi încrucişa mâinile ciolănoase nu numai deasupra cupelor din care sorbeam, ci şi deasupra paturilor nocturne în care dormeam cu femeile. Şi

de aceea tocmai femeile noastre erau pe atunci atât de întâmplătoare. Nu ne păsa prea mult nici de plăcerea pe care n-o dăruia plăcerea.

Acum însă când războiul ne chema deodată la comisariatul militar, nu gândul morții s-a trezit în noii mai întâi, ci cel al onoarei, şi al surorii ei, primejdia. Şi sentimentul onoarei e un anestezic – şi în noi el a amorțit frica şi toate presimțirile funeste. Când oameni bolnavi de moarte îşi fac testamentul şi îşi pun în rânduială treburile lumeşti, îi cuprinde desigur un fior. Dar noi eram doar tineri şi sănătoşi în toate mădularele! N-am simțit niciun fior, niciunul adevărat, ne plăcea doar, ne ungea la inimă să-l iscăm celor rămaşi acasă. Da, din vanitate făceam testamente, din vanitate ne însuram repede, într-o grabă care elimina de la început chibzuință sau chiar părerea de rău. Cununia ne făcea să părem şi mai nobili decât eram oricum doar prin jertfa noastră de sânge. Ne înfățişa mai puțin periculoasă şi hidoasă moartea, de care, e drept, ne temeam, pe care o preferam însă în orice caz unei legături de o viață întreagă. Ne-am tăiat oarecum singuri retragerea. Şi acel prim şi neuitat elan furtunos cu care am pornit la primele bătălii nefaste a fost desigur hrănit de frica de o întoarcere la „viața casnică", la mobila care căpătă gută, la femei care-şi pierd farmecul, la copiii care se nasc drăgălaşi ca îngerii şi se transformă în ființe străine şi duşmănoase. Nu, nu voiam toate astea. Primejdia era oricum inevitabilă. Dar ca să ne-o îndulcim, ne-am însurat. Şi eram deci înarmați ca s-o întâmpinăm ca pe o patrie încă necunoscută, dar care ne şi făcea semn prietenos...

Cu toate acestea, şi în ciuda faptului că încercam aceleaşi sentimente ca şi camarazii mei, sublocotenentul în rezervă Bärenfels, sublocotenentul Hartmann, locotenentul Linck, baronul Lerch şi cadetul-aspirant doctor Brociner, toți cei pe care i-am înşirat aici, comparați cu vărul meu Joseph Branco şi cu prietenul lui, birjarul Manes Reisiger, îmi păreau superficiali, uşuratici, lipsiți de simțul camaraderiei, stupizi şi nedemni atât de moartea către care tocmai se îndreptau, cât şi de testamentele şi cununiile pe care se pregăteau să le pună la cale. Îmi iubeam Regimentul douăzeci şi unu vânători, desigur! Vechea armată chesaro-crăiască cunoştea un patriotism al ei, un patriotism regional, un patriotism de regiment şi batalion. Crescusem din punct de vedere militar alături de comandantul de pluton Marek, de caporalul Türling, de fruntaşul Alois Huber, atât în timpul stagiului, cât şi mai târziu, la manevrele anuale. Şi la militărie

creşti oarecum încă o dată: aşa cum înveți, copil fiind să mergi, înveți ca soldat să mărşăluieşti. Niciodată nu-i uiți pe recruții care au învățat în acelaşi ceas cu tine marşul, curățatul armei şi mânuirea ei, împachetatul raniței şi împăturirea reglementară a păturii, înfăşurarea mantalei şi curățirea cizmelor şi garda de noapte. Regulamentul de serviciu, partea a doua, şi definițiile: subordonare şi disciplină. Regulamentul de serviciu, partea întâi. Niciodată nu se uită toate astea şi nici câmpul băltit pe care ai învățat să alergi, cu coatele lipite de trup, şi toamna târziu, exercițiile în ceața cenuşie ce înconjura copacii şi transforma fiecare brad într-o văduvă albăstrui-cenuşie, şi luminişul din fața privirilor noastre, unde, îndată după repausul de la ora zece, urmau să înceapă exercițiile de câmp, prevestitoare idilice ai războiului adevărat. Nu, toate astea nu se uită. Câmpul de exerciții băltit al celor de la Regimentul douăzeci şi unu era patria mea.

Dar camarazii mei erau atât de veseli! Şedeam în cârciumioara care, de fapt, nu fusese asta de la început, de la origine, ca să spun aşa. Se transformase mai curând în decursul lungilor, nesfârşit de lungilor ani, în care cazarma noastră, cazarma celor de la Regimentul douăzeci şi unu vânători devenise familiară şi obişnuită în aceste locuri dintr-o dugheană oarecare unde puteai cumpăra vipuşcă, stele, lampas pentru termen redus, rozete şi şireturi, într-o cârciumioară. Aşa-numitele „fireturi” se mai aflau încă în sertarele din dosul tejghelei. Încă plutea în semiîntunericul dughenei mai mult mirosul cutiilor de carton în care se aflau stelele, cele din cauciuc alb şi cele din mătase aurie, şi rozetele pentru funcționarii militari, şi dragoanele, care arătau ca nişte cascade aurii legate mănunchi, decât cel al mustului de mere, al rachiului şi al vinului vechi de Gumpoldskirchen[15]. În fața tejghelei erau aşezate trei, patru măsuțe mici. Proveneau încă din timpul tinereții noastre, de pe vremea stagiului de soldați cu termen redus. Pe atunci cumpărasem măsuțele, iar concesiunea de a vinde alcool o căpătase proprietarul dughenei, negustorul de fireturi, doar datorită recomandării comandantului batalionului nostru, maiorul Pauli. E drept că civilii n-aveau voie să bea la negustorul de fireturi! Concesiunea se referea doar la militari.

Şedeam deci din nou împreună, în dugheana de fireturi, ca odinioară, în timpul stagiului de soldați cu termen redus. Şi

[15] Localitate în Austria Inferioară, vestită pentru vinurile sale albe.

tocmai nepăsarea camarazilor mei, care se entuziasmau acum pentru iminenta victorie, aşa cum băuseră cu ani în urmă în întâmpinarea apropiatului examen de ofițer, mă lezau adânc. Pe atunci va fi fost foarte puternică în mine presimțirea profetică, presimțirea că aceşti camarazi ai mei erau destul de capabili să treacă un asemenea examen de ofițer, nicidecum însă examenul războiului. Crescuți prea în răsfăț, erau, în Viena neîncetat hrănită de țările coroanei, copiii aproape ridicol de inofensivi ai râzgâiatului şi mult prea des cântatului oraş capitală şi reşedință, care, aidoma unui păianjen plin de strălucire, seducător, şedea în mijlocul rețelei uriaşe, negru-gălbui, şi sugea neîncetat putere şi sevă şi strălucire de la țările coroanei aflate în jur. De pe urma impozitelor plătite de vărul meu sărac, negustorul de castane coapte, Joseph Branco Trotta din Sipolje, de pe urma impozitelor plătite de birjarul evreu Manes Reisiger din Zlotogrod, care ducea o viață mizeră, trăiau casele mândre de pe Ring, aparținând familiei de evrei Todesco, deveniți baroni, şi clădirile publice, Parlamentul, Palatul Justiției, Universitatea, Banca de Credit Agrar, Burgtheater, Opera şi chiar Direcția Poliției. Veselia pestriță a oraşului imperial, capitală şi reşedință, se alimenta în mod vădit – tatăl meu o spusese adesea – de pe urma dragostei tragice a țărilor coroanei pentru Austria: tragică pentru că rămânea veşnic fără răspuns. Țiganii din pusta ungară, huțulii din regiunile subcarpatice, birjarii evrei din Galiția, propriile mele rude, slovenii, negustori de castane coapte din Sipolje, cultivatorii de tutun şvabi din Bacska, crescătorii de cai din stepă, osmanlâi din Bosnia şi Herțegovina, geambaşii din Hanakei, în Moravia, țesătorii din Munții Metalici, morarii şi negustorii de coral din Podolia: ei toți hrăneau cu generozitate Austria, cu cât erau mai săraci cu atât se dovedeau mai mărinimoşi. De atâta durere, de atâta suferință oferită de bunăvoie, ca un lucru de la sine înțeles, fusese nevoie pentru ca centrul monarhiei să treacă în lume drept patria grației, a voioşiei şi genialității. Harul nostru creştea şi înflorea, dar câmpul lui era îngrăşat cu suferință şi tristețe.

În timp ce şedeam aşa la negustorul de fireturi, mă gândeam la Manes Reisiger şi la Joseph Branco. Aceştia doi desigur că nu voiau să pornească atât de grațios la moarte, la o moarte grațioasă, precum camarazii mei de batalion. Şi nici eu, nici eu! Probabil că am fost în ora aceea singurul care simțea forța întunecată a celor ce aveau să vină, spre deosebire şi deci în contrast cu camarazii mei. De aceea m-am ridicat deci brusc şi

am spus, spre propria mea mirare, următoarele:

— Camarazi! Vă iubesc pe toți foarte mult, aşa cum trebuie să fie întotdeauna între camarazi, îndeosebi însă în ceasul dinaintea morții.

Aici n-am mai putut continua. Inima s-a oprit, limba şi-a refuzat serviciile. Mi-am amintit de tatăl meu – şi Dumnezeu să-mi ierte păcatul! – am mințit. I-am atribuit în mod mincinos tatălui meu mort ceva ce nu spusese niciodată, ceva ce ar fi putut spune însă cu adevărat. Am continuat deci astfel:

— A fost una dintre ultimele dorințe ale tatălui meu ca, în cazul unui război, pe care-l prevăzuse că va izbucni într-un timp foarte apropiat, să nu mă prezint împreună cu voi la dragul nostru Regiment douăzeci şi unu, ci la unul unde face serviciu vărul meu, Joseph Branco.

Au tăcut cu toții. Nu auzisem niciodată în viața mea o asemenea tăcere. Era de parcă le-aş fi răpit întreaga bucurie uşuratică a războiului, un om care strică jocul, un om care strică jocul de-a războiul.

Am înțeles limpede că nu mai am ce căuta aici. M-am ridicat şi am dat mâna cu toți. Mai simt încă şi azi mâinile reci, decepționate ale celor de la Regimentul douăzeci şi unu. M-a durut foarte mult. Dar am vrut să mor împreună cu Joseph Branco, vărul meu, negustorul de castane coapte, şi cu Manes Reisiger, cu birjarul de la Zlotogrod, şi nu cu dansatorii de vals.

Astfel mi-am pierdut pentru prima oară prima mea patrie, şi anume Regimentul douăzeci şi unu, împreună cu iubitul nostru câmp băltit de exerciții din Prater.

XVI

TREBUIA SĂ FAC O VIZITĂ prietenului lui Chojnicki, locotenent-colonelul Stellmacher de la Ministerul de Război. Transferul meu la Regimentul treizeci şi cinci rezervişti nu trebuia să dureze mai mult decât pregătirile de nuntă. Îmi convenea să pot întreprinde aproape concomitent două demersuri diferite şi totodată derutante. Unul îl accelera oarecum pe celălalt. Ambele mă zăpăceau de-a dreptul, mă împiedicau în orice caz în acelaşi timp să justific graba mea prin motive clare. Nu ştiam în orele acelea nimic altceva decât că lucrurile „trebuiau să meargă repede”. Nici nu voiam să ştiu exact de ce şi cu ce scop. Dar adânc în mine începuse să şiroiască, asemenea unei ploi fine pe care o auzi prin somn, presimțirea că prietenii

mei Joseph Branco şi Reisiger mergeau undeva spre vest, pe drumurile noroioase ale Galiției răsăritene, urmăriți de cazaci. Cine ştie, poate şi fuseseră răniți sau erau morți? Ei bine, atunci voiam cel puțin să le cinstesc amintirea în felul acesta, servind în regimentul lor. Eram tânăr si nu aveam încă nicio idee despre război! Cât de uşor îmi imaginam pe atunci că-mi revine misiunea să povestesc bravilor de la Regimentul treizeci şi cinci anecdote adevărate şi puțin şi născocite despre camarazii lor morți Trotta şi Reisiger, pentru ca aceştia doi să nu fie niciodată uitați. La Regimentul treizeci şi cinci serveau țărani buni şi sărmani, plutonieri vorbind o germană oficială altoită pe limba lor maternă slavă, ca gradele pe epoleți, galoane galben-aurii pe pătrățele minuscule de un verde-închis, iar ofițerii nu erau copiii răsfățați ai societății noastre vieneze dornice de viață, ci fii de meseriaşi, poştaşi, jandarmi şi agricultori şi arendaşi şi tutungii. Să fiu primit în rândurile lor era pe atunci pentru mine ceva asemănător cu transferarea unuia sau a altuia dintre ei la Regimentul nouă dragoni al lui Chojnicki. Era una dintre acele reprezentări numite disprețuitor „romantice”. Ei bine, departe de a-mi fi ruşine din această pricină, insist şi azi asupra faptului că amintita perioadă din viața mea, cea a reprezentărilor romantice, mi-a apropiat mai mult realitatea decât cele rare neromantice pe care a trebuit să mă silesc a le accepta. Cât de stupide sunt aceste denumiri preluate! Dacă vrei totuşi să le laşi să-şi păstreze valabilitatea ei bine: cred că am putut observa întotdeauna că aşa-zisul realist stă în lume inaccesibil ca un zid circular din ciment şi beton, iar cel aşa-zis romantic ca o grădină deschisă în care adevărul intră şi iese după plac...

Trebuia să mă duc deci la locotenent-colonelul Stellmacher. În vechea noastră monarhie, transferul de la armata activă la cea de rezervă, chiar şi numai cel de la vânători la infanterie, era un soi de act de stat privitor la armată, nu mai dificil, dar mai complicat decât ocuparea unui post de comandant de divizie. Cu toate acestea în lumea mea dispărută, în vechea monarhie aşadar, existau legile prețioase, minunate, nescrise, legile necunoscute, inaccesibile, foarte familiare celor inițiați, mai puternice şi mai veşnice decât cele scrise, legi care glăsuiau ca dintr-o sută de petiționari doar şapte anumiți să-şi vadă dorințele împlinite favorabil, repede şi fără zgomot. Barbarii dreptății absolute, o ştiu, sunt şi azi revoltați din această pricină. Ne înjură încă şi azi, pe noi, aristocrații şi esteții; şi doar văd ceas de ceas, cum ei, nearistocrații şi antiesteții, au netezit barbarilor,

fraţii lor, drumul nedreptăţii stupide şi plebee. Există şi o sămânţă a discordiei în materie de dreptate absolută.

Dar pe atunci, cum am mai spus, nu aveam nici chef, nici timp să meditez. M-am dus de-a dreptul la Stellmacher, prin coridorul unde aşteptau căpitani, maiori, colonei, drept prin uşa aceea pe care scria „Intrarea interzisă" – eu un biet sublocotenent mărunţel de la vânători.

— Salut! a spus Stellmacher aplecat deasupra hârtiilor, înainte de a mă fi văzut.

Ştia cât de intim trebuiesc întâmpinaţi oamenii care pătrund prin intrări interzise. Vedeam părul scurt, aspru şi sur, fruntea gălbejită, cu o mie de cute, ochii minusculi adânciţi în orbite, fără pleoape parcă, obrajii scofâlciţi şi osoşi şi mustaţa mare pleoştită, cănită, aproape sarazină, în care Stellmacher părea să-şi fi localizat toată vanitatea, ca să nu-l mai stinghereasc㠄 în rest (nici în viaţă, nici în profesie). Ultima oară îl văzusem la Cofetăria Dehmel, după-masă la cinci, cu consilierul de curte Sorgsam de la Ministerul de Externe. Nu aveam pe atunci nici cea mai mică presimţire a războiului, luna mai, citadina lună mai vieneză, plutea în micile „ceşti de aur" cu margine argintată, plutea deasupra serviciului de masă, a batoanelor înguste de şocolată, a cremşniturilor trandafirii şi verzi, care aduceau aminte de bizare bijuterii comestibile, şi consilierul aulic Sorgsam a spus, în mijlocul lunii mai: „N-o să fie război, domnilor!" Distrat, locotenent-colonelul Stellmacher îşi ridică acum ochii de pe hârtiile sale; nu-mi vedea nici măcar faţa, remarcă numai uniforma, dragonul, sabia, destul ca să spună încă o dată:

— Salut! şi apoi: Stai jos o clipă! În cele din urmă se uită la mine cu atenţie: Dar straşnic mai arăţi! şi: Aproape că nu te-aş fi recunoscut! În civil pari puţin cam molâu!

Dar nu era vocea sonoră, adâncă a lui Stellmacher, pe care o cunoşteam de ani de zile, şi gluma sa era forţată. Încă niciodată înainte de asta nu ieşise din gura lui Stellmacher o vorbă uşuratică. În alte împrejurări s-ar fi prins în hăţişul strălucitor al mustăţii cănite, ca să se scufunde acolo în tăcere.

I-am înfăţişat repede ceea ce mă adusese la el. Am încercat să-i şi explic de ce vreau să mă transfer la Regimentul treizeci şi cinci.

– Numai să-l mai găseşti! a spus Stellmacher. Ştiri proaste! Două regimente aproape decimate, retragere catastrofală. Domnii noştri idioţi superiori ne-au pregătit bine. Dar fie! Du-te acolo, caută să-i găseşti, pe cei de la Treizeci şi cinci! Cumpără-ţi două

steluțe. Eşti transferat ca locotenent. Salut! Poți să te retragi!

Mi-a întins mâna peste birou. Ochii săi de culoare deschisă, aproape fără pleoape, despre care nu-ți puteai imagina ca sunt subjugați vreodată de somn, ațipeală, oboseală, mă priveau de la distanță, străini, dintr-o depărtare sticloasă, deloc trişti, ci mai trişti decât trişti, şi anume fără speranță. A încercat să zâmbească. Dantura mare, falsă îi strălucea de două ori pe atât de albă sub mustața sarazină.

— Trimite-mi o dată o ilustrată! a spus şi s-a aplecat din nou peste hârtii.

XVII

PREOȚII LUCRAU ÎN ZILELE acelea tot atât de repede ca brutarii, armurierii, direcțiile de cale ferată, ceaprazarii şi croitorii de uniforme. Urma să fim cununați la biserica din Döbling, mai trăia acolo cel care o botezase pe logodnica mea şi socrul meu era sentimental, ca mai toți furnizorii armatei. Darul meu a fost de fapt darul mamei. Nu mă gândisem deloc că erau absolut indispensabile cadourile de nuntă. Când am venit la prânz, uitasem de găluşte; mama se şi aşezase la masă. Ca de obicei i-am sărutat mâna; ea m-a sărutat pe frunte. I-am spus servitorului să-mi procure trese de culoare verde-închis şi stele de locotenent, la Urban, în cartierul Tuchlauben.

— Eşti transferat? a întrebat mama.

— Da, mamă, la Regimentul treizeci şi cinci!

— Unde staționează?

— În Galiția de Est.

— Pleci mâine?

— Poimâine!

— Mâine e cununia?

— Da, mamă!

În casa noastră, era obiceiul să se laude în timpul mesei felurile de mâncare, chiar dacă nu erau reuşite, şi să nu se vorbească despre nimic altceva. Şi laudele n-aveau nicidecum voie să fie cumva banale, mai degrabă îndrăznețe şi exagerate. Am spus astfel, de pildă, că friptura îmi aduce aminte de o carne anumită, pe care am mâncat-o acum şase sau opt ani tot într-o zi de marți, iar mărarul azi, ca şi atunci, era ca şi contopit cu carnea de pe ciolan. În fața găluştilor cu prune m-am prefăcut de-a dreptul că amuțesc:

— Te rog, să fie exact aceleaşi de îndată ce mă întorc, am

spus către Jacques.

— Cum porunciți, stăpâne! a răspuns bătrânul.

Mama s-a ridicat de la masă încă înaintea cafelei, fapt neobişnuit. A adus din cabinetul ei două cutiuțe din piele de saftian de culoare roşu-închis, pe care le văzusem adesea, le admirasem şi de al căror conținut nu îndrăznisem să întreb niciodată. Fusesem, e drept, întotdeauna curios, totodată însă şi fericit să ştiu în apropierea mea două secrete inabordabile. Acum, în sfârşit, urmau să mi se dezvăluie. Una, cutiuța mai mică, conținea portretul în email al tatălui meu, înrămat cu o margine subțire de aur. Mustața sa mare, ochii săi negri, arzători, aproape fanatici, cravata grea, înfăşurată de multe ori şi cu grijă în jurul gulerului foarte înalt şi țeapăn, mi-l făcea străin. Probabil că aşa arătase înaintea naşterii mele. Aşa era viu, apropiat şi drag mamei mele. Eu sunt blond, cu ochi albaştri, ochii mei au fost întotdeauna mai degrabă sceptici, trişti, ştiutori, niciodată credincioşi şi fanatici. Dar mama a spus:

— Eşti exact ca el, ia portretul cu tine!

Am mulțumit şi l-am păstrat. Mama era o femeie deşteaptă, clarvăzătoare. Acum mi-am dat seama că nu mă văzuse niciodată exact. Putea desigur să mă iubească din toată inima. Dar îl iubea pe fiul soțului ei, nu pe copilul ei. Era o femeie. Eram moştenitorul iubitului ei; zămislit ca un destin de coapsele lui; numai întâmplător de pântecele ei.

A deschis cutia. Pe catifeaua albă ca zăpada se afla un ametist violet, mare, tăiat în şase fațete, ținut de un lanț de aur cu împletitură gingaşă, în comparație cu care piatra părea prea impunătoare, ba chiar grosolană. Aveai impresia că nu atârnă ea de lanț, ci că şi-ar fi însuşit lanțul şi-l târa pretutindeni, un sclav slab şi supus.

— Pentru logodnica ta! a spus mama. Du-i-l azi!

Am sărutat mâna mamei şi am vârât şi această cutioară în buzunar.

În clipa aceasta servitorul a anunțat o vizită, pe socrul meu şi pe Elisabeth.

— În salon! a poruncit mama. Oglinda!

Jacques a adus oglinda ovală de mână. Mama şi-a privit îndelung fața, fără să se mişte. Da, femeile de pe vremea ei nu aveau încă nevoie să-şi aranjeze rochia, fața, părul cu fard, pudră, piepteni sau fie chiar numai cu degetele. Era ca şi cum mama şi-ar fi impus doar cu privirea, cu care-şi examina acum imaginea în oglindă, părului, feței, rochiei, o disciplină distinsă.

Fără ca să mişte un deget au dispărut deodată orice intimitate, orice familiaritate, şi eu însumi m-am simțit aproape ca un musafir la o doamnă mai în vârstă, străină.

— Vino! a spus. Dă-mi bastonul!

Bastonul, lemn de abanos subțire cu mâner de argint, era rezemat lângă scaun. N-avea nevoie de el ca sprijin, ci ca însemn al propriei demnități.

Socrul meu era în redingotă, mai mult înarmat decât îmbrăcat cu mănuşi, Elisabeth într-o rochie închisă până la gât, de culoare gri-argintie, cu o cruce din diamante pe piept, părea mai înaltă ca de obicei şi tot atât de palidă ca şi agrafa de argint mat de pe şoldul ei stâng. Ambii stăteau drept, aproape țeapăn, când am intrat. Socrul meu a făcut o plecăciune, Elisabeth a schițat o jumătate de reverență. Am sărutat-o nestingherit. Războiul mă scutea de orice îndatorire ceremonioasă, inutilă.

— Scuzați atacul neaşteptat! a spus socrul meu.

— Este o vizită plăcută! l-a corectat mama mea.

Se uita în vremea aceasta la Elisabeth. În câteva săptămâni voi fi din nou acasă, a spus în glumă socrul meu. Mama şedea pe un scaun îngust şi tare, în stil rococo, dreaptă, ca în zale.

— Oamenii ştiu uneori bine când pleacă, a zis. Dar nu ştiu niciodată când se întorc.

Spunând aceste cuvinte, s-a uitat la Elisabeth. A poruncit să se servească lichior, coniac şi cafea. Nu a zâmbit nicio clipă. Într-un anumit moment şi-a fixat ochii pe buzunarul vestonului meu, în care păstram cutia cu ametistul. Am înțeles. Am agățat, fără o vorbă, lanțul de gâtul Elisabethei. Piatra atârna deasupra crucii. Elisabeth a zâmbit, s-a apropiat de oglindă şi mama i-a făcut semn cu capul. Elisabeth a scos crucea. Ametistul strălucea violet-intens pe rochia gri-argintie. Amintea de sânge înghețat pe un fundal înghețat. Mi-am îndreptat privirile în altă parte.

Ne-am ridicat. Mama a îmbrățişat-o pe Elisabeth, fără s-o sărute.

— Du-te cu dumnealor! mi-a poruncit. Vino în astă seară! a adăugat. Vreau să ştiu ora cununiei. Avem lin, albastru!

Mi-a făcut semn cu mâna, aşa cum fac reginele semn cu evantaiul. A dispărut.

Jos, în maşină, socrul meu avea automobil (mi-a spus ce marcă e, dar n-am reținut), am aflat că totul e gata la biserica din Döbling. Ora, probabil zece dimineața, nu fusese încă hotărâtă. Martorii noştri erau Zelinsky şi Heidegger. Ceremonie simplă.

— Modestă, militară, a spus socrul meu.

Seara, în timp ce mâncam lin albastru încet şi cu precauție, probabil pentru prima oară de când era stăpână în casa ei, mama începu să vorbească în timpul mesei despre aşa-zisele subiecte serioase. Tocmai mă pregăteam să laud linul. M-a întrerupt.

— Stăm poate pentru ultima oară împreună! a spus. Nimic mai mult. Ieşi azi să-ți iei rămas bun, nu-i aşa?

— Da, mamă!

— Pe mâine, la revedere!

Am însoțit-o la uşă. A plecat, nu s-a mai uitat înapoi.

Fireşte că m-am dus să-mi iau rămas bun. Adică: de fapt rătăceam încoace şi încolo, ca să-mi iau rămas bun. Doar arareori întâlneam câte un cunoscut. Oamenii de pe străzi scoteau din când în când strigăte de neînțeles. Aveam nevoie de câteva clipe înainte ca să le pot prinde sensul, şi strigătele se şi stinseseră. Câteodată muzica intona *Marşul lui Radetzky*, *Marşul Ordinului teuton* şi *Slavă ție, Austria mea!* Erau tarafuri de țigani, orchestre care cântau la chefuri în localurile mic-burgheze. Se bea bere. Când intram, se ridicau câțiva subofițeri şi de asemenea civili îmi făceau semn cu cănile de bere. Mi se părea că sunt singurul om treaz în acest oraş mare şi de aceea atât de străin în el. Da, oraşul familiar se retrăgea din fața mea, se îndepărta de mine, cu fiecare clipă mai mult, şi străzile şi ulițele şi grădinile, oricât de pline şi zgomotoase erau, mi se şi păreau pustii, aşa cum aveam să le văd mai târziu, după război şi după întoarcerea noastră acasă. Am rătăcit încoace şi încolo până în zori, am luat o cameră la bătrânul Hotel Bristol, am dormit câteva ore, încordat, o apă tot şi luptând mereu împotriva gândurilor, planurilor, amintirilor, m-am dus apoi la Ministerul de Război, am primit răspunsul favorabil, am plecat la cazarmă şi mi-am luat rămas bun de la maiorul Pauli, comandantul nostru de batalion, am căpătat un „ordin deschis”, care – mă şi numeam locotenentul Trotta – mă repartiza la Regimentul treizeci şi cinci, am pornit în grabă la Döbling, am aflat că urma să fiu cununat la ora zece şi treizeci, m-am dus la mama şi i-am comunicat acest lucru şi am pornit-o apoi spre Elisabeth.

Am pretextat că Elisabeth mă va însoți o bucată de drum spre front. Mama m-a sărutat, ca de obicei, pe frunte, s-a urcat în birjă, cu duritate, rece şi repede, în ciuda felului ei molcom de a fi. Era o trăsură închisă. Încă înainte de a se pune în mişcare, am putut observa că trage în grabă în jos storul de la ferăstruica trăsurii. Şi ştiam că înăuntru, în penumbra cupeului, începea

tocmai să plângă. Socrul meu ne-a sărutat pe amândoi voios şi liniştit. Avea pe buze sute de fraze inutile, care-i ieşeau lesne şi erau repede spulberate de vânt, ca miresmele. L-am părăsit, puțin cam brusc.

— Vă las singuri! a strigat după noi.

Elisabeth nu m-a însoțit înspre răsărit. Am plecat de fapt la Baden. În fața noastră se aflau şaisprezece ore, şaisprezece ore lungi, pline, saturate, scurte, trecătoare.

XVIII

ŞAISPREZECE ORE! De peste trei ani o iubeam pe Elisabeth, dar cei trei ani care trecuseră mi s-au părut scurți în comparație cu cele şaisprezece ore, deşi ar fi trebuit să fie invers. Ceea ce este interzis are viață scurtă, dar ceea ce e îngăduit are de la început în sine durabilitatea. În afară de asta, deodată Elisabeth mi-a apărut, deşi încă nu schimbată, dar aflându-se totuşi pe cale a suferi o schimbare. Şi mă gândeam la socrul meu şi găseam câteva asemănări între Elisabeth şi el. Câteva dintre gesturile mâinii specifice Elisabethei erau evident moştenite de la tatăl ei, ecouri îndepărtate şi mai fine ale gesturilor paterne. Câteva dintre acțiunile ei în călătoria cu trenul electric spre Baden m-au jignit aproape. Astfel, de pildă, la nici zece minute după ce trenul s-a pus în mişcare, a scos o carte din valijoară. Se afla lângă trusa cu obiectele de toaletă, deasupra lenjeriei – mă gândeam la cămaşa de mireasă – şi chiar numai faptul că o carte oarecare avea voie să stea pe un veşmânt aproape sacramental mi se părea nedemn. Erau de altfel schițele unuia dintre acei umorişti din Germania de Nord care pe atunci îşi plimbau prin Viena veselia lor plouată şi începeau să-şi răspândească tihna lor obositoare laolaltă cu fidelitatea noastră pentru Nibelungi, cu Asociația şcolară germană şi cu conferențiarii universitari din Pomerania, Danzig, Mecklenburg şi Königsberg. Elisabeth îşi ridica din când în când ochii de pe carte, mă privea, îşi înăbuşea un căscat şi continua să citească. Avea, de asemenea, un mod de a pune picior peste picior ce mi se părea de-a dreptul indecent. Am întrebat-o dacă îi place cartea.

— Plină de umor! a decis ea fără înconjur.

Mi-a întins volumul ca să văd şi eu. Am început să citesc de la mijloc una dintre povestirile acelea stupide, era vorba despre

neprețuitul umor al lui August cel Puternic[16] şi despre o relație cu o doamnă de onoare îndrăzneață. Cele două adjective, cu totul semnificative, după mine, pentru sufletele prusace şi saxone, de îndată ce se află în repaus duminical, mi-au fost suficiente. Am spus:

— Da, neprețuit şi îndrăzneț!

Elisabeth a zâmbit şi a continuat să citească. Trebuia să mergem la hotel, la „Leul de aur". Ne aştepta bătrânul nostru servitor, singurul care ştia despre planul nostru de a ne opri la Baden. Mi-a mărturisit îndată că-l trădase mamei. Stătea acolo la stația terminus a trenului electric, în mână cu gambeta țeapănă pe care o moştenise probabil de la tata şi i-a oferit soției mele un buchet de trandafiri roşii. Ținea capul plecat, în creştetul său lucios se oglindea soarele ca o steluță, o bobiță de argint. Elisabeth tăcea. „Dacă ar găsi măcar un cuvânt!" m-am gândit. N-a urmat nimic. Ceremonia mută a durat nesfârşit de mult. Cele două valijoare ale noastre se aflau pe trotuar; Elisabeth strângea la piept trandafirii împreună cu poşeta. Bătrânul a întrebat cu ce ne mai poate fi de folos. Avea de transmis şi salutări călduroase de la mama. Geamantanul meu, a doua uniformă, lenjeria se şi aflau la hotel.

— Îți mulțumesc! am spus.

Am observat cum Elisabeth s-a ferit puțin într-o parte. Acest gest prin care parcă-l ocolea, ba prin care chiar se îndepărta, m-a iritat. Am spus:

— Însoțeşte-ne la hotel! Vreau să mai vorbesc cu tine!

— Cum porunciți! a răspuns bătrânul, a ridicat valijioarele şi ne-a urmat.

— Vreau să mai vorbesc cu Jacques! i-am explicat Elisabethei. Ne vedem într-o jumătate de oră!

M-am dus cu el la cafenea. Ținea gambeta pe genunchi, i-am luat-o uşurel şi am pus-o pe scaunul de alături. Din ochii de om bătrân puțin apoşi, îndepărtați, de un albastru-palid, venea spre mine întreaga lui afecțiune şi mi se părea că mama i-ar fi pus în ochi un ultim mesaj pentru mine. Mâinile sale gutoase (nu le văzusem de mult goale, ci numai cu mănuşi albe) tremurau, când a ridicat ceşcuța cu cafea. Erau mâini de servitor, bune, bătrâne. De ce nu le acordasem niciodată atenție? Pe articulațiile strâmbate ale degetelor se aflau noduli albaştri, unghiile erau plate, tocite şi crăpate în multe locuri, osul de la încheietura

[16] August al II-lea, cel Puternic (1670–1738), principe elector al Saxoniei, apoi rege al Poloniei.

mâinii era ieşit într-o parte şi părea să suporte cu greu marginea rigidă a ruloului de manşetă demodat, iar nenumărate vinişoare de un albastru-palid îşi croiau, ca nişte râuri mititele, drumuri anevoioase sub pielea crăpată a podului palmei.

Şedeam în grădina Cafenelei Astoria. O frunză de castan aurie, veştejită, s-a aşezat încet din zbor pe țeasta cheală a lui Jacques, el n-a simțit-o, pielea îi era bătrână şi devenise insensibilă, am lăsat frunza acolo.

— Ce vârstă ai? am întrebat.

— Şaptezeci şi opt, domnişorule! a răspuns şi am văzut un singur dinte mare, galben sub mustața sa deasă, albă ca zăpada. De fapt, eu aş trebui să mă duc la război, nu cei tineri! a continuat. În anul ’66[17] am luat parte şi eu, împotriva prusacilor, cu Regimentul cincisprezece.

— Unde te-ai născut? l-am întrebat.

— La Sipolje, mi-a răspuns Jacques.

— Cunoşti neamul Trotta?

— Fireşte, pe toți, pe toți!

— Mai vorbeşti sloveneşte?

— Am uitat, domnişorule!

„Ne vedem într-o jumătate de oră!” îi spusesem Elisabethei. Am ezitat să mă uit la ceas. Probabil că trecuse mai mult de o oră, dar nu voiam să mă lipsesc de ochii palizi şi bătrâni ai lui Jacques, în care sălăşluia durerea inimii sale şi cea a mamei. Simțeam de parcă ar fi trebuit să răscumpăr acum cei douăzeci şi trei de ani ai vieții mele petrecuți uşuratic şi fără dragoste, să-i răscumpăr într-o oră, şi în loc să-mi încep, ca oricare tânăr căsătorit, aşa-zisa nouă existență, mă străduiam mai curând s-o corectez pe cea trecută. Cel mai mult mi-ar fi plăcut să încep chiar de la naştere. Îmi devenise limpede că neglijasem lucrul cel mai important. Prea târziu. Stăteam în fața morții şi a dragostei. O clipă – mărturisesc – m-am gândit chiar la o manevră ruşinoasă, condamnabilă. Aş putea să-i dau Elisabethei de veste că a trebuit să plec imediat la unitate, direct. Puteam să i-o spun chiar eu, s-o îmbrățişez, să mimez dezolarea, disperarea. Era doar o zăpăceală de o clipă. Am învins-o imediat. Am părăsit „Astoria”. Credincios, o jumătate de pas în urma mea, mergea Jacques.

Aproape de intrarea în hotel, tocmai când voiam să mă întorc spre Jacques ca să-mi iau rămas bun definitiv, l-am auzit

---

[17] În 1866 a avut loc războiul dintre Prusia şi Austria, în care aceasta din urmă a fost înfrântă.

horcăind. M-am întors pe jumătate, întinzând brațele în lături. Bătrânul a căzut pe umărul meu. Gambeta i s-a rostogolit peste caldarâm. Portarul a ieşit. Jacques leşinase. L-am dus în hol. Am trimis după medic şi am fugit sus s-o anunț pe Elisabeth.

Era ocupată tot cu umoristul ei, bea ceai şi vâra în gurița ei roşie şi dragă mici felii de pâine prăjită unse cu marmeladă. A pus cartea pe masă şi mi-a întins mâinile.

— Jacques, am bâiguit, Jacques... şi m-am oprit.

N-am vrut să rostesc cumplitul cuvânt decisiv. În jurul gurii Elisabethei însă juca un zâmbet vesel, indiferent şi lasciv totodată, pe care credeam în clipa aceea că-l pot alunga doar cu un cuvânt macabru – şi am spus deci:

— Moare!

A lăsat în jos brațele întinse şi a răspuns doar:

— E bătrân!

Am fost chemat, medicul sosise. Bătrânul se şi afla într-o cameră, în pat. I se scosese cămaşa scrobită. Era atârnată peste redingotă, o za strălucitoare din pânză. Cizmele lustruite stăteau ca nişte santinele la capătul patului. Ciorapii de lână, cu multe cârpituri, zăceau lăbărțați lângă cizme. Atâta rămâne de la un om simplu. Câțiva nasturi din alamă pe noptieră, un guler, o cravată, cizme, ciorapi, redingotă, pantaloni, cămaşă. De sub pătură ieşeau picioarele bătrâne, cu degetele deformate.

— Atac de apoplexie! spuse doctorul.

Fusese tocmai mobilizat, era medic-şef, se şi afla în uniformă. A doua zi urma să se înfățişeze la Regimentul Ordinului teuton. Prezentarea noastră reciprocă, conform regulamentului militar, apărea lângă acest muribund ca montarea unei piese la un teatru de periferie. Ne-a fost ruşine la amândoi.

— Moare? l-am întrebat.

— E tatăl dumitale? a întrebat medicul-şef.

— Servitorul nostru! am răspuns.

Aş fi preferat să spun: tatăl meu. Medicul părea să fi observat acest lucru.

— Moare, probabil, a zis.

— În noaptea asta?

A ridicat brațele în chip de întrebare.

Seara s-a lăsat repede. Trebuia aprinsă lumina. Doctorul i-a făcut lui Jacques o injecție cu un tonic cardiac, a scris rețete, a sunat, a trimis la farmacie. M-am strecurat din cameră. „Aşa se strecoară un trădător", m-am gândit. M-am furişat chiar şi pe trepte spre Elisabeth, ca şi cum mă temeam să nu trezesc pe

cineva. Camera Elisabethei era încuiată. A mea se afla alături. Am bătut la uşă. Am încercat să deschid. Încuiase şi uşa dintre odăi. Am chibzuit dacă e bine să folosesc forța. Dar în aceeaşi clipă am şi ştiut că nu ne iubeam. Aveam doi morți: primul era iubirea mea. Pe aceasta am îngropat-o pe pragul uşii prin care comunicau cele două camere ale noastre. Apoi am coborât un etaj ca să-l văd pe Jacques murind.

Bunul doctor mai era încă acolo. Îşi descinsese sabia şi-şi descheiase vestonul. În cameră mirosea a oțet, a eter, a camfor şi prin ferestrele deschise pătrundea mirosul umed şi veşted al serii de toamnă. Medicul a spus:

— Rămân aici, şi mi-a strâns mâna.

Am trimis mamei o telegramă, anunțând-o că trebuie să-l mai rețin pe servitorul nostru până la plecarea mea. Am mâncat jambon, brânză, mere. Am băut două sticle de vin de Nussdorf.

Bătrânul zăcea acolo, vânăt, respirația i se auzea prin cameră ca un ferăstrău ruginit. Din când în când trunchiul i se cabra, mâinile diforme trăgeau plapoma tighelită de culoare roşie. Doctorul a umezit un prosop, l-a stropit cu oțet şi l-a pus muribundului pe cap. De două ori am urcat treptele la Elisabeth. Prima oară totul a rămas mut. A doua oară am auzit-o plângând zgomotos. Am bătut mai tare.

— Lasă-mă! a strigat.

Vocea ei pătrundea ca un cuțit prin uşa închisă.

Trebuie să fi fost către ora trei dimineața, şedeam la marginea patului lui Jacques, doctorul dormea, fără haină, cu capul pe brațe, deasupra biroului. Deodată bătrânul s-a ridicat cu brațele întinse, a deschis ochii şi a bolborosi ceva. Doctorul s-a trezit imediat şi s-a apropiat de pat. De astă dată am auzit vechea voce limpede a lui Jacques:

— Vă rog, domnişorule, trimiteți vorbă doamnei, că mă întorc mâine dimineață.

A căzut din nou pe perne. Respirația i s-a liniştit. Ochii săi au rămas ficşi şi deschişi, era ca şi cum n-ar mai fi avut nevoie de pleoape.

— Acum va muri, a spus doctorul tocmai în clipa în care luasem hotărârea să mă duc din nou la Elisabeth.

Am aşteptat. Moartea părea să se apropie de bătrân cu cea mai mare grijă, patern, un adevărat înger. Către orele patru dimineața vântul mână prin fereastra deschisă o frunză veştedă, gălbuie de castan. Am ridicat-o şi i-am aşezat-o lui Jacques pe plapumă. Doctorul mi-a pus brațul în jurul umărului, s-a aplecat

peste bătrân, a ascultat, i-a luat mâna şi a spus:

— S-a sfârşit!

Am îngenuncheat şi mi-am făcut cruce, pentru prima dată de mulți, mulți ani.

Peste nici două minute cineva a bătut la uşă. Portarul de noapte mi-a adus o scrisoare.

— De la soția dumneavoastră! a spus.

Plicul era numai pe jumătate închis, s-a deschis oarecum de la sine. Am citit doar un rând: „Adio! Mă întorc la Viena, Elisabeth.” I-am dat scrisoarea medicului străin. A citit-o, m-a privit şi a spus:

— Înțeleg! Şi după o clipă a adăugat: Aranjez eu totul, cu hotelul şi înmormântarea şi cu mama dumitale. Rămân doar, pentru moment, la Viena. Încotro porneşti acum?

— Spre răsărit!

— Cu bine!

Nu l-am mai revăzut pe doctor. Dar nu l-am uitat niciodată. Se numea Grünhut.

XIX

AM PLECAT LA RĂZBOI în chip de „călător individual”. Bilețelul Elisabethei îl mototolisem şi îl vârâsem în buzunarul pantalonului într-un prim acces de indignare, vanitate rănită, dorință de răzbunare, ură poate – ce ştiu eu. Acum l-am scos la iveală, am netezit ghemotocul şi am citit încă o dată singurul rând. Îmi era clar că păcătuisem împotriva soției mele. O clipă mai târziu mi se păru chiar că păcătuisem rău de tot împotriva ei. Am hotărât să-i scriu o scrisoare şi m-am apucat să scot hârtia din geamantan, dar când am desfăcut-o – pe atunci se mai mergea la război cu mape de scris din piele – de pe foaia goală albăstrie m-a întâmpinat parcă propria mea indignare. Era ca şi cum foaia goală ar fi trebuit să conțină de fapt tot ce aş mai fi avut să-i spun Elisabethei şi de aceea ar fi trebuit să i-o trimit la fel de netedă şi de neatinsă cum era. Am scris pe ea doar numele meu. Scrisoarea am pus-o la cutie în următoarea stație de tren. Încă o dată am mototolit bilețelul Elisabethei. Încă o dată am vârât ghemotocul în buzunar.

Eram repartizat, conform „ordinului deschis” al Ministerului de Război şi semnat de Stellmacher, la Regimentul de rezervişti treizeci şi cinci, adică direct la regiment şi nu la comisariatul militar care, ca urmare a evenimentelor de război din zona

periclitată, fusese mutat în interiorul țării. M-am văzut deci în fața problemei destul de complicate de a-mi găsi regimentul, care se afla probabil în continuă retragere undeva, într-un sat, într-o pădure, într-un orăşel, pe scurt: pe o „poziție", adică însemna că eu, un rătăcitor izolat, să dau de o unitate rătăcitoare pusă pe fugă. Aşa ceva, e drept, nu învățasem niciodată la manevre.

Era bine că trebuia să mă consacru mai ales acestei preocupări. M-am refugiat parcă în ea. N-aveam nevoie astfel să mă mai gândesc la mama, la soția mea, la servitorul nostru mort. Trenul se oprea aproape din jumătate în jumătate de oră, la nişte neînsemnate stații mititele. Am călătorit cam optsprezece ore cu un locotenent, într-un compartiment îngust, un soi de cutie de chibrituri, până ce am ajuns la Kamionka. De aici încolo şinele de cale ferată obişnuite erau distruse. Numai un tren provizoriu, cu şine înguste, având trei vagoane minuscule descoperite, pentru marfă, ducea spre cel mai apropiat post de comandă în stare, deşi fără garanție, să indice „călătorilor individuali" poziția momentană a fiecărui regiment. Trenulețul înainta încet. Conductorul locomotivei suna neîncetat, căci şiruri de răniți, pe jos şi în căruțe țărăneşti, veneau spre noi de-a lungul drumului îngust. Sunt – după cum mi-am dat seama pentru prima oară atunci – destul de insensibil la aşa-zisele spaime mari. Mi se părea, de pildă, priveliştea răniților aflați pe o targă, probabil pentru că le lipseau picioarele, sau laba piciorului, mai puțin îngrozitoare decât cea a soldaților care mergeau clătinându-se singuri, nesprijiniți, care aveau doar o uşoară rană de glonț şi prin al căror pansament alb ca zăpada se prelingea neîncetat sângele. Şi pe lângă toate acestea, de ambele părți ale căii ferate cu şine înguste, pe câmpurile întinse, pălite de toamnă, greierii întârziați cântau, deoarece o înşelătoare seară caldă de septembrie îi făcuse să creadă ca mai e încă sau că e din nou vară.

La postul de comandă l-am întâlnit din întâmplare pe domnul preot de la Regimentul treizeci şi cinci. Era un reprezentant al lui Dumnezeu gras şi mulțumit de sine, într-o reverendă strâmtă, lipită de corp, lucioasă. Se pierduse în timpul retragerii împreună cu servitorul, cu vizitiul, cu calul şi cu furgonul, unde ascundea altarul şi veşmintele sfinte, dar şi o mulțime de orătănii, sticle de rachiu, fân pentru cal şi în general bunuri rechiziționate de la țărani. M-a salutat ca pe un prieten de care fusese lipsit multă vreme. Părea să se teamă de noi peregrinări şi nu putea să se hotărască a-şi sacrifica orătăniile pentru oamenii de la postul de

comandă, care de zece zile nu mâncaseră decât conserve şi cartofi. Preotul militar nu era prea iubit aici. Dar el refuza să o pornească la întâmplare sau Dumnezeu ştie unde, în timp ce eu, gândindu-mă la vărul meu Joseph Branco şi la birjarul Manes Reisiger, preferam incertitudinea, nu aşteptarea. Regimentul treizeci şi cinci, aşa suna informaţia vagă, s-ar afla la trei kilometri nord de Brzezany. Şi aşa am pornit la drum cu preotul militar, cu furgonul său, cu orătăniile sale, fără hartă, având doar o schiţă desenată de mână.

I-am găsit în cele din urmă pe cei din Regimentul treizeci şi cinci, e drept nu la nord de Brzezany, ci abia în localitatea Strumilce. M-am anunţat la colonel. Numirea mea ca locotenent sosise la aghiotantul regimentului. Am cerut să-i văd pe prietenii mei. Au venit. Am rugat să fie repartizaţi în coloana mea. Şi cum au venit! I-am aşteptat în cancelaria subofiţerului de intendenţă Cenower, dar nu li se spusese că eu eram cel care îi chemase. În prima clipă nici nu m-au recunoscut. Dar în clipa următoare Manes Reisiger m-a şi îmbrăţişat, nesocotind toate regulamentele militare, în timp ce vărul Joseph Branco mai stătea, încremenit de mirare şi disciplină, în poziţie de drepţi. Era doar sloven! Manes Reisiger însă era un birjar evreu din răsărit, nepăsător şi necredincios când era vorba de Regulamentul de serviciu. Barba sa se compunea numai din ghemotoace sălbatice, aspre, omul nu părea a fi în uniformă, ci deghizat. Am sărutat unul dintre ghemotoacele care-i alcătuiau barba şi m-am pregătit să-l îmbrăţişez şi pe Joseph Branco. Eu însumi, chiar şi eu, am uitat milităria. M-am gândit numai la război şi am strigat poate de zece ori la rând:

— Sunteţi în viaţă, sunteţi în viaţă!...

Iar Joseph Branco a observat imediat verigheta şi a arătat mut spre degetul meu.

— Da, am răspuns, m-am căsătorit.

Am simţit, am văzut, că vor să afle mai mult despre căsătoria şi despre soţia mea, am ieşit cu ei pe mica alee circulară ce înconjura biserica din Strumilce. N-am vorbit însă deloc despre Elisabeth, până ce mi-a venit deodată în minte – şi cum puteam să uit aşa ceva! – că ascunsesem în portvizit o fotografie de a ei. Era lucrul cel mai uşor să le arăt prietenilor mei fotografia, mă scutea de orice cuvinte. Am scos portvizitul, am căutat, fotografia nu era acolo. Am început să mă gândesc unde am putut s-o pierd sau s-o uit, şi deodată mi s-a părut a-mi aminti că lăsasem fotografia la mama acasă. M-a cuprins o spaimă de neînţeles,

lipsită de sens chiar, ca şi cum aş fi rupt sau ars fotografia Elisabethei.

— Nu găsesc poza, am spus celor doi prieteni ai mei.

În loc să-mi răspundă, vărul meu Joseph Branco a scos din buzunar fotografia nevestei sale. Era o femeie frumoasă, de o opulență mândră, în portul țărănesc sloven, cu o coroniță de monede pe părul lins, pieptănat cu cărare, şi în jurul gâtului cu o salbă triplă din aceleaşi monede. Brațele puternice îi erau goale, mâinile le sprijinea pe şolduri.

— Asta e mama copilului meu, am un băiat! spuse Joseph Branco.

— Eşti însurat? a întrebat Manes birjarul.

— Dacă s-o termina războiul, mă căsătoresc cu ea, fiul nostru se numeşte Branco, ca şi mine, e în vârstă de zece ani. E la bunicu-său. Ştie să cioplească pipe straşnice.

XX

ÎN ZILELE URMĂTOARE, care se aşterneau în fața noastră lungi şi pline de primejdii, sumbre şi mărețe şi enigmatice şi stranii, n-aveam – după toate probabilitățile – de aşteptat bătălii, ci doar retrageri. De la localitatea Strumilce am ajuns, după nici două zile, la satul Jeziory şi după alte trei zile, la orăşelul Pogrody. Armata rusească ne urmărea. Ne-am retras până la Krasne-Busk. Pesemne din cauza unui ordin care nu sosise la timp, am rămas acolo mai mult decât fusese intenția Armatei a doua. Ne-au atacat deci într-o zi, dis-de-dimineață, ruşii. Şi n-am avut timp să ne săpăm tranşee. Aceasta a fost istorica bătălie de la Krasne-Busk, în care a fost distrusă o treime a regimentului nostru şi a doua a fost făcută prizonieră.

Şi noi am căzut prizonieri, Joseph Branco, Manes Reisiger şi cu mine.

Atât de fără glorie s-a sfârşit prima noastră bătălie.

Aici aş simți un puternic imbold să relatez sentimentele speciale de care e animat un prizonier de război. Dar ştiu prea bine cu câtă indiferență sunt întâmpinate azi asemenea relatări. Iau cu drag asupra mea soarta de a fi un dispărut, dar nu pe cea de a fi povestitorul celor dispărute. Abia dacă aş mai putea fi înțeles, dacă m-aş apuca, de pildă, să vorbesc azi despre libertate, despre onoare, cu atât mai puțin despre prizonierat. În

aceşti ani e mai bine să taci. Scriu doar cu scopul de a mă clarifica pe mine însumi şi – ca să zic aşa – şi *pro nomine Dei*[18]. Iertat fie-mi păcatul!

Ei bine, eram deci prizonieri de război, tot convoiul nostru. Cu mine au rămas Joseph Branco şi Manes Reisiger. Eram prizonieri împreună.

— Pentru noi războiul s-a terminat, spunea Manes Reisiger. N-am fost încă niciodată prizonier, adăuga uneori, ca şi voi doi, de altfel. Dar ştiu că ne aşteaptă viața şi nu moartea. Voi doi o să vă aduceți aminte de acest lucru când o să ne întoarcem. Dacă aş şti cel puțin ce face Efraim al meu! Războiul are să dureze mult. Şi fiul meu are să fie luat la armată. Țineți minte asta! Manes Reisiger din Zlotogrod, un simplu birjar, v-a spus-o!

După care plescăi cu limba. A sunat ca o pocnitură de bici. În următoarele săptămâni a rămas mut şi tăcut.

În seara zilei de 2 octombrie urma să fim despărțiți. Aveau de gând, cum era pe atunci obiceiul, considerat firesc, de a-i despărți pe ofițerii prizonieri de trupă. Noi urma să rămânem în interiorul Rusiei, trupa să fie trimisă însă mai departe. Se vorbea despre Siberia. M-am înscris pentru Siberia. Până azi nu ştiu încă, nu vreau să ştiu, cum a reuşit atunci Manes Reisiger să mă târască şi pe mine în Siberia. Niciodată încă, mi se pare, un om n-a fost mai bucuros ca mine, că a reuşit să obțină prin viclenie şi mită dezavantaje. Dar, de fapt, le obținuse Manes Reisiger. Din prima oră a prizonieratului nostru de război preluase el comanda asupra noastră a tuturor, asupra întregului convoi. Când eşti blagoslovit de Dumnezeu, ce nu se poate învăța de la cai, dacă eşti birjar, şi încă un birjar evreu din Zlotogrod...

Despre ocolurile şi drumurile drepte pe care am ajuns până în Siberia, nu povestesc. Drumuri şi ocoluri se înțeleg de la sine. După şase luni ne aflam la Wiatka.

XXI

WIATKA ESTE DEPARTE, în Siberia, pe fluviul Lena. Călătoria a durat o jumătate de an. Zilele le-am uitat pe aceste drumuri lungi, se înşirau nenumărate şi fără sfârşit totodată. Cine numără coralii pe un colan cu şase rânduri? Transportul nostru a durat aproximativ şase luni. În septembrie începuse

[18] În numele Domnului (lat.).

prizonieratul, când am sosit era martie. În luncile Vienei înfloreau probabil tufele de bobițe. În curând avea să înceapă a mirosi socul. Aici sloiuri uriaşe pluteau pe fluviu, îl puteai, chiar în cele mai largi locuri ale sale, traversa pe gheață. În timpul transportului muriseră de tifos trei oameni din convoi. Paisprezece încercaseră să fugă, şase oameni din escortă dezertaseră împreună cu ei. Tânărul sublocotenent de cazaci, care avea comanda transportului în ultima etapă, ne-a pus să aşteptăm la Cirein: trebuia să prindă fugarii şi dezertorii. Se numea Andrei Maximovici Krassin. Juca împreună cu mine cărți, în timp ce patrulele sale cercetau regiunea în căutarea celor dispăruți. Vorbeam franțuzeşte. Bea din bidonul în formă de dovleac rachiu de casă pe care i-i aduceau puținii colonişti ruşi din regiune, era apropiat şi recunoscător pentru fiecare privire prietenoasă ce i-o acordam. Îmi plăcea râsul lui, dinții puternici şi strălucitori sub mustața scurtă, neagră ca tăciunele, şi ochii ca nişte mici scântei, când şi-i mijea. Putea râde de-a dreptul la comandă. Îi puteai spune, de pildă: „Vă rog, râdeți puțin!" şi într-o clipă râdea, răsunător, generos, cu inima largă. Într-o zi, patrulele îi dibuiseră pe cei fugiți. De fapt, restul celor fugiți, opt oameni din douăzeci. Ceilalți se rătăciseră desigur sau se ascundeau pe undeva sau pieriseră. Andrei Maximovici Krassin juca taroc cu mine în baraca ce slujea drept gară. A lăsat escorta cu prizonieri să se apropie, a comandat pentru ei ceai şi rachiu, iar mie, care eram doar la dispoziția lui, mi-a dat ordinul să dictez pedeapsa pentru oamenii din convoiul meu, ca şi pentru cei doi dezertori ruşi aduşi înapoi. I-am spus că nu cunosc Regulamentul de serviciu al armatei sale. M-a rugat la început, apoi m-a amenințat, în cele din urmă am spus:

— Deoarece nu ştiu de ce pedeapsă ar fi pasibili, după legile dumneavoastră, decid ca toți să fie iertați.

A pus pistolul pe masă şi a spus:

— Faceți parte din complot. Vă arestez, dau ordin să fiți dus de aici, domnule locotenent.

— Să nu terminăm întâi partida? l-am întrebat, şi am apucat cărțile.

— Desigur! a spus şi ne-am continuat jocul, în timp ce soldații stăteau în jurul nostru, escortele şi austriecii.

A pierdut. Mi-ar fi fost uşor să-l las să câştige, dar mă temeam, fireşte, că o să observe. Copilăros, cum era, neîncrederea îi stârnea şi mai mare plăcere decât râsul şi era oricând gata să cadă la bănuială. L-am lăsat deci să piardă. A

strâns din sprâncene, s-a şi uitat urât la subofițerul care comanda escorta, de parcă ar fi vrut să dea în clipa următoare ordinul să fie împuşcați toți cei opt oameni. I-am spus:

— Râdeți un pic!

A râs, generos, cu inima largă, cu toți dinții săi strălucitori. Îmi închipuiam că i-am şi salvat pe cei opt oameni.

A râs vreo două minute, a devenit deodată serios, cum îi era felul, şi a dat ordin subofițerului:

— Cătuşe pentru toți cei opt! Rupeți rândurile! Voi dispune ce să urmeze.

Apoi, după ce oamenii au părăsit baraca, a început să amestece cărțile.

— Revanşă! a spus.

Am jucat o nouă partidă. A pierdut şi a doua oară. Abia acum a vârât pistolul în buzunar, s-a ridicat şi a spus:

— Vin îndată! şi a dispărut.

Am rămas pe scaun, au fost aprinse două lămpi cu gaz, aşa-zise lămpi cu fitil rotund. Gazda, o carvaşă, a intrat bălăbănindu-se, în mână cu un nou pahar cu ceai. În ceaiul proaspăt mai plutea o veche felie de lămâie. Gazda era lată, părea o corabie. Zâmbea însă, ca un copil bun, plină de încredere şi matern. Când am dat să îndepărtez din pahar felia urâtă şi veche de lămâie, a vârât două degete groase, pline de bunăvoință, în ceai şi a scos-o. I-am mulțumit cu o privire.

Am băut încet ceaiul fierbinte. Locotenentul Andrei Maximovici nu se întorcea. Se făcea din ce în ce mai târziu şi trebuia să mă duc la oamenii mei, în lagăr. Am ieşit în fața uşii dinspre balcon şi i-am strigat de câteva ori tare numele. În cele din urmă mi-a răspuns. Era o noapte geroasă, atât de geroasă încât la început am crezut că însuşi strigătul, odată izbucnit, era hărăzit să înghețe şi nu va ajunge niciodată la cel chemat. Am ridicat privirea spre cer. Stelele argintii nu păreau născute de el însuşi, ci bătute în bolta sa, cuie lucitoare. Un vânt năprasnic de la răsărit, tiranul printre vânturile Siberiei, mi-a tăiat răsuflarea, a luat inimii mele puterea de a bate şi ochilor capacitatea de a vedea. Răspunsul locotenentului la chemarea mea, purtat totuşi spre mine de vântul cel rău, mi s-a părut o solie mângâitoare din partea cuiva, desluşită pentru prima oară după multă vreme, deşi abia dacă aşteptasem afară, în noaptea duşmănoasă, câteva clipe. Dar cât de puțin consolatoare a fost această solie omenească.

M-am întors în baracă. Mai ardea o singură lampă. Nu

lumina încăperea, făcea întunericul şi mai dens. Era oarecum minusculul nucleu luminos al unui întuneric greu şi rotund ca cercul. M-am aşezat lângă lampă. Deodată m-au speriat câteva împuşcături. Am fugit afară. Împuşcăturile nu se stinseseră încă. Păreau încă să se rostogolească sub uriaşul cer de gheață. Am ascultat. Nimic nu se mai mişca în afara necontenitului vânt de gheață.

N-am mai putut suporta şi m-am întors la baracă. O clipă mai târziu a venit locotenentul, palid, în ciuda vântului, cu căciula într-o mână, pistolul se vedea din tocul pe jumătate deschis.

S-a aşezat imediat, a respirat greu, şi-a descheiat gulerul bluzonului şi s-a uitat țintă la mine de parcă nu m-ar fi cunoscut, de parcă m-ar fi uitat şi ar fi făcut eforturi intense să mă recunoască. A măturat cărțile de pe masă cu mâneca. A tras o înghițitură bună din bidon, a lăsat capul în jos şi a spus deodată repede de tot:

— L-am nimerit doar pe unul.

— Ați țintit deci prost, am spus.

Dar înțelesesem greşit.

— Am țintit prost. I-am aşezat într-un rând. Voiam doar să-i sperii. Am tras în aer. La ultima împuşcătură a fost ca şi cum cineva mi-ar fi apăsat brațul în jos. S-a întâmplat repede, a pornit nu ştiu cum. Omul s-a dus. Nu mă mai înțelege nimeni.

Soldatul a fost îngropat încă în noaptea aceea. Locotenentul a dat ordin să fie trasă o salvă de onoare. Din ora aceea n-a mai râs. Se gândea la ceva.

Am mai parcurs cam zece verste sub comanda sa. Cu două zile înainte să fim preluați de un nou comandant de transport, m-a invitat să mă urc în sania lui şi mi-a spus:

— Sania asta este a dumneavoastră şi a celor doi prieteni ai dumneavoastră. Ovreiul e birjar. O să se descurce el. Aici e harta mea. Am însemnat cu o cruce punctul unde trebuie să vă dați jos. Sunteți aşteptați acolo. E prietenul meu. De încredere. Nimeni n-o să vă caute. Am să vă declar pe toți trei ca fugiți. Am să vă execut şi am să vă îngrop.

Mi-a strâns mâna şi a coborât.

Noaptea am plecat. Drumul a durat câteva ore. Omul ne aştepta. Am simțit imediat că la el suntem în siguranță. Am început o nouă viață.

XXII

GAZDA NOASTRĂ FĂCEA PARTE dintre polonezii siberieni băştinaşi. Era de meserie negustor de blănuri. Trăia singur, cu un câine de rasă nedefinită, cu două puşti de vânătoare şi un număr de pipe cioplite de el însuşi, având două camere spațioase pline cu blănuri amărâte. Se numea Baranovici, prenumele era Jan. Vorbea rar de tot. O barbă neagră ce-i acoperea obrazul îl obliga la mutenie. Ne lăsa să facem tot soiul de lucruri, să reparăm gardul, să spargem lemne, să ungem tălpile săniei, să controlăm pieile. Am învățat acolo ceva folositor. Dar numai după o săptămână a fost limpede pentru noi că ne lăsa să lucrăm doar din tact şi, de asemenea, ca, din singurătate, să nu ne luăm cumva la harță cu el sau între noi. Avea dreptate. Cioplea bastoane şi pipe din lemnul tufărişului tare şi rezistent care creştea în regiune şi pe care îl numea, nu ştiu de ce, „nastorca". Fuma în fiecare săptămână dintr-o pipă nouă. Niciodată n-am auzit de la el o glumă. Uneori scotea o clipă pipa din gură ca să zâmbească unuia dintre noi. Cam la două luni venea un om din târgul cel mai apropiat şi ne aducea un ziar vechi rusesc. Baranovici personal nu se uita în el. Eu am învățat multe citindu-l, dar despre război, e drept, nu ne putea informa. Odată am citit că armatele cazace au intrat în Silezia. Vărul meu, Joseph Branco, o credea, Manes Reisiger, nu. Au început să se certe. Pentru prima oară au fost supărați unul pe altul. În sfârşit, îi ajunsese şi pe ei acel soi de nebunie pe care-l iscă singurătatea. Atunci, Joseph Branco, mai tânăr şi mai nestăpânit cum era, l-a apucat de barbă pe Reisiger. Spălam tocmai farfuriile în bucătărie. Când am auzit cearta, am intrat în odaie cu farfuriile în mână. Prietenii mei nici nu m-au auzit, nici nu m-au văzut. Pentru prima oară, deşi mă speriasem de violența oamenilor pe care-i iubeam pe vremea aceea, am devenit brusc perfect conştient de un lucru; pot spune că m-a izbit oarecum dinafară: anume convingerea că nu mai fac parte dintre ei. Stăteam în fața lor: un arbitru neputincios, nu prietenul lor, şi deşi îmi dădeam seama că-i cuprinsese nebunia pustiului, credeam totuşi că eu însumi sunt cu siguranță imun în fața ei. M-a năpădit o indiferență plină de răutate. M-am întors la bucătărie să spăl farfuriile. Turbau. Dar ca şi cum n-aş fi vrut să-i stingheresc în lupta lor nebunească, aşa cum nu vrei să trezeşti oamenii care dorm alături de tine, puneam acum, cu mai multă grijă ca

oricând, farfurie peste farfurie, ca să nu facă zgomot. În clipa când mi-am terminat treaba, m-am aşezat pe scăunelul de bucătărie şi am aşteptat liniştit.

După o bună bucată de timp au ieşit şi ei, au apărut, ca să zic aşa, unul după altul. Nu m-au luat în seamă nici de astă dată. Mi se părea că amândoi, şi fiecare în parte, deoarece acum erau duşmani, voiau să-şi manifeste faţă de mine disprețul pentru faptul că nu mă amestecasem în lupta lor. Fiecare dintre ei s-a apucat acum de o treabă oarecare nefolositoare. Unul ascuțea cuțitele, ceea ce nu arăta însă amenințător deloc. Celălalt a aprins focul în sobă, a aruncat înăuntru surcele mici, a pus zăpadă într-un cazan, cazanul pe sobă şi s-a uitat încordat la flăcări. Încetul cu încetul s-a instalat o căldură plăcută. Căldura iradia asupra ferestrei de vizavi, florile de gheață deveneau roşcate, albastre, uneori violete de la reflexul focului. Picăturile de apă înghețate pe podea, chiar sub fereastră, începură să se topească.

Seara pătrundea înăuntru, apa clocotea în cazan. În curând Baranovici s-a întors de la una dintre plimbările pe care obişnuia să le facă în anumite zile, nu se ştie din ce motive. A intrat, cu haina în mână, mănuşile cu un deget le vârâse în chimir. (Avea obiceiul să le scoată în faţa uşii, un soi de politețe.) A strâns fiecăruia dintre noi mâna, cu salutul obişnuit:

— Deie Domnul sănătate!

Apoi şi-a scos căciula înaltă de blană şi şi-a făcut cruce. S-a dus în cameră.

Mai târziu am mâncat, ca de obicei, toți patru împreună. Niciunul n-a scos o vorbă. Se auzea bătaia pendulei cu cuc, care te făcea să te gândeşti la o pasăre rătăcită întâmplător din țări străine. Te mirai că nu înghețase. Baranovici, obişnuit cu pălăvrăgeala noastră de fiecare seară, ne cerceta pe ascuns feţele. În cele din urmă se ridică brusc, nu atât de încet ca altă dată şi, oarecum nemulțumit că l-am dezamăgit în ziua aceea, spuse:

— Noapte bună! şi se duse în cealaltă încăpere.

Eu am strâns masa, am stins lampa cu gaz. Noaptea sclipea prin geamurile înghețate. Ne-am culcat.

— Noapte bună! am spus, ca întotdeauna.

Nu mi-a răspuns niciunul.

Dimineața, în timp ce făceam surcele ca să aprind samovarul, Baranovici a venit în bucătărie. A început să vorbească nebănuit de repede:

— S-au bătut deci totuşi, a spus. Am văzut rănile şi am

înțeles tăcerea. Nu-i mai pot ține la mine. În casa aceasta trebuie să fie pace. Am avut până acum de mai multe ori oaspeți. Au rămas toți exact atât cât au trăit în pace. N-am întrebat niciodată pe nimeni cine e şi de unde vine. Putea să fie şi un asasin. Pentru mine a fost un musafir. Procedez după proverbul: Oaspete la masă, Dumnezeu în casă. Locotenentul care te-a trimis aici mă cunoaşte de mult. Şi pe el a trebuit să-l dau odată afară din cauza unei bătăi. Nu-i supărat din pricina asta. Pe tine aş vrea să te țin. Tu desigur că nu te-ai bătut. Dar ceilalți te-ar denunța. Trebuie să pleci şi tu cu ei deci.

A tăcut. Am aruncat surcele aprinse în cuptorul samovarului şi am pus deasupra câteva bucăți desfăcute de ziar ca să nu se stingă surcelele. Când samovarul a început să susure, Baranovici a prins iar a vorbi:

— Nu puteți fugi. În ținutul nostru, în acest anotimp, nu rămâne în viață niciun om care rătăceşte pe aici. Nu vă rămâne deci nimic altceva decât să mergeți la Wiatka. La Wiatka, a repetat el, a şovăit, apoi a adăugat: în lagăr. Poate c-or să vă pedepsească aspru, uşor sau deloc. Dezordinea e mare acolo, țarul departe, legile lui încâlcite. Prezentați-vă la vagmistrul Kumin. El e mai puternic decât comandantul lagărului. Vă dau țigări, ceai şi mahorcă, pe care i le dăruieşti lui. Ține minte numele: Kumin.

Apa fierbea, am presărat frunze de ceai în ceainic, am turnat apă peste ele şi am pus ceainicul pe cuptorul samovarului. „Pentru ultima oară!" m-am gândit. Nu mă temeam de lagăr. Era război, locul prizonierilor era în lagăr. Dar ştiam acum că Baranovici era un tată, casa lui, patria mea, pâinea lui, pâinea patriei mele. Ieri îmi pierdusem pe cei mai buni prieteni. Azi pierdeam o patrie. Pentru prima oară pierdeam o patrie. Pe atunci încă nu ştiam că nu mi-am pierdut patria pentru ultima oară. Cei ca noi sunt stigmatizați.

Când am venit în cameră cu ceaiul, Reisiger şi Joseph Branco se şi aşezaseră de o parte şi de alta a mesei. Baranovici se sprijinea de uşa care ducea la camera de alături. Nu a stat jos nici când am pus pe masă paharul său. Am tăiat singur pâinea şi am împărțit-o. S-a apropiat de masă, a băut ceaiul în picioare şi a mâncat pâinea în picioare. Apoi a rostit:

— Prieteni, i-am spus locotenentului vostru de ce nu mai mi-e îngăduit să vă țin. Luați-vă sania, luați câteva pielicele sub haine, asta o să vă țină de cald. Eu vă însoțesc până la locul unde v-am întâmpinat.

Manes Reisiger a ieşit în ogradă, l-am auzit ducând imediat sania peste zăpada trosnitoare a curții din față. Joseph Branco nu a înțeles imediat.

— Scularea, împachetarea! am spus.

Pentru prima oară m-a durut că trebuie să comand.

Când am fost gata şi şedeam înghesuiți în mica sanie, Baranovici mi-a spus:

— Dă-te jos, am mai uitat ceva.

Ne-am întors în casă. Pentru ultima oară am cuprins cu priviri ascunse bucătăria, camera, fereastra, cuțitele, vasele, câinele legat, cele două puşti, pielicelele aşezate unele peste altele.

Degeaba mi-am ascuns privirile, căci Baranovici le-a observat prea bine.

— Ia asta, a spus el şi mi-a dat un revolver. Prietenii tăi vor... n-a terminat fraza. Am vârât pistolul în buzunar. Kumin n-o să te percheziționeze. Să-i dai numai ceaiul şi mahorca.

Am vrut să-i mulțumesc. Dar cât de jalnic ar fi sunat un cuvânt de mulțumire! Un cuvânt de mulțumire din gura mea! Mi-a venit în minte de câte ori în viață rostisem cu uşurință cuvântul: Mulțumesc! Îl pângărisem de-a dreptul. Cât de gol ar fi sunat în urechile lui Baranovici, cuvântul meu de mulțumire lipsit de greutate. Şi chiar o strângere de mână din partea mea ar fi fost ceva cu prea puțină greutate – şi pe deasupra îşi pusese mănuşile cu un singur deget. Abia când am sosit la locul unde venise cândva să ne întâmpine, şi-a scos mănuşa dreaptă, ne-a strâns mâna, a spus obişnuitul său:

— Deie Domnul sănătate! şi a strigat calului sur un puternic: Dii! de parcă s-ar fi temut că am putea să rămânem acolo.

Ne-a întors spatele. Ningea. A dispărut cu iuțeala unei fantome în albul dens.

Am pornit-o spre lagăr. Kumin n-a întrebat nimic. A luat ceaiul şi mahorca şi n-a întrebat nimic. Ne-a despărțit. Eu am ajuns la baraca ofițerilor. Pe Manes şi pe Joseph Branco îi vedeam de două ori pe săptămână, când făceam exerciții de înviorare. Se uitau unul la altul. Dacă mă apropiam uneori de vreunul dintre ei ca să-i dau din puținul meu tutun, fiecare îmi spunea, oficial şi în germană:

— Mulțumesc supus, domnule locotenent.

— Merge?

— Da!

Într-o zi au lipsit amândoi când s-a făcut apelul în curte.

Seara, în baracă, pe prici, am găsit o hârtie prinsă cu un bold de pernă. Pe ea, Joseph Branco scrisese: „Ne-am dus. Plecăm la Viena.”

XXIII

I-AM ÎNTÂLNIT ÎNTR-ADEVĂR la Viena, abia patru ani mai târziu.

În seara de Crăciun a anului 1918 m-am întors acasă. Ceasul de la Gara de Vest arăta ora unsprezece. Am mers prin Mariahilfer Strasse. O ploaie cu măzăriche, zăpadă nereuşită şi soră jalnică a grindinii cădea în linii piezişe din cerul răuvoitor. Cascheta îmi era goală, rozeta îi fusese smulsă. Gulerul îmi era gol, stelele îi fuseseră smulse. Eu însumi eram gol. Pietrele, zidurile şi acoperişurile erau goale. Goale erau puținele felinare. Ploaia cu măzăriche lovea sticla lor mată de parcă cerul ar fi aruncat pietriş împotriva unor biete bile mari de sticlă. Mantalele santinelelor din fața clădirilor publice fâlfâiau şi poalele lor se umflau în ciuda umezelii. Baionetele înfipte la armă nu păreau deloc adevărate, puştile atârnau pe jumătate strâmb pe umerii oamenilor. Era ca şi cum puştile ar fi vrut să se culce, obosite, ca şi noi, din pricina a patru ani de împuşcături. Nu eram câtuşi de puțin mirat că oamenii nu mă salutau, cascheta mea goală, gulerul gol al vestonului meu nu obligau pe nimeni să mă salute. Nu m-am revoltat. Era doar jalnic. Era sfârşitul. M-am gândit la vechiul vis al tatălui meu, acela despre o întreită monarhie şi la faptul că mă hărăzise pe mine să-i traduc cândva visul în realitate. Tatăl meu era îngropat în cimitirul Hietzing, iar împăratul Franz Joseph, al cărui dezertor credincios fusese, în cripta Habsburgilor. Eu eram moştenitorul, ploaia cu măzăriche se năpustea asupra mea, în timp ce mă îndreptam spre casa tatălui şi a mamei mele. Am făcut un ocol. Am trecut pe lângă cripta Habsburgilor. Şi în fața ei patrula o santinela. Ce mai avea de păzit? Sarcofagele? Amintirea? Istoria? Eu, un moştenitor, m-am oprit o clipă în fața bisericii. Santinela nu s-a sinchisit de mine. Mi-am scos cascheta. Apoi am pornit mai departe spre casa părintească, trecând de la o casă la alta. Mai trăia oare mama? Îi anunțasem de două ori de pe drum sosirea mea. Am iuțit pasul. Mai trăia oare mama? Am ajuns la casa noastră. Am sunat. A durat mult. Vechea noastră portăreasă a deschis.

— Doamnă Fanny! am strigat.

M-a recunoscut îndată după voce. Lumânarea pâlpâia, mâna

tremura.

— Sunteți aşteptat, vă aşteptăm, domnişorule. De nopți întregi nu mai dormim niciuna, nici doamna acolo sus.

Era într-adevăr îmbrăcată aşa cum o văzusem înainte numai în dimineţile de duminică, niciodată seara după ce se închidea poarta. Am urcat câte două trepte deodată.

Mama stătea lângă vechiul ei jilț, în rochia neagră închisă până în gât, cu părul argintiu pieptănat astfel încât fruntea să rămână dezvelită. La spate, deasupra celor două cozi strânse în coc, se înălța muchia lată şi rotundă a pieptenului, sur ca şi părul. Gulerul şi mânecile strâmte erau tivite cu binecunoscutele borduri albe şi înguste. A ridicat vechiul baston cu mâner de argint, o conjurare, l-a înălțat spre cer, ca şi cum brațul ei n-ar fi fost destul de lung, pentru a exprima o recunoştință atât de uriaşă. Nu s-a mişcat, m-a aşteptat, şi aşteptarea ei mi se părea ca un umblet. S-a aplecat deasupra mea. Nici măcar nu m-a sărutat pe frunte. Mi-a săltat cu două degete bărbia în sus, aşa că am ridicat fața, am observat pentru prima oară cu cât era mai înaltă decât mine. M-a privit lung. Apoi s-a întâmplat ceva neverosimil, ba chiar înfricoşător, ceva de neconceput pentru mine, aproape suprapământean: mama mi-a ridicat mâna, s-a aplecat puțin şi mi-a sărutat-o de două ori. Mi-am scos repede şi tulburat mantaua.

— Şi vestonul, a spus, e umed.

L-am scos şi pe el. Mama a observat că mâneca dreaptă a cămăşii mi-e ruptă.

— Scoate cămaşa, vreau s-o repar, a spus.

— Nu, am rugat-o, nu e curată.

Niciodată nu mi-ar fi fost îngăduit în casa noastră să spun că ceva e murdar sau slinos. Ce repede recapătă viață acest mod ceremonios de a vorbi! Abia acum eram acasă.

N-am vorbit nimic, m-am uitat numai la mama şi am mâncat şi am băut ceea ce pregătise pentru mine, ceea ce căpătase probabil pe furiş, pe sute de căi complicate. Tot ceea ce nu mai exista pe atunci pentru nimeni la Viena: migdale sărate, pâine albă de grâu veritabilă, două batoane de şocolată, o mostră mică de coniac şi cafea veritabilă. S-a aşezat la pian. Era deschis. Îl lăsase probabil aşa de câteva zile, din ziua în care îi anunțasem sosirea mea. Probabil voia să-mi cânte Chopin. Ştia că moştenisem de la tatăl meu dragostea pentru el, ca una dintre puținele mele preferințe. După lumânările groase, galbene, pe jumătate arse, din sfeşnicele de bronz de pe pian, am observat că

mama nu mai atinsese de ani de zile clapele. Obişnuia altădată să cânte în fiecare seară, şi numai serile şi numai la lumina lumânărilor. Erau încă lumânările groase, bune şi aproape pline de sevă de pe vremuri, în timpul războiului precis că nu mai existaseră dintr-acestea. Mama mă rugă să-i dau chibriturile. Era o cutie grosolana, se afla pe consola sobei. Cafenie şi vulgară cum stătea acolo, lângă micul ceasornic pendulă având forma unei fețe gingaşe de fată, era străină în încăperea aceasta, o intrusă. Erau chibrituri cu fosfor, trebuia să aştepți până ce flăcăruia lor albastră se transforma într-o flacără sănătoasă, normală. Şi mirosul lor era un intrus. În salonul nostru domnise întotdeauna un miros cu totul particular, un amestec alcătuit din boarea unor violete îndepărtate, pe cale de a se vesteji, şi aroma cafelei tari, proaspăt fierte. Ce căuta aici fosforul?

Mama şi-a pus mâinile ei bătrâne, dragi şi albe pe clape. M-am rezemat de pian lângă ea. Degetele îi alunecau peste clape, dar din instrument nu ieşea niciun sunet. Amuțise, murise pur şi simplu. N-am înțeles nimic. Trebuie să fi fost un fenomen ciudat; nu pricep nimic din fizică. Am lovit şi eu câteva clape. N-au răspuns. Era ceva ciudat. Curios, am ridicat capacul pianului. Instrumentul era gol: coardele lipseau.

— Dar e gol, mamă! am spus.

Ea a lăsat capul în jos.

— Am uitat cu totul, a început ea încet. La câteva zile după plecarea ta mi-a venit o idee bizară. Am vrut să mă silesc să nu mai cânt. Am pus să se scoată coardele. Nu ştiu ce mi-a trecut atunci prin cap. Nu mai ştiu deloc. A fost o confuzie. Poate chiar o rătăcire a minții. Abia acum mi-am adus aminte.

Mama s-a uitat la mine. În ochii ei erau lacrimi, acele lacrimi care nu pot să se prelingă şi sunt ca nişte ape stătătoare. Am îmbrățişat-o pe bătrâna femeie. M-a mângâiat pe cap.

— Ai atâta funingine în păr! a spus. A repetat de câteva ori: Ai atâta funingine în păr! Du-te şi spală-te!

— Înainte de culcare, am rugat-o. Încă nu vreau să mă culc, am spus, ca odinioară, pe când eram copil. Şi: Mai lasă-mă puțin aici, mamă!

Ne-am aşezat la măsuța din fața căminului.

— Am găsit, când am făcut ordine, țigările tale, două cutii de țigări egiptene, dintr-acelea pe care le-ai fumat întotdeauna. Le-am împachetat în foi umede de sugativă. Sunt încă proaspete de tot. Vrei să fumezi? Sunt pe fereastră.

Da, erau vechile pachete de o sută. Am privit cutiile din toate

părțile. Pe capacul uneia dintre ele stătea scris de mine, abia descifrabil, numele: Friedl Reichner, Hohenstaufengasse. Mi-am adus aminte imediat: era numele unei tutungițe drăguțe, la care, pesemne, cumpărasem aceste țigări. Mama a zâmbit.

— Cine e? a întrebat.

— O fată drăguță, mamă! N-am mai fost niciodată la ea.

— Acum eşti prea bătrân ca să mai seduci tutungițe, mi-a răspuns. Şi în afară de asta, asemenea țigări nici nu mai există.

Pentru prima oară am auzit-o pe mama încercând să facă un fel de glumă.

Din nou s-a lăsat pentru un timp tăcerea. Apoi mama a întrebat:

— Ai suferit mult, băiete?

— Nu mult, mamă.

— Ți-a fost dor de Elisabeth a ta? (Nu spunea soția ta, ci Elisabeth a ta – şi accentua acel „a ta”.)

— Nu, mamă!

— O mai iubeşti?

— E prea departe, mamă.

— Nici nu întrebi de ea?

— Tocmai voiam s-o fac.

— Am văzut-o rar, a spus mama. Pe socrul tău mai des. Acum două luni a fost aici ultima oară. Foarte necăjit şi totuşi plin de speranță. Războiul i-a adus bani. Ştiau că eşti prizonier. Cred că ar fi preferat să te vadă pe lista celor căzuți, sau printre dispăruți. Elisabeth...

— Îmi pot închipui, am întrerupt-o.

— Nu, nu-ți poți închipui, a stăruit mama. Ghici, ce a devenit?

Am bănuit ce era mai rău sau ce era mai rău în ochii mamei.

— Dansatoare? am întrebat.

Mama a dat grav din cap. Apoi a spus trist, aproape sumbru:

— Nu – o specialistă în arta decorativă. Ştii ce-i asta? Desenează – sau poate chiar sculptează în lemn – coliere şi inele demente, obiecte de acelea moderne, ştii tu, cu colțuri, şi agrafe din lemn de molid. Cred că împleteşte şi covoare din pai. Când a fost aici ultima oară mi-a ținut un discurs, ca un profesor, despre arta africană, cred. O dată mi-a adus chiar, fără să mă întrebe, o prietenă de-a ei. Era... mama a şovăit un moment – apoi s-a decis să spună – era o femeie cu păr scurt.

— Toate astea sunt oare atât de rele? am întrebat.

— Mai rău încă, băiete! Când începi să faci din lucruri fără

valoare ceva ce arată valoros! Unde să ducă aşa ceva? Africanii poartă scoici, asta-i însă altceva. Dacă înşeli – ei, bine. Dar oamenii aceştia îşi mai fac un merit din înşelătorie, băiete! Înțelegi? N-o să-mi spună nimeni că bumbacul e olandă şi că poți face cununi de laur din conuri de brad.

Mama a rostit toate astea rar de tot, cu obişnuita ei voce liniştită. Fața i s-a roşit.

— Ți-ar fi plăcut mai mult o dansatoare?

Mama a meditat un timp, apoi a spus spre marea mea mirare:

— Desigur, băiete! N-aş vrea ca fiică o dansatoare, dar o dansatoare e cinstită. Chiar şi moravurile uşoare sunt clare. Nu e nicio înşelătorie, nu e nicio escrocherie. Cu o dansatoare, cineva ca tine are o legătura, fie. Dar arta decorativă vrea să fie luată de nevastă. Nu înțelegi, băiete? Când îți vei reveni de pe urma războiului, ai să vezi singur. În orice caz mâine dimineață trebuie să te duci s-o vizitezi pe Elisabeth a ta. Şi unde o să locuiți? Şi ce o să fie cu viața voastră? Ea locuieşte la tatăl ei. La ce oră vrei să fii trezit?

— Nu ştiu, mamă!

— Iau micul dejun la opt! a spus.

— Atunci la şapte, te rog, mamă!

— Du-te la culcare, băiete! Noapte bună!

I-am sărutat mâna, ea m-a sărutat pe frunte. Da, asta era mama mea. Era ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic; ca şi cum nu m-aş fi întors tocmai acum din război, ca şi cum lumea n-ar fi fost distrusă, ca şi cum monarhia n-ar fi fost nimicită, vechea noastră patrie cu legile, moravurile, obiceiurile, preferințele, obişnuințele, virtuțile şi viciile sale multiple şi de neînțeles, dar de neclintit, ar mai fi existat. În casa mamei mele te sculai la şapte, deşi n-ai dormit patru nopți. Sosisem către miezul nopții. Acum ceasul de pe cămin, înfățişând un chip obosit şi gingaş de fată, bătea ora trei. Trei ore de tandrețe i-au ajuns mamei. I-au ajuns oare? Nu şi-a îngăduit, în orice caz, niciun sfert de oră în plus, mama mea avea dreptate; am adormit în curând cu conştiința mângâietoare că sunt acasă, în mijlocul unei patrii distruse, am adormit într-o citadelă. Bătrâna mea mamă îndepărta cu vechiul ei baston negru dezordinea.

XXIV

ÎNCĂ NU MI-ERA FRICĂ deloc de viața nouă ce mă aştepta,

încă nu o „realizam”, cum se spune azi. Mă țineam mai curând de micile obligații cotidiene ce-mi reveneau: şi semănăm întrucâtva cu un om care, în fața unei scări lungi ce trebuia urcată, consideră prima treaptă drept cea mai periculoasă.

Nu mai aveam niciun servitor, doar o fată în casă. Bătrânul intendent ținea locul servitorului. L-am trimis către ora nouă dimineața cu flori şi o scrisoare la soția mea. Mi-am anunțat vizita pentru ora unsprezece înainte de amiază, cum am considerat că se cuvine. Mi-am „făcut toaleta”, cum se mai obişnuia să se spună la vremea mea. Hainele mele civile erau intacte. Am pornit-o la drum pe jos. Am sosit cu un sfert de oră înainte de unsprezece şi am aşteptat la cafeneaua de peste drum. La unsprezece fix am sunat.

— Stăpânii nu sunt acasă! mi s-a spus.

Florile şi scrisoarea fuseseră predate. Elisabeth îmi transmitea s-o caut imediat la biroul ei din Wollzeile. M-am dus deci în Wollzeile.

Da, Elisabeth era aici. La uşă o tăbliță mică anunța: Atelierul Elisabeth Trotta. M-am dat înapoi în fața numelui meu.

— Bine ai venit! a spus soția mea. Şi: Lasă-mă să te văd!

Am vrut să-i sărut mâna, dar mi-a apăsat brațul în jos şi, prin aceasta, m-a făcut să-mi pierd cumpătul. Prima oară o femeie îmi apăsa brațul în jos, şi era soția mea! Am simțit ceva din acea indispoziție care mă cuprindea ori de câte ori mă aflam în prezența unor anomalii şi a unor mecanisme ce executau mişcări omeneşti: de exemplu a unor alienați sau a unor femei fără partea de jos a trupului. Şi totuşi era Elisabeth. Purta o bluză verde, închisă la gât, cu guler răsfrânt, şi o cravată lungă bărbătească. Fața ei era încă acoperită de puful acela moale, am mai recunoscut şi curbura cefei când îşi apleca încet capul, jocul nervos al degetelor puternice şi subțiri pe masă. Stătea lăsată pe spate într-un scaun de birou din lemn galben ca lămâia. Totul era aici galben ca lămâia, masa şi o ramă de fotografii şi lemnăria ferestrelor largi şi podeaua goală.

— Aşază-te pe masă! a spus. Ia țigări. Nu sunt încă gata pe de-a-ntregul. Şi mi-a spus că a realizat totul singură. Cu aceste două mâini, a spus – şi mi-a arătat mâinile ei frumoase. Încă în săptămâna asta vine restul mobilierului şi o perdea de culoarea portocalei, portocaliul şi galbenul ca lămâia se asortează bine. În cele din urmă, când şi-a încheiat raportul – vorbea tot cu vechea-i voce puțin cam răguşită, pe care o îndrăgisem atât! – a adăugat: Ce ai învârtit tot timpul?

— M-am lăsat purtat de valuri! am răspuns.

— Îți mulțumesc pentru flori, a spus ea. Trimiți flori. De ce n-ai telefonat?

— Noi nu avem telefon!

— Hai, povesteşte-mi! mi-a cerut ea, şi şi-a aprins o țigară. Fuma, aşa cum le-am văzut de atunci pe multe femei, vârând o țigară în colțul gurii, cu o nonşalanță greu dobândită – ceea ce face ca fața să capete expresia acelei boli numită de medici *facies partialis*[119].

— Am să-ți povestesc mai târziu, Elisabeth, am spus.

— Cum vrei, a răspuns. Uită-te la mapa mea.

Mi-a arătat schițele ei.

— Foarte original! am spus.

Crea tot felul de schițe: pentru covoare, fulare, cravate, inele, brățări, sfeşnice, abajururi. Totul era cu muchii.

— Înțelegi? a întrebat.

— Nu!

— Cum ai putea înțelege! a spus Elisabeth.

Şi s-a uitat la mine. Era durere în privirea ei şi de aceea am simțit că se gândeşte la noaptea nunții noastre. Deodată am crezut şi eu că simt un soi de vină. Dar cum era s-o exprim? Uşa s-a deschis brusc, şi ceva întunecat a intrat ca o suflare, ca o pală de vânt, o femeie tânără cu păr scurt şi negru, ochi mari, negri, față smeadă, un puf puternic de mustață deasupra buzelor roşii şi dinți puternici şi albi. Femeia a trâmbițat ceva în cameră, ceva neinteligibil pentru mine, m-am ridicat, ea s-a aşezat pe masă.

— Acesta e soțul meu! a spus Elisabeth.

Am înțeles abia după câteva clipe, că era „Jolanth".

— N-o cunoşti pe Jolanth Szatmary? m-a întrebat soția mea.

Am aflat deci că era o femeie celebră. Se pricepea şi mai bine decât soția mea să facă schițe pentru tot ce părea să necesite neapărat artă decorativă. M-am scuzat. Într-adevăr nici la Wiatka şi nici pe drum, în timpul transportului, nu auzisem numele Jolanth Szatmary.

— Unde e bătrânul? a întrebat Jolanth.

— Trebuie să vină îndată! a răspuns Elisabeth.

Bătrânul era socrul meu. În curând a apărut şi el. A scos obişnuitul: ah! când m-a văzut, şi apoi m-a îmbrățişat. Era sănătos şi vioi.

---

[19] Pareză facială (lat.)

— Te-ai întors teafăr! a strigat, atât de triumfător, de parcă m-ar fi adus acasă el însuşi. Totul e bine când se termină bine! a spus imediat după aceasta.

Amândouă femeile au râs. Am simțit că roşesc.

— Să mergem să luăm masa! o ordonat el. Priveşte încoa', mi-a spus, toate astea le-am realizat cu mâinile mele!

Şi-şi arătă mâinile. Elisabeth se făcea că-şi caută paltonul.

Ne-am dus prin urmare să luăm masa, adică mai bine zis am fost transportați, căci socrul meu avea, firește, maşina lui proprie şi şofer.

— La restaurantul meu obişnuit! a poruncit.

Nu am îndrăznit să întreb care restaurant e localul său obişnuit. Ei bine, era cel vechi, binecunoscut, al meu, în care şezusem adesea cu prietenii mei, unul dintre acele localuri vechi din Viena, în care patronii îşi cunoşteau clienții mai bine decât chelnerii şi în care consumatorul nu era un client care plăteşte, ci un oaspete sacru.

Acum însă toate se schimbaseră: ne serveau chelneri străini care nu mă cunoşteau şi cărora socrul meu, amabil, le-a dat mâna. Şi avea aici „masa lui specială". Mă simțeam foarte străin în local, mai străin decât străin. Căci încăperea îmi era familiară, tapetele erau prietenii mei, la fel ferestrele, tavanul înnegrit de fum, soba lată, verde de faianță şi vaza de ceramică bordisită cu albastru şi cu flori ofilite, aşezată pe pervazul ferestrei. Mă serveau însă străini şi cu străini şedeam şi mâncam la aceeaşi masă. Discuțiile lor nu le înțelegeam. Socrul meu, soția mea Elisabeth, Jolanth Szatmary vorbeau despre expoziții; voiau să înființeze reviste, să lipească afişe, să obțină rezultate pe plan internațional – şi mai ştiu eu ce!

— Te luăm şi pe tine cu noi, spunea din când în când socrul meu; şi eu nu aveam nicio idee unde voia să mă „ia" şi pe mine.

Da, chiar şi numai ideea că aş putea fi „luat" îmi era penibilă.

— Trece totul în cont! a strigat socrul meu când am terminat masa.

În clipa aceasta îndărătul tejghelei a apărut Leopold, bunicul Leopold. Cu şase ani în urmă îl botezaserăm bunicul Leopold.

— Bunicule! am strigat, şi el a înaintat spre noi.

Avea probabil mai mult de şaptezeci de ani. Mergea nesigur pe picioare şi călca în afară, o caracteristică a chelnerilor vechi în meserie. Ochii săi de culoare deschisă, spălăciți şi cu marginea pleoapei roşie în dosul pince-nez-ului ce se bălăbănea, m-au recunoscut imediat. Îndată gura lui ştirbă a prins să zâmbească.

Îndată obrajii săi cu favorite s-au umflat. A alunecat spre mine şi mi-a apucat mâna gingaş, cum apuci o pasăre.

— Oh, bine că măcar dumneavoastră sunteţi aici! a exclamat el. Să veniţi în curând din nou! Va fi o cinste pentru mine să-l servesc personal pe domnul! Şi – fără a se sinchisi de consumatori – a strigat patroanei de la casă: În sfârşit un client!

Socrul meu a râs.

Trebuia să vorbesc cu tatăl Elisabethei. Acum mi se părea că văd întreaga scară în faţa căreia mă aflam. Avea nenumărate trepte şi devenea tot mai abruptă. Fireşte, puteam s-o părăsesc pe Elisabeth şi să nu mă mai sinchisesc de ea. La această posibilitate nu mă gândeam însă pe atunci deloc. Era soţia mea. (Şi azi mai trăiesc cu conştiinţa că e soţia mea.) Poate că mă făcusem vinovat faţă de ea, mai mult ca sigur chiar. Poate că era şi vechea dragoste, pe jumătate înăbuşită doar, care mă îndemna să cred că mă împinge numai conştiinţa. Poate că era şi dorinţa mea, dorinţa stupidă a tuturor bărbaţilor tineri sau aproape tineri de a face ca femeia pe care au iubit-o cândva, pe care au uitat-o mai târziu, şi care între timp s-a schimbat, să devină din nou, cu orice preţ, ceea ce a fost; din pur egoism. În sfârşit, trebuia să vorbesc cu socrul meu; apoi cu Elisabeth.

L-am întâlnit pe socru-meu la barul vechiului hotel, unde eram fireşte foarte bine cunoscut. Ca să fiu sigur, am făcut un soi de recunoaştere cu o jumătate de oră înainte. Da, mai trăiau cu toţii încă, doi chelneri se întoarseră acasă, barmanul la fel. Da, îşi mai aduceau chiar aminte că mai am ceva datorii la ei – şi cât de bine îmi făcea şi asta! Totul era calm şi tihnit. Lumina zilei cădea blândă prin tavanul de sticlă. Nu existau ferestre. Mai existau încă băuturi vechi, bune, din vremea dinaintea războiului. Când a venit socrul meu, am comandat coniac. Mi s-a adus vechea marcă Napoleon, ca odinioară.

— Al dracului băiat! a spus socrul meu.

Ei bine, nu eram deloc aşa ceva.

I-am spus că acum trebuie să pun ordine în viaţa mea, în viaţa noastră, mai bine zis. Nu aveam nicidecum intenţia, am spus, să amân ceea ce era hotărâtor. Trebuia să ştiu totul imediat. Eram un om sistematic.

A ascultat totul liniştit. Apoi a început:

— Vreau să-ţi spun totul deschis. Mai întâi, nu ştiu dacă Elisabeth mai e decisă să trăiască cu tine, adică dacă te mai iubeşte; asta e treaba ta, e treaba voastră. În al doilea rând, din ce-ai să trăieşti? Ce ştii să faci, de fapt? Înainte de război ai fost

un tânăr bogat din societatea bună, adică din acea societate căreia i-a aparținut şi Bubi al meu.

„Bubi!” Era cumnatul meu. Era Bubi, cel pe care nu-l putusem suferi niciodată. Îl uitasem cu totul.

— Unde e? am întrebat.

— A căzut! mi-a răspuns socrul meu. A tăcut şi a golit paharul dintr-o înghițitură. A căzut în 1916, a adăugat. Pentru prima oară îmi părea apropiat şi familiar. Deci, a continuat, n-ai nimic, n-ai nicio meserie. În ce mă priveşte, sunt consilier comercial şi chiar înnobilat. Dar asta nu înseamnă astăzi nimic. Intendența armatei îmi mai datorează şi azi sute de mii de coroane. Nu-mi vor fi plătite. Am doar credit şi puțini bani la bancă. Sunt încă tânăr. Pot întreprinde ceva nou, ceva mare. Încerc de astă dată, după cum vezi, cu arta decorativă. Elisabeth a învățat la această celebră Jolanth Szatmary. „Atelierul Jolanth”: sub această firmă marfa ar putea fi vândută în lumea întreagă. Şi în afară de asta, adăugă el visător, mai am câteva combinații.

Această expresie a fost de-ajuns ca să mi-l facă din nou antipatic. Simțise probabil, căci a spus imediat după asta:

— Voi nu mai aveți bani, o ştiu, mama ta nu bănuieşte încă. Pot să te iau şi pe tine într-o combinație, dacă vrei. Dar vorbeşte întâi cu Elisabeth. Cu bine!

XXV

AM VORBIT DECI MAI ÎNTÂI cu Elisabeth. Era ca şi cum aş fi dezgropat ceva predat de mine însumi pământului. Mă împingea un sentiment, mă atrăgea pasiunea spre Elisabeth? Înclinat prin naştere şi educație să port răspunderi şi, de asemenea, ca o rezistență puternică împotriva ordinii care domnea în jurul meu şi în care nu reuşeam să mă descurc, m-am simțit constrâns să pun în primul rând ordine în propria mea existență.

Elisabeth a venit, e drept, la ora stabilită la cofetăria aceea din centrul oraşului, unde ne întâlneam înainte, în perioada de început a dragostei mele. Am aşteptat-o la vechea noastră masă. M-au năpădit amintirile, ba chiar sentimentalismul. Masa de marmură, aşa mi se părea mie, trebuia încă să poarte urmele mâinilor noastre, ale mâinilor ei. Desigur o idee copilărească, o idee ridicolă. O ştiam, dar mă sileam s-o nutresc, mă vâram de-a dreptul într-însa, ca să pot, într-un fel, adăuga necesității „de a face ordine în viața mea” şi un sentiment oarecare; ca să pot

justifica în ambele sensuri deci discuția mea cu Elisabeth. Atunci am făcut pentru prima oară experiența că trăim lucrurile doar în trecere, uităm repede şi suntem superficiali ca nicio altă ființă de pe lumea asta. Mi-era frică de Elisabeth; războiul, prizonieratul, Wiatka, întoarcerea, aproape că le ştersesem din minte. Toate trăirile mele nu le mai puneam în legătură decât cu Elisabeth. Şi ce însemna ea oare în comparație cu pierderea prietenilor mei Joseph Branco, Manes Reisiger, Jan Baranovici şi a patriei, a lumii mele? Elisabeth nici nu era măcar soția mea după litera şi sensul legilor burgheze şi bisericeşti. (În vechea monarhie am fi putut uşor divorța, cu atât mai mult acum.) O doream oare? M-am uitat la ceas. În cinci minute trebuia să sosească şi doream să zăbovească cel puțin încă o jumătate de oră. De frică am mâncat tortulețele de şocolată, din cicoare şi scorțişoară, care ne seduc doar ochii, însă nu ne pot înşela cerul gurii. (Nu existau băuturi alcoolice la cofetărie.)

Elisabeth a venit. N-a venit singură. O însoțea prietena ei Jolanth Szatmary. Mă aşteptasem, fireşte, să vină singură. Când a apărut însă şi Jolanth Szatmary, nu m-am mirat deloc. Îmi era limpede că Elisabeth n-ar fi venit fără această femeie, n-ar fi putut veni. Şi am înțeles.

N-aveam niciun fel de prejudecăți, o nu! În lumea în care crescusem, o prejudecată era considerată aproape un semn de vulgaritate. Numai că a demonstra public ceea ce era considerat interzis, mi se părea ieftin. Probabil că Elisabeth n-ar fi luat cu ea la o întâlnire cu mine o femeie de care nu era îndrăgostită. În privința asta trebuia să se supună.

Era surprinzătoare asemănarea dintre cele două, deşi erau atât de deosebite ca fire şi atât de deosebite ca înfățişare. Totul se datora asemănării îmbrăcămintei şi a gesturilor lor. S-ar fi putut spune că seamănă între ele ca surorile sau mai degrabă ca frații. Aşa cum fac de obicei bărbații, au ezitat în fața uşii care dintre ele s-o lase pe cealaltă să intre întâi. Aşa cum obişnuiesc să facă bărbații, au ezitat şi la masă care dintre ele să se aşeze întâi. N-am mai schițat nici cea mai timidă încercare de a săruta mâna uneia şi a celeilalte. Eram în ochii lor o ființă ridicolă, fiu al unui neam jalnic, al unei rase străine, privită cu dispreț, incapabil întreaga viață să primesc binecuvântarea castei căreia aparțineau ele şi să împart tainele pe care le păzeau. Mai trăiam încă sub imperiul infamelor reprezentări că ele aparțin unui sex slab, ba chiar inferior, şi destul de impertinent ca să exteriorizez limpede aceste reprezentări prin curtoazie. Şedeau lângă mine hotărâte şi

unite, de parcă le-aş fi provocat. Între ele era valabil un legământ mut, dar foarte clar, împotriva mea. Era evident. Chiar când spuneam lucrurile cele mai indiferente, schimbau priviri ca doi oameni care au ştiut de mult cine zace în mine şi de ce manifestări sunt în stare. Uneori zâmbea una şi după o fracțiune de secundă acelaşi zâmbet se repeta în jurul buzelor celeilalte. Din când în când mi se părea că observ cum Elisabeth se apleca spre mine, încerca să-mi arunce pe furiş o privire, de parcă ar fi vrut să-mi arate că de fapt îmi aparține şi că, împotriva voinței şi înclinației ei, trebuie doar să-şi asculte prietena. Ce aveam de vorbit de fapt? M-am interesat de munca lor. Am ascultat un discurs despre incapacitatea Europei de a recunoaşte materiile prime, intențiile, genialitatea primitivilor. Era nevoie să se aducă pe calea cea bună şi naturală întregul gust artistic pervertit al europeanului. Podoabele erau, după cât înțelegeam obiecte utile. Nu mă îndoiam de acest lucru. Am şi spus-o. Am recunoscut, de asemenea, amabil, că gustul artistic al europenilor e pervertit. Nu puteam să înțeleg însă de ce doar acest gust artistic pervertit este, el singur, vinovat de întreaga prăbuşire a lumii; mai degrabă era o consecință, în mod cert numai un simptom.

— Simptom! a exclamat doamna Jolanth. Ți-am spus imediat, Elisabeth, că e un optimist incorigibil! Nu l-am recunoscut oare de la prima privire?

În timp ce rostea aceste cuvinte, doamna Jolanth şi-a pus ambele mâini scurte şi late pe mâna Elisabethei. La această mişcare, mănuşile doamnei Jolanth au alunecat din poala ei în jos, pe podea, m-am aplecat, dar ea m-a împins înapoi cu violență.

— Scuzați, am spus, dar sunt un optimist.

— Dumneavoastră cu simptomele dumneavoastră! a exclamat ea.

Îmi era clar că nu înțelegea cuvântul.

— La ora opt Harufax vorbeşte despre sterilizarea liber consimțită, a spus doamna Jolanth. Să nu uiți, Elisabeth! Acum e şapte.

— Nu uit, a spus Elisabeth.

Doamna Jolanth s-a ridicat şi a poruncit cu o privire rapidă Elisabethei s-o urmeze.

— Scuză-mă! a spus Elisabeth.

Ascultătoare, a urmat-o pe doamna Jolanth la toaletă.

Au lipsit doar câteva minute, timp suficient ca să-mi dau seama că spoream doar confuzia dacă insistam în a voi „să fac

ordine în viața mea”. Nu numai că eram cuprins şi eu de confuzie, dar o măream chiar pe cea generală. Atât de departe ajunsesem cu consideraţiile mele când femeile s-au întors. Au plătit. Nici n-am ajuns să chem chelneriţa. De teamă că le-aş putea-o lua înainte şi aş izbuti astfel să le ştirbesc independenţa, o „arestaseră” ca să zic aşa pe chelneriţă pe drum, în scurtul drum dintre toaletă şi casă. Elisabeth mi-a strecurat la plecare în mână o hârtiuţă răsucită. Se duceau la Harufax, la sterilizare. Am desfăcut hârtia. Ora zece seara la Cafeneaua Muzeului, singur, scrisese Elisabeth. Confuzia nu se mai sfârşea.

Cafeneaua mirosea a carbid, adică a ceapă în putrefacţie şi a cadavre. Nu exista lumină electrică, îmi vine extraordinar de greu să mă concentrez în faţa unor mirosuri penetrante. Mirosul e mai puternic decât zgomotul. Am aşteptat abrutizat şi fără cel mai mic chef s-o revăd pe Elisabeth. Nici măcar nu mai aveam chef „să fac ordine”. Era ca şi cum carbidul m-ar fi convins definitiv de adevărata inutilitate a străduniei mele de a face ordine. Nu mai aşteptam decât din curtoazie. Dar aceasta nu putea dura mai mult decât aşa-zisa „oră de închidere”. Şi de fapt găseam acum această rânduială, împotriva căreia altădată mă revoltam, ca o extraordinară amabilitate din partea autorităţilor. Ştiau ele ce fac, aceste autorităţi. Ne sileau pe alde noi să renunţăm la însuşirile nepotrivite şi să ne remediem greşelile deplorabile. Cu toate astea Elisabeth a venit, cu o jumătate de oră înainte de închidere. Era drăguţă aşa cum a intrat furtunos, puţin gen vânat hăituit, cu blana ei scurtă de biber, zăpadă în păr şi în genele lungi, fulgi de zăpadă topiţi pe obraji. Arăta de parcă s-ar fi refugiat la mine din pădure.

— I-am spus Jolanthei că tata e bolnav, a început. Şi ochii i s-au şi umplut de lacrimi.

A început să plângă cu sughiţuri. Dar deşi sub blana deschisă se ivea un guler bărbătesc cu cravată, plângea cu sughiţuri. I-am luat cu grijă mâna şi am sărutat-o. Elisabeth nu mai era deloc în dispoziţia să-mi apese în jos braţul. A venit chelnerul, obosit de nesomn. Nu mai ardeau decât două lămpi cu carbid. Mi-am imaginat că va comanda un lichior. Dar şi-a dorit cârnăciori cu hrean. Femeile care plâng au poftă de mâncare, m-am gândit. În afară de asta, hreanul justifica lacrimile. Pofta ei de mâncare m-a mişcat. M-a cuprins duioşia, duioşia masculină trădătoare, fatală. I-am pus braţul în jurul umerilor. S-a aplecat pe spate, muind cu o mână cârnăciorii în hrean. Lacrimile îi mai curgeau, dar aveau tot atât de puţină importanţă ca fulgii care se

mai topeau încă pe blana ei de biber.

— Doar sunt soția ta, a oftat ea.

Dar suna ca un chiot.

— Fireşte, i-am răspuns.

Brusc s-a aşezat din nou drept. A mai comandat încă o pereche de cârnăciori cu hrean şi bere.

Deoarece şi penultima lampă cu carbid fusese stinsă, trebuia să ne gândim să părăsim localul.

— Jolanth mă aşteaptă, a spus Elisabeth în fața uşii cafenelei.

— Te voi însoți, am replicat.

Am mers în tăcere unul lângă altul. Cădea o zăpadă moale, parcă intrată în putrefacție. Felinarele abia ardeau, şi ele leneşe. Zgârcite şi duşmănoase, mai păstrau doar un grăunte mic de lumină în carapacea lor de sticlă. Nu luminau străzile, le întunecau.

Când am ajuns la casa doamnei Jolanth Szatmary, Elisabeth a spus:

— Aici e, la revedere!

Mi-am luat rămas bun. Am întrebat, când pot să vin. Eram gata să plec. Deodată Elisabeth mi-a întins ambele mâini.

— Nu mă lăsa, a spus. Merg cu tine.

Ei bine, am luat-o cu mine. Nu puteam intra cu Elisabeth în vreuna din acele case în care mai eram poate cunoscut din timpuri vechi. În acest oraş mare, părăsit, întunecat, rătăceam ca doi copii orfani. Elisabeth se ținea strâns de brațul meu. Prin blană îi simțeam inima zvâcnind. Câteodată ne opream sub unul din puținele felinare şi atunci îi vedeam fața umedă. Nu ştiam dacă din cauza lacrimilor sau a zăpezii.

Aproape fără să ne dăm seama am ajuns pe Franz-Josephs-Kai. Fără să ne dăm seama, am trecut peste podul Augarten. Mai ningea încă, leneş şi urât, şi noi nu scoteam o vorbă. O luminiță cât o steluță ne întâmpină de la o casă din Unterer Augartenstrasse. Ştiam amândoi ce voia să anunțe steluța. Ne-am dus în direcția ei.

Tapetele erau de un verde ca otrava, ca de obicei. Nu exista instalație de iluminat. Portarul a aprins lumânarea, a lăsat să se topească vreo câteva picături şi a lipit-o de noptieră. Deasupra ligheanului atârna un prosop. Avea brodate cu fir roşu ca sângele, în mijlocul unei coroane rotunde şi verzi, cuvintele: „Binecuvântat fie Domnul!”

În aceasta cameră, în această noapte am iubit-o pe Elisabeth.

— Sunt prizonieră, mi-a spus. Jolanth m-a luat prizonieră. N-ar fi trebuit să plec de la Baden, atunci când a murit Jacques.

— Nu eşti prizonieră, am răspuns. Eşti cu mine, eşti soția mea.

Am căutat să explorez toate tainele trupului ei şi trupul Elisabethei avea destule taine. O ambiție tinerească – o consideram atunci una bărbătească – mi-a poruncit să şterg toate urmele pe care ar fi putut să le lase Jolanth. Era ambiție? Era gelozie?

Încet, dimineața de iarnă se târa peste tapetele verzi ca otrava. Elisabeth m-a trezit. Arăta străină, cum se uita aşa la mine. Spaimă în ochi şi reproş; da, şi reproş era în ochii ei. Cravata ei severă, gri-argintie, atârna ca o mică sabie peste spătarul scaunului. M-a sărutat domol pe ochi, a sărit deodată în sus şi a strigat:

— Jolanth!

Ne-am îmbrăcat în grabă, într-o jenă inexprimabilă prin cuvinte. Dimineața timpurie era înfiorătoare. Ploua cu grindină. Aveam un drum lung. Tramvaiele nu circulau încă. Am mers timp de o oră împotriva ploii cu grindină, până la casa Elisabethei. Şi-a scos mănuşa. Mâna îi era rece.

— La revedere! am strigat în urma ei.

Nu şi-a întors capul.

XXVI

ERA ORA OPT. Mama se şi afla la micul dejun, ca în toate zilele. Ritualul întâlnirii noastre s-a desfăşurat ca de obicei.

— Bună dimineața, mamă!

Mama m-a surprins azi cu un:

— Bună, băiete!

De mult nu mai auzisem din gura ei acest salut dezinvolt. Oare când îl folosise ultima oară? Poate cu zece, cu cincisprezece ani în urmă, pe când eram încă elev de gimnaziu, în vacanță, când puteam să iau parte la micul dejun. Pe atunci mai obişnuia să adauge gluma inofensivă, care ei i se părea, probabil, spirituală. Anume, spunea, arătând spre scaunul pe care şedeam: „Ei, te apasă banca şcolii?” Odată i-am răspuns: „Da, mamă!” şi n-am mai avut voie să stau la masă trei zile.

Acum s-a apucat chiar să se plângă din cauza marmeladei.

— Nu înțeleg, a spus, de unde iau ăştia atâta sfeclă! Gustă, băiete! E sănătos, au scris. Să-i ia...

S-a întrerupt. Nu obişnuia niciodată să-şi termine înjurăturile. Am mâncat sfeclă cu margarină şi am băut cafea. Cafeaua era bună. Am observat că servitoarea îmi turna din altă cană şi am înțeles că bătrâna femeie păstrase pentru mine buna şi prin subterfugii dobândita cafea Meinl, iar ea se mulțumea cu fiertura ei amară din cicoare. Dar nu puteam s-o las să observe că ştiu acest lucru. Mama nu suporta să i se dibuiască micile mişcări strategice. Trebuia să te faci că nu vezi. Vanitatea ei era atât de mare încât putea deveni şi răzbunătoare.

— Ai întâlnit-o deci pe Elisabeth, a început direct. O ştiu, socrul tău a fost ieri aici. Dacă mă străduiesc puțin, îl înțeleg pe de-a-ntregul. A stat aici cam două ore. Mi-a povestit că ai vorbit cu el. I-am spus că aş putea să aflu asta de la tine, dar el nu s-a lăsat oprit. Vrei deci să-ți pui în ordine viața, după cum am auzit. Ce părere are Elisabeth despre toate astea?

— Am fost cu ea.

— Unde? De ce nu aici?

— N-am ştiut, mamă. Era prea târziu.

— Vrea deci să te ia într-o combinație, a spus. Tu nu te pricepi la nimic. Nu poți hrăni o femeie. Nu ştiu la ce intenționează să te facă părtaş, dar oricum ar trebui să participi şi tu cu ceva. Şi noi nu avem nimic. Totul e plasat în împrumutul de război. Pierdut deci, ca şi războiul. Ne rămâne această casă. El este de părere că s-ar putea face o ipotecă asupra ei. Ai putea vorbi odată cu doctorul Kiniower al nostru. Dar unde să lucrezi şi ce să lucrezi? Te pricepi cât de cât la arta decorativă? Socrul tău ştie foarte multe despre asta. Discursul său a fost şi mai detaliat decât cel al Elisabethei tale. Şi cine este această doamnă profesor Jolanth Keczkemet?

— Szatmary, mamă! am corectat-o.

— Din partea mea Szekely, a spus mama. Despre cine e deci vorba?

— Are păr scurt, mamă, şi nu pot s-o sufăr.

— Şi Elisabeth e prietena ei?

— O prietenă foarte bună!

— Una foarte bună, zici?

— Da, mamă!

— Aha, a spus. Atunci lasă-te de asta, băiete. Cunosc asemenea prietenii din auzite. Îmi ajunge. Am citit multe, băiete! Nici nu bănuieşti câte ştiu; ar fi fost mai bine un prieten. Femeile aproape că nu pot fi înlăturate. Şi de când există femei care au titlu de profesor? Şi în ce ştiință e profesor această Keczkemet?

— Szatmary, mamă! am corectat-o.

— Din partea mea: Lakatos, a spus mama după ce a stat puțin pe gânduri. Prin urmare, ce vrei să faci tu, băiete, împotriva unui profesor de sex feminin? Un atlet sau un actor, asta e altceva!

Cât de puțin o cunoscusem pe mama! Această femeie bătrână, care se ducea numai o dată pe săptămână în parcul public ca să „ia aer" două ore şi obişnuia să plece în acelaşi scop doar o dată pe lună cu birja la Prater, avea cunoştințe până şi în domeniul aşa-ziselor perversități. Câte va fi citit, cât de limpede trebuie să fi meditat şi să fi gândit în lungile ore de singurătate petrecute acasă, când mergea, sprijinită în bastonul ei negru, dintr-o cameră, învăluită într-o obscuritate estompată, în cealaltă, atât de singură şi atât de bogată, şi atât de neştiutoare şi de ştiutoare, atât de străină de lume şi atât de înțeleaptă! Dar eu trebuia s-o apăr pe Elisabeth, ce ar fi gândit mama dacă n-o făceam! Era soția mea, tocmai veneam din brațele ei, mai simțeam încă în cupa mâinilor mele răcoarea netedă a sânilor ei tineri, mai stăruia mireasma trupului ei, imaginea feței Elisabethei, cu ochii fericiți, pe jumătate închişi, mai era vie în propriii mei ochi, şi pe gura mea mai stăruia pecetea buzelor ei. Trebuia s-o apăr şi în timp ce o apăram am început din nou s-o iubesc.

— Această doamnă profesor Szatmary, am spus, nu poate nimic împotriva mea. Elisabeth mă iubeşte, sunt sigur de asta. Ieri, de pildă...

Mama nu m-a lăsat să termin vorba:

— Şi azi? m-a întrerupt. Azi e din nou la doamna profesor Halaszy.

— Szatmary, mamă!

— Nu pun niciun preț pe asemenea nume, băiete, asta o ştii tu, nu mă tot corecta! Dacă ai intenția să trăieşti cu Elisabeth, trebuie s-o întreții. Trebuie deci, cum zice socrul tău, să faci o ipotecă asupra casei noastre. Apoi trebuie să intri într-o combinație oarecare, cum afirmă socrul tău. Ce zic eu: casa noastră? E casa ta! Atunci această profesoară cu nume blestemat va trebui să se mulțumească să modeleze noi mărgele din conuri de brad – pentru numele lui Dumnezeu! La parter mai avem liber un apartament, patru camere cred, administratorul ştie. Mai am ceva la bancă, împart cu tine, întreabă-l pe doctorul Kiniower cât! De gătit putem găti împreună. Elisabeth ştie să gătească?

— Cred că nu, mamă!

— Eu am ştiut cândva, spuse mama, am să-mi aduc aminte! Principalul e să poți trăi cu Elisabeth. Şi ea cu tine.

Nu mai spunea: Elisabeth a ta, am privit asta drept un semn de bunăvoință maternă deosebită.

— Du-te în oraş, băiete. Caută-ți prietenii! Poate că mai trăiesc. Ce crezi? Dacă te-ai duce în oraş?

— Da, mamă! am spus şi m-am dus la Stellmacher, la Ministerul de Război, ca să mă interesez de prietenii mei.

Stellmacher trebuia să existe. Chiar dacă Ministerul de Război nu mai era acum decât un secretariat de stat! Stellmacher exista negreşit.

Era acolo, bătrân, cenuşiu şi încovoiat. Şedea îndărătul vechiului birou, în vechea sa cameră. Dar era în civil, într-un costum bizar, prea larg, care i se bălăbănea în jurul trupului, şi pe deasupra mai era şi întors. Din când în când vâra două degete între gât şi guler. Îl deranja pânza tare. Îl deranjau manşetele. Mereu le împingea cu marginea mesei înapoi în mâneci. A ştiut într-o oarecare măsură să mă informeze: Chojnicki mai trăia, locuia la Wieden: Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal, Strohhofer jucau zilnic şah la Cafeneaua Josefinum, în Währingerstrasse, Stejskal, Halasz şi Grünberger erau dispăruți. M-am dus mai întâi la Chojnicki, la Wieden.

Şedea în vechiul său salon, în vechea sa locuință. Abia era de recunoscut, căci îşi răsese mustața.

— De ce, pentru ce? l-am întrebat.

— Ca să arăt ca propriul meu servitor. Sunt propriul meu lacheu. Îmi deschid eu însumi uşa. Îmi lustruiesc eu însumi cizmele. Sun, dacă am nevoie de ceva, şi intru apoi eu însumi. Domnul conte porunceşte? Țigări! – După care mă trimit la tutungerie. De mâncat mai mănânc pe gratis la bătrâna, aşa era numită în cercurile noastre doamna Sacher. Vin mai capăt la grăsunul, aşa i se spunea în cercurile noastre hangiului Lautgartner din Hietzing. Iar Xandl e la balamuc, la Steinhof, îşi încheie Chojnicki tristul raport.

— Nebun?

— Complet nebun. Îl vizitez în fiecare săptămână. Crocodilul – ăsta era Sapieha, unchiul fraților Chojnicki – a sechestrat moşiile. El e curatorul lui Xandl. Eu n-am niciun drept să intervin. Această locuință este ipotecată. Mai pot sta aici trei săptămâni. Şi tu, Trotta?

— Eu vreau să fac o ipotecă asupra casei. Ştii, m-am căsătorit. Trebuie să-mi întrețin nevasta.

— Oh, oh, căsătorit! exclamă Chojnicki. Asta am făcut şi eu. Dar nevasta mea e în Polonia. S-o țină Domnul acolo multă vreme şi sănătoasă. M-am decis, continuă contele, să las totul în voia Atotputernicului. El mi-a jucat festa, festa pieirii, şi eu refuz să trag ponoasele. A tăcut un timp, apoi a lovit cu pumnul în masă şi a strigat: Toate sunt din vina voastră, voi, voi – şi căuta o expresie – voi, adunătură, îi veni în cele din urmă cuvântul, voi ați distrus statul cu glumele voastre uşuratice de cafenea. Xandl al meu a tot prezis-o. N-ați vrut să vedeți că aceşti dobitoci din Alpi şi sudeții din Boemia, aceşti Nibelungi cretinizați, au jignit şi-au violat naționalitățile imperiului până când acestea au început să urască şi să trădeze monarhia. Nu cehii noştri, nu sârbii noştri, nu polonezii noştri, nu rutenii noştri au trădat, ci numai germanii noştri, națiunea majoritară.

— Dar familia mea e slovenă, am replicat.

— Iartă-mă, zise el încet. Numai ca n-am germani pe aproape. Să vină un german sudet, a strigat deodată, şi îl sugrum! Să mergem, să-l căutăm! Vino! Mergem la Josefinum.

Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal şi Strohhofer şedeau acolo, cei mai mulți încă în uniformă. Cu toții făceau parte din vechea societate. Titlurile nobiliare erau interzise, dar ce conta?

— Cine nu mă cunoaşte după prenume, spunea Szechenyi, nu s-a bucurat de o bună educație!

Jucau neobosit şah.

— Unde e sudetul? strigă Chojnicki.

— Iată-mă, a răspuns sudetul.

Era un chibiț, papa Kunz, vechi social-democrat, redactor la ziarul partidului şi gata în orice clipă să demonstreze istoriceşte că austriecii sunt, de fapt, germani.

— Dovediți-o! strigă Szechenyi.

Tata Kunz comandă o şliboviță dublă şi se apucă să dovedească. Nimeni nu-l asculta.

— Dumnezeu să-i pedepsească pe sudeți! strigă Chojnicki, care tocmai pierduse o partidă.

Sări în sus şi se năpusti cu pumnii ridicați şi strânşi asupra bătrânului papa Kunz. L-am oprit. Avea spume la gură, sângele îi injecta ochii.

— Capete pătrate de marcomani! strigă el în cele din urmă.

Era culmea furiei sale. Acum începea să se liniştească.

M-am simțit bine, eram din nou acasă, pierdusem cu toții situație şi rang şi nume, casă şi bani şi însemnătate, trecut,

prezent, viitor. În fiecare dimineață, când ne trezeam, în fiecare noapte, când ne culcam, blestemam moartea care în zadar ne ispitise la o serbare uriaşă. Şi fiecare dintre noi îi invidia pe cei căzuți. Se odihneau sub pământ şi în primăvara viitoare viorele aveau să crească din osemintele lor. Noi însă ne întorsesem iremediabil de sterili, cu coapsele paralizate, generație sortită morții, pe care-o refuzase moartea. Constatarea comisiei de recrutare era irevocabilă. Suna: „Inapt pentru moarte".

XXVII

NE OBIŞNUISEM CU TOȚII cu neobişnuitul. Era o obişnuință grăbită. Oarecum fără ca s-o ştim, ne zoream cu adaptarea noastră, fugeam de-a dreptul în urma unor fenomene pe care le uram şi le disprețuiam. Am început chiar să ne iubim mizeria, cum iubeşti nişte duşmani credincioşi. Ne-am îngropat de-a dreptul în ea. Îi eram recunoscători, pentru că înghițea micile noastre necazuri personale, ea, sora lor mai mare, mizeria cea mare, față de care nu putea rezista, e adevărat nicio consolare, dar şi niciuna dintre grijile noastre zilnice. S-ar putea, după părerea mea, înțelege, şi desigur chiar ierta, până şi înfricoşătoarea indulgență a generațiilor de azi față de asupritorii lor şi mai îngrozitori, dacă am ține seama de faptul că este în natura umană să prefere nenorocirea uriaşă care consumă tot, suferinței mărunte. Nenorocirea înfricoşătoare înghite rapid nenorocirea mică, ghinionul adică. Iubeam deci în anii aceia mizeria groaznică.

Oh, nu că n-am fi fost în stare să salvăm din calea ei câteva mici bucurii, să le cumpărăm de la ea, să le obținem prin linguşiri, prin luptă. Glumeam adesea şi râdeam adesea. Cheltuiam bani care abia dacă ne mai aparțineau, dar care însă abia dacă mai aveau vreo valoare. Împrumutam de la alții şi împrumutam altora, primeam şi făceam cadouri, rămâneam datori şi plăteam datoriile altora. În chip asemănător vor trăi cândva oamenii în ziua dinaintea Judecății-de-apoi, sorbind miere din florile otrăvite, lăudând ca dătător de viață soarele pe cale de a se stinge, sărutând ca pe o mamă a fecundității țărna care se usucă.

Primăvara se apropia, primăvara vieneză, care n-a putut fi niciodată ştirbită de niciuna dintre şansonetele lacrimogene. Niciuna dintre melodiile devenite populare nu are în ea profunzimea unui strigăt de mierlă din Votivpark sau din

Volksgarten. Niciun text de cântec rimat nu e atât de suculent ca strigătul răguşit-grosolan şi amabil al crainicului din faţa unei dughene din Prater, în aprilie. Cine poate cânta aurul grijuliu al bobiţeilor care zadarnic încearcă să se ascundă în verdele tânăr al tufişurilor vecine? Mirosul gingaş al socului se şi apropia, o promisiune sărbătorească. În Pădurea Vieneză se zărea albastrul viorelelor. Oamenii se împerecheau. În cafeneaua noastră obişnuită făceam glume, jucam şah şi taroc. Pierdeam şi câştigam bani fără valoare.

Pentru mama, primăvara însemna atât de mult, încât începând de la 15 aprilie, se ducea de două ori pe lună în Prater, nu numai o dată, ca în timpul iernii. Nu mai existau decât puţine birje. Caii mureau de bătrâneţe. Mulţi erau tăiaţi şi consumaţi în chip de cârnaţi. În remizele vechii armate se puteau vedea piesele birjelor sfărâmate. Birje cu roţi de cauciuc, în care vor fi circulat odinioară cei din familiile Tschirschky, Palavicini, Sternberg, Esterhazy, Dietrichstein, Trauttmannsdorff. Mama, prudentă cum era din fire şi devenită şi mai prudentă din cauza bătrâneţii, „convenise" cu una din puţinele birje. Venea punctual, de două ori pe lună, la ora nouă dimineaţa. Uneori o însoţeam, mai ales în zilele când ploua. În vicisitudine – şi o ploaie era pentru ea o vicisitudine – nu voia să fie singură. Nu vorbeam prea mult în penumbra liniştită şi binefăcătoare, sub coşul ridicat al trăsurii.

— Domnule Xaver, îi spunea mama birjarului, povestiţi-mi ceva.

Omul se întorcea spre noi, lăsa câteva minute caii să meargă aşa şi povestea fel de fel. Fiul său era om cu studii, întors din război, comunist activ.

— Fiu-meu e de părere, povestea domnul Xaver, că s-a zis cu capitalismul. Nu-mi mai spune tată. Îmi spune: Să mergem, excelenţă! Are un cap bun. Ştie ce vrea. La caii mei nu se pricepe deloc.

Mama a întrebat dacă o consideră şi pe ea o capitalistă.

— Fireşte, a spus domnul Xaver, toţi cei care nu muncesc şi totuşi trăiesc sunt capitalişti.

— Şi cerşetorii? a întrebat mama.

— Aceştia nu muncesc, dar nici nu se duc la Prater cu birja, ca dumneavoastră, doamnă! a replicat domnul Xaver.

Mama mi-a zis:

— Un iacobin!

Credea că vorbise în jargonul celor „avuţi". Dar domnul Xaver a înţeles. S-a întors şi a spus:

— Iacobin e fiul meu, apoi a pocnit din bici.

Era ca şi cum s-ar fi aplaudat singur pentru cultura sa istorică.

Mama, de altfel, devenea pe zi ce trecea tot mai nedreaptă, mai ales din ziua în care făcusem ipoteca. Arta decorativa, Elisabeth, doamna profesor, părul scurt, cehii, social-democrații, iacobinii, evreii, carnea conservată, banii de hârtie, acțiunile de la bursă, socrul meu: toate astea erau obiecte ale disprețului şi urii ei. Avocatul nostru, doctorul Kiniower, care fusese un prieten al tatălui meu, se numea pentru simplificare: evreul. Servitoarea noastră era: iacobina. Intendentul nostru era un *sans-culotte*, şi doamna Jolanth Szatmary se numea pur şi simplu Keczkemet. În viața noastră apăruse o nouă personalitate, un anume Kurt von Stettenheim, venit direct din marca Brandenburg şi decis să răspândească cu orice preț arta decorativă în lume. Arăta ca unul dintre acei bărbați care sunt azi numiți de rasă bună. Se înțelege prin asta un amestec de maestru internațional de tenis, iar pentru a-l situa din punct de vedere al apartenenței, proprietar de moşie seniorială, cu un uşor aer de ocean sau de societate de navigație. Asemenea oameni vin din Țările Baltice, din Pomerania, din câmpia Lüneburg chiar. Noi am avut oarecum noroc. Domnul von Stettenheim al nostru venea doar din marca Brandenburg. Era înalt şi vânjos, blond şi pistruiat, avea pe frunte inevitabila urmă de lovitură de sabie, semnul de recunoaştere al corporației studențeşti „Borusia", iar monoclul îl purta cu atâta aparentă inutilitate că-l puteai numi doar ceva de la sine înțeles. Şi eu folosesc câteodată un monoclu, de dragul comodității, sunt prea vanitos ca să port ochelari. Există însă fețe din Pomerania, din Țările Baltice, din marca Brandenburg, la care monoclul face impresia că ar fi un al treilea ochi superfluu, nu un ajutor pentru ochiul natural, ci masca sa de sticlă. Când domnul von Stettenheim îşi fixa monoclul, arăta ca doamna profesor Jolanth Szatmary când îşi aprindea o țigară. Când domnul von Stettenheim vorbea sau, şi mai mult, când se înflăcăra, tăietura lui Cain de pe frunte devenea roşie ca sângele; şi omul se înflăcăra inutil. Căci cuvintele cu care îşi exprima ardoarea se aflau într-o surprinzătoare contradicție cu aceasta, de pildă: „Ei, vă pot spune, am încremenit pur şi simplu", sau: „O spun mereu: să nu disperăm", sau: „Fac pariu cu unu la zece şi vă dau şi mâna!" Şi altele asemănătoare. Se pare că ipoteca noastră nu-i ajunsese socrului meu, domnul von Stettenheim făgădui să participe cu o sumă importantă la Atelierul Elisabeth

Trotta. De câteva ori socrul meu ne-a făcut să ne întâlnim. Doar mă „luase”, în cele din urmă, în arta decorativă tocmai de dragul ipotecii. Trebuia deci să mă prezinte cel puțin celui de al treilea asociat al nostru.

— Cunosc un conte Trotta! a exclamat domnul von Stettenheim, după ce de-abia schimbasem primele cuvinte.

— Vă înşelați, am spus, nu există decât membri ai familiei Trotta ridicați la rangul de baron; dacă mai trăiesc.

— Fireşte, îmi amintesc, era baron, bătrânul colonel.

— Vă înşelați în continuare, am spus. Unchiul meu este prefect.

— Regret! a răspuns domnul von Stettenheim.

Şi cicatricea lui s-a făcut roşie ca sângele.

Domnului von Stettenheim i-a venit ideea să numească firma noastră „Atelierul Jolan”. Aşa a şi fost înscrisă în registru. Elisabeth desena cu zel ori de câte ori veneam la birou. Desena lucruri de neînțeles, ca de pildă stele cu nouă colțuri pe pereții unui octaedru, sau o mână cu zece degete, care urma să fie executată din agată şi să se numească „Binecuvântarea lui Krishnamurti”, sau un taur roşu pe fond negru, care se numea „Apis”, o corabie cu trei vâslaşi, numită „Salamis”, şi un şarpe ca brățară, numit „Cleopatra”. Doamna profesor Jolanth Szatmary avea aceste idei, îi dicta aceste planuri. În rest domnea între noi doi sumbra politețe convențională, ascunzând ura mocnită, bazată pe gelozia noastră a amândurora. Elisabeth mă iubea, eram sigur de asta, de doamna profesor Jolanth o încerca teama, una dintre acele temeri pe care medicina modernă se străduia cu succes să le definească şi fără succes să le explice. De când domnul von Stettenheim intrase ca al treilea asociat în „Atelierul Jolan”, socrul meu şi doamna profesor mă priveau ca pe cineva care stinghereşte, ca pe o piedică în calea artei decorative, incapabil de orice activitate folositoare şi nicidecum demn de a fi inițiat în planurile artistice şi negustoreşti ale firmei noastre. Eu eram numai soțul Elisabethei.

Domnul von Stettenheim elabora prospecte în toate limbile pământului şi le şi trimitea în toate cele patru colțuri ale lumii. Şi cu cât soseau mai puține răspunsuri, cu atât zelul lui era mai înflăcărat. Au venit perdelele noi, după două scaune galbene ca lămâia, un divan galben ca lămâia cu dungi negre ca de zebră, două lămpi cu abajururi cu şase fețe, din hârtie japoneză, şi o hartă din pergament, pe care toate țările şi oraşele erau prevăzute cu bolduri – toate – chiar şi acelea cu care firma

noastră n-avea legături comerciale.

În serile în care mă duceam s-o iau pe Elisabeth, nu vorbeam nici despre von Stettenheim, nici despre doamna profesor Jolanth Szatmary, nici despre arta decorativă. Era stabilit între noi. Trăiam nopți de primăvară dulci şi nesățioase. Nicio îndoială: Elisabeth mă iubea.

Aveam răbdare. Aşteptam. Aşteptam clipa în care îmi va spune de bună voie că vrea să se mute cu totul la mine. Locuința noastră de la parter aştepta. Mama nu mă întreba niciodată de intențiile Elisabethei. Din când în când rostea câte o propozițiune, ca de pildă: „De îndată ce vă veți fi mutat"; sau: „Când veți locui la mine" şi altele la fel.

La sfârşitul verii, s-a văzut că „Atelierul Jolan" al nostru nu aducea niciun venit. În afară de asta socrul meu nu avusese noroc cu „numeroasele sale combinații". Speculase mărci prin intermediul domnului von Stettenheim. Cursul mărcii scăzu. Trebuia să iau o a doua ipotecă, mult mai mare, asupra casei noastre. Am vorbit cu mama, ea nici n-a vrut să audă de aşa ceva. Am spus asta socrului meu.

— Eşti incapabil, am ştiut-o întotdeauna, mi-a zis. Am să mă duc singur la ea.

S-a dus la mama, nu singur, ci cu domnul von Stettenheim. Mama care se temea, ba avea chiar o repulsie în fața oamenilor străini, m-a rugat să aştept. Am rămas deci acasă.

S-a întâmplat un lucru surprinzător, domnul von Stettenheim i-a plăcut mamei. În timpul tratativelor, în salonul nostru, am crezut chiar că observ cum se apleca uşor înainte parcă pentru a auzi mai bine expresiile sale bogate şi inutile.

— Şarmant, a spus mama. Şarmant! a repetat de câteva ori, şi anume la frazele cele mai banale ale domnului von Stettenheim.

El, şi el, a ținut un discurs despre arta decorativă, în general, şi despre produsele Atelierelor Jolan A. G., în special. Şi buna mea mamă bătrână, care fără îndoială se pricepea acum la arta decorativă tot atât de puțin ca şi mai înainte, după discursul Elisabethei, repeta întruna:

— Acum înțeleg, acum înțeleg, acum înțeleg!

Domnul von Stettenheim a avut bunul-gust să spună:

— Oul lui Columb, stimată doamnă!

Şi ca un ecou, mama a repetat ascultătoare:

— Oul lui Columb!

Am făcut şi o a doua ipotecă.

Kiniower, avocatul nostru, s-a opus la început.

— Vă previn, ne-a spus. O afacere lipsită de perspective. Socrul dumneavoastră, o ştiu, nu mai are bani deloc. Am luat informații. Acest domn von Stettenheim trăieşte din împrumuturile pe care le faceți dumneavoastră. Susține că are o participare asupra manejului din Tiergarten. Colegul meu din Berlin mi-a comunicat că nu e adevărat. Aşa cum e adevărat că am fost un prieten al defunctului dumneavoastră tată: vă spun adevărul. Doamna profesor Jolanth Szatmary e tot atât de puțin profesor ca şi mine. N-a frecventat niciodată vreuna din academiile de la Viena sau Budapesta. Vă previn, domnule Trotta, vă previn.

„Evreul" avea ochi mici, negri, lăcrimoşi, îndărătul pince-nez-ului strâmb. O jumătate a mustății sale sure era sucită în sus, cealaltă atârna trist în jos. Astfel se manifesta oarecum vizibil dezacordul firii sale. Era în stare să încheie brusc o cuvântare mai lungă şi sumbră, în care vorbise despre pieirea mea sigură, cu exclamația:

— Şi totuşi, lucrurile vor termina cu bine! Dumnezeu e un părinte!

Această frază o repeta de altfel la orice problemă mai încâlcită. Acest descendent al lui Avram, moştenitorul unei binecuvântări şi al unui blestem, uşuratic ca austriac, melancolic ca evreu, sentimental, dar exact până la granița unde sentimentul poate începe să devină un pericol, clarvăzător, în ciuda pince-nez-ului său care se bălăbănea şi-i stătea strâmb pe nas, îmi devenise cu timpul drag ca un frate. Adesea veneam la el la birou, fără vreun motiv precis, fără nevoie. Pe masa lui de lucru erau fotografiile celor doi fii. Cel mai mare căzuse. Cel mai tânăr studia medicina.

— Are în cap gărgăuni socialişti! zicea bătrânul doctor Kiniower. Şi cu cât n-ar fi mai folositor un leac împotriva cancerului! Mă tem că eu însumi am cancer la rinichi. De vreme ce fiul meu studiază medicina, ar trebui să se gândească la bătrânul lui tată, nu la salvarea lumii. Destul cu salvatorii! Dar dumneavoastră vreți să salvați doar arta decorativă! Mama dumneavoastră a vrut să salveze patria. Şi-a plasat toată averea considerabilă în împrumuturi de război. Mai rămâne doar o ridicolă asigurare pe viață. Mama dumneavoastră îşi închipuie probabil că ajunge pentru o bătrânețe liniştită. Două luni ar putea să trăiască cu greu din ea. Nu aveți nicio profesie. Probabil nici n-o să găsiți vreuna. Dar dacă nu veți începe să câştigați

ceva, veți pieri. Vă sfătuiesc: aveți o casă, faceți din ea o pensiune. Încercați s-o convingeți pe mama dumneavoastră. Această ipotecă nu e ultima pe care ați luat-o. Veți avea nevoie de a treia şi de a patra. Credeți-mă! Dumnezeu e un părinte!

Domnul von Stettenheim venea adesea la mama, rareori anunțat dinainte. Mama mea îl primea întotdeauna cu căldură, uneori chiar cu entuziasm. Cu mâhnire şi mirare priveam cum bătrâna femeie răsfățată şi severă accepta, aproba, prețuia cu veselă indulgență glumele grosolane, întorsăturile de frază ieftine, iritantele gesturi cu mâna. După ce-şi întindea brusc şi înfricoşător cotul, domnul von Stettenheim avea obiceiul să-şi ducă mâna stângă în fața ochilor, ca să se uite cât e ora la ceasul-brățară. Mi se părea întotdeauna ca şi cum ar fi împins, în stânga lui, un vecin, din fericire absent. Când ridica ceaşca de cafea, obişnuia, ca o guvernantă, să-şi întindă degetul mic de la mâna dreaptă, exact acel deget pe care purta masivul său inel cu stemă, o stemă care arăta ca o insectă. Vorbea cu acea voce guturală a anumitor prusaci ce părea mai degrabă să vină dintr-un horn decât din gâtlej şi care golea de conținut şi acele lucruri mai importante rostite uneori.

Şi tocmai acest bărbat plăcea bătrânei şi dragii mele mame. Îl considera „şarmant!”

XXVIII

M-A CUCERIT ŞI PE MINE încetul cu încetul, fără ca să observ acest lucru de la început. Aveam nevoie de el, aveam pur şi simplu nevoie de el, de dragul mamei. Domnul von Stettenheim era cel care stabilea legătura dintre casa noastră şi Elisabeth. Nu puteam sta la infinit între cele două femei, ba chiar între trei, dacă o mai puneam la socoteală şi pe doamna profesor. De când domnul von Stettenheim câştigase surprinzătoarea simpatie a mamei mele, Elisabeth venea câteodată în casa noastră. Mama făcuse doar o aluzie la faptul că nu dorea s-o vadă pe doamna profesor. De altfel Jolanth se îndepărta vizibil de Elisabeth. Şi asta era în parte un merit al domnului von Stettenheim, şi m-a cucerit şi prin aceasta. M-am obişnuit cu ifosele sale neaşteptate (mă speriau tot mai rar), cu felul său de a vorbi întotdeauna cu două-trei tonalități mai tare decât o cerea încăperea în care tocmai se afla. Era de parcă nici n-ar fi ştiut că există încăperi mai mici şi mai mari, o cameră, de pildă, şi o hală de gară. În salonul mamei vorbea cu acea voce cu câteva grade

prea agitată cu care unii oameni simpli obişnuiesc să telefoneze. Pe stradă ţipa pur şi simplu. Şi deoarece folosea numai fraze lipsite de conţinut, acestea sunau cu atât mai tare. Multă vreme m-am mirat de faptul că mama, căreia orice ton mai puternic, orice zgomot inutil, orice muzică de stradă şi chiar concertele sub cerul liber îi provocau dureri fizice, suporta şi găsea chiar şarmantă vocea domnului von Stettenheim. Abia după câteva luni am putut afla, printr-o întâmplare, cauza acestei indulgenţe.

Într-o seară am venit acasă la o oră neobişnuită. Voiam s-o salut pe mama, am căutat-o. Slujnica mi-a spus că e în bibliotecă. Uşa bibliotecii noastre, care e vecină cu salonul, era deschisă, nu trebuia să ciocănesc. Era evident că bătrâna femeie n-a auzit cuvintele mele. Am crezut la început că adormise deasupra cărţii. Afară de asta, şedea cu spatele la mine, cu faţa spre fereastră. M-am apropiat, nu dormea, citea şi întorcea chiar o pagină în clipa când m-am apropiat de ea.

— Bună seara, mamă! am spus.

Nu s-a uitat la mine. Am atins-o. S-a speriat.

— Cum de vii acum? a întrebat.

— Sunt doar în trecere, mamă, am vrut să caut adresa lui Stiasny.

— De mult n-a mai dat niciun semn de viaţă. Cred că a murit.

Doctorul Stiasny era un medic de la poliţie, de vârsta mea, mama trebuie să mă fi înţeles greşit.

— Mă refer la Stiasny, am zis.

— Fireşte, cred că a murit acum doi ani. Avea desigur cel puţin optzeci de ani!

— Aşa, a murit! am repetat eu şi ştiam acum că mama era surdă.

Doar datorită disciplinei sale, acelei discipline neobişnuite, care nu ne-a mai fost impusă nouă, celor mai tineri, din copilărie, reuşea, cu o forţă enigmatică, să-şi învingă infirmitatea în timpul orelor când mă aştepta acasă, pe mine şi pe alţii. În orele lungi în care aştepta, se pregătea pentru auzit. Ea însăşi ştia fără îndoială că vârsta îi dăduse una dintre loviturile ei. În curând – m-am gândit – va surzi de tot, ca şi pianul fără coarde. Dar poate că atunci când, într-un moment de confuzie, pusese să fie scoase coardele, fusese vie în ea o presimţire a apropiatei sale surzenii şi o vagă teamă că în curând nu va mai putea percepe tonuri exacte! Dintre toate loviturile pe care le avea de împărţit bătrâneţea, aceasta trebuia să fie cea mai grea pentru mama, un

adevărat copil al muzicii. Acum îmi apărea aproape suprapământean de mare, transportată într-un alt secol, în vremea demult apusei noblețe eroice. Căci e nobil şi eroic totodată să ascunzi şi să negi infirmitățile.

Din această pricină îl prețuia deci pe domnul von Stettenheim. Îl înțelegea probabil cel mai bine şi îi era recunoscătoare. Banalitățile sale nu o oboseau. Mi-am luat rămas bun, voiam să mă duc în camera mea, ca să iau adresa lui Stiasny.

— Pot să vin la ora opt, mamă? am strigat, de astă dată cu o voce mai puternică.

Fusese puțin prea tare.

— De când strigi aşa? a întrebat. Vino, avem găluşte cu cireşe, e drept din făină de secară.

Mă străduiam din răsputeri să alung gândul de a deschide o pensiune. Mama, ca proprietară a unei pensiuni! Ce idee greu de înțeles, ba chiar absurdă! Faptul că auzea greu îi sporea încă şi mai mult demnitatea. Acum poate că nu mai auzea ciocănitul propriului ei baston, nici măcar propriii ei paşi. Am înțeles de ce o trata cu atâta indulgență pe slujnica noastră, care blondă, trupeşă şi greoaie, avea o înclinație pentru acțiuni zgomotoase, o fată cuminte, mărginită, dintr-o suburbie. Mama mea cu chiriaşi în pensiune! Casa noastră cu nenumărate sonerii, care de pe acum îmi sunau cu atât mai strident în urechi, cu cât mama nu va fi în stare, fireşte, să perceapă întreaga lor obrăznicie. Trebuia, ca să zic aşa, să aud pentru noi doi şi să fiu jignit pentru noi doi. Dar ce altă soluție putea să existe? Doctorul Kiniower avea dreptate. Arta decorativă înghițea o ipotecă după alta.

Mama nu se preocupa de asta. Eu aveam deci – cum s-ar zice – singur răspunderea. Eu – şi o răspundere! Nu că aş fi fost laş! Nu, eram pur şi simplu incapabil. Nu mă temeam de moarte, dar mă temeam de un birou, de un notar, de şeful unui oficiu poştal. Nu ştiam să socotesc, cu greu ştiam să adun. O înmulțire era, pentru mine, un chin. Da! eu şi o răspundere!

Domnul von Stettenheim, în schimb, trăia fără griji, o pasăre greoaie. Avea întotdeauna bani, nu împrumuta niciodată, dimpotrivă îi invita pe toți prietenii mei. Nu-l agream, desigur. Amuțeam cu toții când apărea deodată la cafenea. În afară de aceasta, avea obiceiul să vină în fiecare săptămână cu o altă femeie. Le dibuia de peste tot, de toate soiurile: dansatoare, casierițe, croitorese, modiste. Făcea excursii, cumpăra costume, juca tenis, călărea în Prater. Într-o seară ieşea pe poarta casei

noastre, când eu mă înapoiam. Părea să fie grăbit, îl aştepta trăsura.

— Trebuie să plec, a spus şi s-a aruncat în birjă.

Elisabeth se află la mama. Era evident că venise împreună cu domnul Von Stettenheim. Am simțit în locuința noastră,ceva străin, era ca un miros neobişnuit, ieşit din comun. Aici trebuie să se fi întâmplat ceva neaşteptat, în timp ce lipsisem. Femeile vorbeau una cu alta când am intrat în cameră, dar era acel soi de conversație silită car$_t$e trăda imediat că era menită doar să mă inducă în eroare.

— L-am întâlnit pe domnul von Stettenheim în fața porții casei, am început.

— Da, a replicat Elisabeth, m-a însoțit până aici. A stat împreună cu noi un sfert de ceas.

— Are griji, bietul de el! a spus mama.

— Are nevoie de bani? am întrebat.

— Asta este! a răspuns Elisabeth. A fost azi scandal la noi. Ca să ți-o spun imediat: Jolanth a cerut bani. A trebuit să i se dea. E pentru prima oară când cere bani. A înaintat divorțul. Stettenheim are nevoie urgentă de banii aceştia. Tata zice că are plăți de făcut zilele astea. L-am însoțit pe Stettenheim aici.

— Mama i-a dat bani?

— Da!

— Bani peşin?

— Un cec!

— Pentru ce sumă?

— Zece mii!

Conform spuselor „evreului”, ştiam că mama nu mai are decât cincizeci de mii de coroane tot mai lipsite de valoare, la Banca Ephrussi.

Am început – lucru pe care nu îndrăznisem niciodată până acum să-l fac – să merg în sus şi în jos prin camera în fața ochilor severi şi speriați ai mamei. Pentru prima dată în viața mea am îndrăznit să ridic vocea în prezența ei. Aproape că am țipat, în orice caz am fost violent. Toată ciuda mea de mult acumulată împotriva lui Stettenheim, a Jolanthei, a socrului meu m-a copleşit, şi de asemenea furia împotriva propriei mele coruptibilități. Şi ciuda împotriva mamei s-a amestecat cu gelozia pe Stettenheim. Pentru prima oară am îndrăznit să folosesc în fața mamei o expresie interzisă şi încetățenită doar la Cazino.

— Porcul de prusac! am spus.

M-am speriat eu însumi de asta. Mi-am permis şi mai mult:

am interzis mamei să mai semneze cecuri fără îngăduința mea. Am interzis, de asemenea, cu aceeaşi suflare, Elisabethei să-i mai aducă bietei mele mame vreo persoană care avea nevoie de bani.

— Vreo persoană pripăşită, am spus textual.

Şi fiindcă mă cunoşteam şi ştiam prea bine că eram în stare doar de puține ori în trei ani să-mi manifest voința, repulsia, ba chiar părerea mea sinceră despre oameni şi stări, m-am transpus conştient într-o furie şi mai mare. Am țipat:

— Şi pe profesoară nu vreau s-o mai văd. Iar despre arta decorativă, nu vreau să mai aud nimic. Ca să punem totul în ordine, Elisabeth. Te muți aici, la mine.

Mama m-a privit cu ochii ei mari, trişti. Era evident că izbucnirea mea bruscă o speriase tot atât de mult pe cât o bucura.

— Şi tatăl lui era aşa! i-a spus Elisabethei. Azi o cred şi eu, e posibil ca atunci să fi vorbit tatăl meu din mine. Simțeam nevoia să părăsesc casa imediat. Tatăl lui, a spus în continuare mama, era câteodată ca o furtună. Spărgea atâtea farfurii! Atâtea farfurii, când era supărat! Şi a întins brațele ca să-i sugereze Elisabethei imaginea cantității de farfurii sparte de tatăl meu. La fiecare jumătate de an! zise. Era ca o boală, mai ales vara, când plecam la Ischl şi se făceau geamantanele. Nu putea să sufere asta. Nici băiatul, a adăugat, deşi nu mă supraveghease niciodată într-o perioadă în care de obicei se făceau geamantane.

Aş fi vrut s-o iau în brațe pe biata, bătrâna femeie, care surzea pe-ncetul. Era bine aşa. Nu mai auzea zgomotele prezentului. Auzea pe cele ale trecutului, farfuriile sparte, de tatăl meu supărat, de pildă. Începea, de asemenea, cum se întâmplă adesea la oameni mai în vârstă care surzesc, să-şi piardă memoria. Şi era bine aşa! Cât de milostivă este natura! Infirmitățile pe care le dăruieşte bătrâneții sunt o binecuvântare. Ne dăruieşte uitare, surzenie şi ochi slabi, când îmbătrânim, şi un pic de tulburare a minții, scurt timp înaintea morții. Umbrele pe care aceasta le trimite înaintea ei sunt răcoroase şi binefăcătoare.

XXIX

SOCRUL MEU, CA MULȚI alții asemenea lui, speculase sperând că francul francez va cădea. Era o speculație falsă. Dintre „multele posibilități” nu-i mai rămăsese acum niciuna. Nici „Atelierul Jolan” nu producea nimic, zadarnică fusese mobila

galbenă ca lămâia, zadarnice schițele doamnei profesor Jolanth Szatmary. Iar desenele de neînțeles ale soției mele Elisabeth nu mai aveau nicio valoare.

Socrul meu, veşnic activ, îşi pierdu interesul pentru arta decorativă. S-a îndreptat deodată către ziaristică; jurnalistică începea să se spună pe atunci în Austria după modelul german. A participat la aşa-numitul „Montagszeitung". A vrut să mă „ia" şi pe mine în această combinație. Oferea pronosticuri pentru bursă, cum se zice. Câştiga cu asta. Din casa noastră nu ne mai rămânea, după scăderea ipotecilor, decât abia o treime şi când s-au introdus banii cei noi, s-a văzut că din contul mamei de la Banca Ephrussi abia dacă mai rămăseseră câteva mii de şilingi.

Primul care a dispărut din lumea noastră a fost domnul von Stettenheim. A şters-o „englezeşte", o expresie pe care el însuşi o folosea atât de des şi cu atâta plăcere. N-a scris nici măcar o scrisoare de adio. A telegrafiat doar: „Întâlnire urgentă. Mă întorc! Stettenheim." Cel mai mult a rezistat doamna profesor Jolanth Szatmary. De săptămâni de zile faimosul atelier cu mobilă galbenă ca lămâia fusese închiriat societății „Irak GmbH", care făcea negoț cu covoare persane. De săptămâni de zile socrul meu era pe cale de a-şi vinde casa oraşului Viena. Jumătate din lume se schimbase, dar doamna Jolanth Szatmary a rămas unde a fost: la Hotelul Regina. Era decisă să nu renunțe la niciunul dintre obiceiurile, tabieturile şi moravurile ei. Mai făcea încă schițe. Divorțul îi reuşise: soțul ei îi plătea o pensie lunară. Adesea vorbea despre intenția ei de a pleca la San Francisco. O atrăgeau continentele străine, Europa era, după părerea ei, „la pământ". Dar n-a plecat. Dar n-a cedat. Uneori îmi apărea în coşmaruri. Da, în coşmaruri îmi apărea ca un soi de femeie a iadului, destinată să distrugă viața Elisabethei şi a mea. De ce mai rămânea încă? De ce mai elabora schițe? De ce se ducea Elisabeth regulat, zi de zi, la ea? La hotel, ca să-şi ia de acolo schițe inutile, care nu vor mai putea fi folosite niciodată?

— Am căzut ca într-o groapă! mi-a mărturisit Elisabeth într-o zi. Te iubesc, a spus. Jolanth nu-mi dă drumul, nu ştiu ce pune la cale.

— Să vorbim cu mama! am spus. Ne-am dus acasă la noi, în casa noastră.

Era târziu, dar mama mai era trează.

— Mamă, am spus, am adus-o aici pe Elisabeth.

— Bine! a răspuns mama, să rămână!

Pentru prima oară am dormit cu Elisabeth în camera mea,

sub acoperişul nostru. Era ca şi cum casa părintească ar fi intensificat dragostea noastră, ar fi binecuvântat-o. Voi păstra întotdeauna amintirea acestei nopți, o adevărată noapte de nuntă, singura noapte de nuntă a vieții mele.

— Vreau un copil de la tine, a spus Elisabeth pe jumătate adormită.

Am considerat aceasta ca o tandrețe obişnuită. Dimineața însă, când s-a trezit – şi ea se trezea prima – m-a cuprins de gât şi mi-a spus cu un ton impersonal, aproape jignitor de impersonal:

— Sunt soția ta, vreau să am un copil cu tine, vreau să plec de la Jolanth, mi-e scârbă de ea, doresc un copil.

Din dimineața aceea Elisabeth a rămas în casa noastră. De la doamna profesor Jolanth Szatmary a mai sosit o scurtă scrisoare de adio. Nu pleca la San Francisco, cum amenințase, ci la Budapesta, de unde probabil era.

— Unde se află doamna profesor Keczkemet? mai întreba mama din când în când.

— La Budapesta, mamă!

— O să mai vină ea! a prezis mama.

Vorbele mamei aveau să se dovedească îndreptățite.

Locuiam acum cu toții într-o casă şi mergea destul de bine. Mama mi-a făcut chiar plăcerea să-şi înăbuşe răutățile. Nu mai vorbea despre „evreul”, ci despre doctorul Kiniower, ca în toți anii trecuți. Acesta insista cu încăpățânare asupra ideii sale: să înființăm o pensiune. Făcea parte din acei aşa-zişi oameni practici incapabili să renunțe la o aşa-zisă idee productivă, chiar când oamenii nu sunt în stare s-o traducă în faptă. Era un realist, adică tot atât de îndărătnic cum se zice că sunt visătorii. Nu vedea decât utilitatea unui proiect şi trăia în convingerea că toți oamenii, indiferent de ce natură erau, sunt în aceeaşi măsură în stare să traducă în faptă proiecte utile. Era ca şi cum un tâmplar ar fi executat mobilă practică, de pildă – fără să țină seama de dimensiunea caselor, de uşi, de camere. Aşa am înființat noi o pensiune. Cu zelul cu care, să spunem, un obsedat se străduieşte să obțină recunoaşterea patentului pentru o invenție a sa, doctorul Kiniower se străduia să ne obțină concesiunea.

— Aveți doar atâția prieteni! mi-a spus. Aveți de închiriat douăsprezece camere. Mama dumneavoastră rămâne cu două, dumneavoastră şi soția cu patru camere. Aveți nevoie doar de încă o servitoare, un telefon, opt paturi şi sonerii.

Şi cât ai zice peşte ne-a şi adus servitoare, telefon, instalatori, paturi închiriate. Mai era problema găsirii chiriaşilor. Chojnicki, Stejskal, Halasz, Grünberger, Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal, Strohhofer: erau cu toții aşa-zicând fără acoperiş. I-am adus la pensiunea noastră.

Singurul care a plătit chiria anticipat a fost baronul Hallersberg. Fiu al unui important fabricant de zahăr din Moravia, cultiva luxul cu totul necunoscut în cercurile noastre al penibilității. Nu făcea împrumuturi, şi nu împrumuta nimic. Impecabil periat şi călcat, de o perfectă acuratețe, trăia printre noi, apropiat de noi, suportat de noi de dragul blândeții sale, manierelor sale discrete şi perfectei sale lipse de umor.

— Fabrica noastră trăieşte timpuri grele, putea de exemplu să spună.

Şi imediat după asta începea să socotească cu creionul pe hârtie grijile tatălui său. Aştepta şi de la noi să ne arătăm îngrijorați şi i-am făcut plăcerea.

— Trebuie să mă restrâng, obişnuia apoi să spună.

Ei bine, se restrângea şi în pensiunea noastră. Plătea prompt şi totul anticipat. Îi era teamă de datorii, de socoteli. „Se adună”, obişnuia să spună şi ne judeca pe toți cu dispreț pentru că lăsam să se „adune”. Totuşi ne invidia totodată pentru acest dar de a lăsa să se „adune”. Cel mai bine dintre noi se pricepea la asta Chojnicki. Pe el îl şi invidia Hallersberg cel mai mult.

Spre surprinderea mea, mama a fost încântată de această „pensiune” a noastră. O înveselea evident faptul că mişunau prin camerele noastre instalatori în salopete albastre, că auzea sunând strident soneriile şi voci tari şi vesele. I se părea pesemne că va începe o viață nouă, de la început, adică va lua viața de la capăt. Cu paşi vioi, cu bastonul voios, mergea prin camere, prin cele trei etaje ale casei noastre, în sus şi în jos. Vocea ei era tare şi voioasă. N-o văzusem niciodată aşa.

Serile adormea câteodată în jilț. Bastonul era la picioarele ei ca un câine credincios. Dar „pensiunea mărşăluia” – cum zicea Kiniower.

XXX

DORMEAM ACUM ÎN CASA noastră, lângă soția mea. S-a arătat în curând că avea un pronunțat simț pentru aşa-zisele treburi casnice. Era, ca multe femei, de-a dreptul posedată de o furie a ordinii şi curățeniei. Înrudită cu această înclinație fatală

era şi gelozia ei. Atunci am aflat, pentru prima oară, de ce femeile îşi iubesc casele şi locuinţele mai mult decât bărbaţii. Ele, femeile, pregătesc deci mai întâi cuiburile pentru progenitură. Prind, cu perfidie inconştientă, pe bărbat într-un păienjeniş de nedesfăcut de mici obligaţii cotidiene din care nu va mai putea scăpa. Dormeam acum în casa noastră, lângă soţia mea. Era casa mea. Era soţia mea. Da! patul devine o casă tăcută în mijlocul casei deschise, vizibile, şi soţia care ne aşteaptă în el este iubită pur şi simplu fiindcă e acolo şi există. E acolo şi există, la orice oră din noapte, oricând te întorci acasă. Prin urmare o iubeşti. Iubeşti ceea ce e sigur. Iubeşti îndeosebi ceea ce aşteaptă, răbdarea.

Aveam acum zece aparate de telefon în casa noastră şi cam o duzină de sonerii. O jumătate de duzină de bărbaţi în bluze albastre lucrau la conductele noastre de apă. Pentru toate instalaţiile şi pentru transformarea casei, banii ni-i avansa doctorul Kiniower. Pentru mama el nu mai era de multă vreme evreul, pur şi simplu. Avansase la rangul de „om cumsecade”.

Toamna am primit o vizită neaşteptată: era vărul meu Joseph Branco. A venit dimineaţa, aşa cum sosise şi prima oară, şi ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat între timp: ca şi cum n-am fi trecut printr-un război mondial; ca şi cum n-ar fi fost împreună cu mine şi cu Manes Reisiger în prizonierat, la Baranovici şi, mai târziu, în lagăr; ca şi cum ţara noastră nu s-ar fi destrămat; aşa a sosit el, vărul meu, negustorul de castane, cu fructele sale, cu catârul său, cu părul şi mustaţa neagră, oacheş şi totuşi strălucind auriu, ca soarele, ca în fiecare an, şi ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, Joseph Branco a venit aici pentru a-şi vinde castanele coapte. Fiul său era sănătos şi vioi. Mergea la şcoală la Dubrownik. Sora avea o căsnicie fericită. Cumnatul, în mod ciudat, nu căzuse în război. Aveau doi copii, doi băieţi: gemeni; şi amândoi se numeau – era mai simplu aşa – Branco.

— Şi cu Manes Reisiger ce s-a mai întâmplat, l-am întrebat.

— De, asta-i lucru greu, a răspuns vărul Joseph Branco. Aşteaptă jos, n-a vrut să urce cu mine.

Am fugit jos, să-l aduc. Nu l-am recunoscut imediat: avea o barbă încărunţită, sălbatică. Arăta ca iarna din cărţile rudimentare de basme. L-am întrebat de ce n-a urcat imediat.

— De un an tot vreau să vin la dumneavoastră, domnule locotenent. Am fost în Polonia, la Zlotogrod. Am vrut să fiu iarăşi birjarul Manes Reisiger. Dar ce e lumea, ce e un orăşel, ce e un om, ce e chiar un birjar în faţa lui Dumnezeu? Dumnezeu a

zăpăcit lumea, a distrus orăşelul Zlotogrod. Acolo unde cândva se aflau casele noastre cresc şofranul şi părăluțele, iar soția mea e moartă şi ea. A sfâşiat-o o grenadă, ca pe alți zlotogrodieni. M-am întors deci la Viena. Aici cel puțin îl am pe fiul meu Efraim.

Într-adevăr! Fiul său Efraim! Îmi mai aminteam bine de copilul minune şi cum Chojnicki îl dusese la Academia de muzică.

— Ce face acum? l-am întrebat pe Manes birjarul.

— Efraim al meu e un geniu, a răspuns bătrânul birjar. Nu mai cântă! N-are nevoie de aşa ceva, spune el. E comunist. Redactor la „Die rote Fahne". Scrie articole minunate. Iată-le.

Ne-am dus în camera mea. Birjarul Manes Reisiger avea în buzunar toate articolele genialului său fiu Efraim, un teanc impunător. Mi-a cerut să i le citesc. Le-am citit unul după altul, cu voce tare. Elisabeth a ieşit din cameră, mai târziu s-au adunat la mine, ca de obicei în fiecare după-amiază, şi chiriaşii noştri, prietenii mei.

— De fapt, n-am voie să stau la Viena, ne-a spus Manes Reisiger. Am un ordin de expulzare. Barba i s-a zburlit, fața îi strălucea. Fiul meu, Efraim, mi-a făcut rost de un paşaport fals. Iată-l. A arătat paşaportul său austriac fals, şi-a trecut degetele prin barbă şi a spus: Ilegal! şi s-a uitat mândru în jurul său. Fiul meu, Efraim, a început el din nou, n-are nevoie să mai cânte. O să ajungă ministru, când vine revoluția.

Era tot atât de convins de venirea revoluției mondiale, ca de faptul că, săptămânal, în calendar figurează o duminică însemnată cu roşu.

— Anul acesta castanele n-au dat recoltă bună, spuse vărul Joseph Branco. Şi o grămadă sunt cu viermi. Vând acum mai multe mere coapte, decât castane.

— De fapt, cum ați reuşit să scăpați? am întrebat eu.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, a răspuns birjarul Manes Reisiger. Am avut norocul să omorâm un caporal rus. Joseph Branco i-a pus piedică şi i-a dat cu o piatră în cap. Apoi eu mi-am pus uniforma lui, am luat arma şi l-am dus pe Joseph Branco până la Jmerinka. Şi acolo era armata de ocupație. Branco s-a înrolat imediat. A mai trebuit să şi participe la lupte. Eu am rămas, îmbrăcat civil, la un evreu cumsecade. Branco avea adresa. Şi cum s-a terminat războiul, a venit la mine.

— Straşnică armată, strigă Chojnicki, care tocmai intrase în cameră, ca în fiecare zi, ca să ia cafeaua cu mine. Şi ce face fiul dumneavoastră, Efraim muzicianul?

— Nu mai are nevoie de muzică, răspunse Manes Reisiger, birjarul, face revoluția.

— S-au şi petrecut câteva, spuse Chojnicki. Să nu credeți că am ceva împotrivă! Dar revoluțiile de azi au un defect: nu reuşesc. Poate că ar fi fost mai bine ca fiul dumneavoastră Efraim să fi rămas la muzică!

— E nevoie acum de o viză specială pentru fiecare țară în parte! spuse vărul Joseph Branco. În viața mea n-am mai văzut aşa ceva. În toți anii mi-am putut vinde marfa peste tot: în Boemia, în Moravia, Silezia, Galiția... Şi a enumerat toate vechile, pierdutele țări ale coroanei. Şi acum totul este interzis. Şi pe deasupra am şi un paşaport. Cu fotografie.

Îşi scoase din buzunarul hainei paşaportul şi-l ținu ridicat, ca să-l arate la toți cei din jur.

— Acest om e numai un negustor de castane, spuse Chojnicki, dar uitați-vă: e o meserie de-a dreptul simbolică. Simbolică pentru vechea monarhie. El şi-a vândut castanele peste tot, s-ar putea zice într-o jumătate din Europa. Peste tot, unde erau mâncate castanele sale, era Austria, guverna Franz Joseph. Acum nu mai există castane fără viză. Ce lume! Nu-mi pasă de pensiunea voastră. Mă duc la Steinhof, la fratele meu!

Venea mama, bastonul ei tare se şi auzea pe trepte. Considera de bun-gust să apară în fiecare după-amiază, la orele cinci fix, în camera noastră. Până acum niciunul dintre pensionarii noştri nu-i plătise ceva. O dată Chojnicki, a doua oară Szechenyi încercaseră timid să ceară să li se facă socotelile. Mama le răspunsese, cu acest prilej, că administratorul are în seamă socotelile. Dar nu era adevărat. De fapt, asta o privea pe Elisabeth. Ea lua banii de la unul şi de la altul, cum se nimerea, şi făcea față la cheltuielile noastre cum se nimerea. Soneriile sunau strident toată ziua. Aveam acum două fete în casă. Fugeau ca nevăstuicile, trei etaje în sus şi în jos. În jur, în tot cartierul, aveam credit.

Mama se bucura de soneriile pe care le mai putea auzi, de zgomotul făcut de musafirii noştri şi de creditul de care beneficia casa ei. Nu ştia, biata bătrână, că nici nu mai era casa ei. Mai credea că e a ei încă, pentru că în camera noastră se lăsa liniştea când cobora dânsa, cu părul ei alb şi bastonul negru. Îl recunoscu în ziua aceea pe Joseph Branco şi-l salută şi pe Manes Reisiger. În general, de când deschisesem pensiunea, devenise sociabilă. Ar fi primit cu plăcere şi persoane cu desăvârşire străine. Doar că auzea tot mai greu şi infirmitatea părea să-i

distrugă încetul cu încetul intelectul, nu atât pentru că infirmitatea o chinuia, ci pentru că se prefăcea că n-o deranjează şi pentru că o nega.

XXXI

ÎN APRILIE AL ANULUI următor Elisabeth a adus pe lume copilul. N-a născut la clinică. Mama a cerut, a pretins, a poruncit ca să rămână acasă.

Eu procreasem copilul, îl cerusem, îl revendicasem, îl poruncisem. Elisabeth şi-l dorise. O iubeam pe atunci pe Elisabeth şi eram deci gelos. Nu puteam – aşa îmi închipuiam pe atunci – s-o înlătur, s-o şterg pe doamna profesor Jolanth Szatmary din memoria Elisabethei decât procreând un copil, mărturia evidentă a supremației mele. Doamna profesoară Jolanth Szatmary era uitată şi dispărută. Dar şi eu, vechiul Trotta, am fost pe jumătate uitat, pe jumătate dispărut.

Nu mai eram Trotta, eram tatăl fiului meu. La botez l-am numit Franz Joseph Eugen.

Pot spune că m-am schimbat cu desăvârşire din ceasul în care s-a născut fiul meu. Chojnicki şi toți prietenii care locuiau în pensiunea noastră m-au aşteptat în camera mea, la parter, atât de agitați de parcă ei înşişi erau pe cale de a deveni tați. La ora patru dimineața s-a născut copilul. Mama mi-a anunțat acest lucru.

Era fiul meu, o ființă roşie ca sângele, urâtă, cu capul mult prea mare şi cu membre care aminteau de înotătoare. Această ființă țipa fără întrerupere. Am îndrăgit într-o clipă această ființă ieşită din coapsele mele, şi nu mi-am putut stăpâni nici mândria ieftină că aveam un fiu şi nu o fiică. Da, mă aplecam ca să-i văd mai bine sexul minuscul, care arăta ca o virgulă roşie, neînsemnată. Nicio îndoială: era fiul meu. Nicio îndoială: eram tatăl lui.

De când există lumea au existat milioane şi miliarde de tați. Eu eram unul printre miliarde. Dar în clipa în care aveam voie să-mi iau fiul în brațe, trăiam un reflex îndepărtat al acelei fericiri neînțeles de mărețe care trebuie să-l fi stăpânit pe Creatorul lumii în ziua a şasea, când El şi-a văzut totuşi terminată creațiunea sa imperfectă. În timp ce țineam în brațe ființa minusculă, urâtă şi roşie ca sângele, care țipa, simțeam clar ce schimbare se petrece în mine. Oricât de mică, oricât de urâtă, oricât de roşietică era făptura din brațele mele: de la ea

emana o forță de nespus. Era mai mult: era ca şi cum în acest biet corpuşor moale s-ar fi acumulat toată forța mea, ca şi cum m-aş ține în mâini pe mine însumi şi ce era mai bun din mine.

Maternitatea femeilor e fără graniță. Mama mea l-a primit pe nepotul ei abia sosit de parcă l-ar fi purtat ea însăşi şi a transplantat asupra Elisabethei restul capacității de dragoste care-i mai rămăsese. Abia acum, când căpătase un fiu de la mine, din coapsele mele, devenise fiica ei. În realitate, Elisabeth n-a fost niciodată mai mult decât mama nepotului ei.

Era ca şi cum n-ar fi aşteptat decât acest nepot ca să se pregătească de moarte. A început să moară, pot s-o spun, domol, precum îşi trăise viața. Într-o după-masă n-a mai apărut în camera noastră de la parter. Una dintre cele două servitoare ne-a anunțat că mama are dureri de cap. Nu erau dureri de cap: mama fusese lovită de apoplexie. Îi era paralizată partea dreaptă.

Aşa a rămas ani de zile, nouă tuturor o povară iubită şi ocrotită cu grijă. Mă bucuram totuşi în fiecare zi când o mai găseam dimineața în viață. Era o femeie bătrână, cât de uşor putea să moară!

În fiecare zi îi era adus fiul meu, nepotul ei. Ea bolborosea doar:

— Micuțule!

Îi era paralizată partea dreaptă.

XXXII

MAMA ERA PENTRU MINE o povară iubită şi ocrotită cu grijă. Toată viața nu simțisem nicio înclinație pentru o meserie de vreun fel, acum aveam în sfârşit două meserii: eram fiu şi eram tată. Ore de-a rândul şedeam lângă mama. A trebuit să angajăm un infirmier, căci bătrâna era grea. În fiecare zi trebuia s-o transporți în cameră, la masă. S-o aşezi acolo, era treabă anevoioasă. Uneori îmi cerea s-o duc cu scaunul rulant prin odăi. Voia să vadă şi să audă. De când era bolnavă, i se părea că pierdea multe, că pierdea tot. Ochiul ei drept era pe jumătate închis. Când deschidea gura, era ca şi cum ar fi purtat la jumătatea din dreapta a buzelor o clemă de fier. De fapt, nu era în stare să pronunțe decât cuvinte izolate, mai ales substantive. Uneori se crea impresia că şi-ar păzi cu grijă bagajul de cuvinte.

De îndată ce o părăseam pe mama, mă duceam în camera fiului meu. Elisabeth, mamă devotată în primele luni, se îndepărta treptat de fiul nostru. Îl botezasem Franz Joseph

Eugen, dar pentru mine şi Elisabeth îi spuneam: Geni. Elisabeth a început, cu timpul, să părăsească adesea casa, şi fără motiv. Nu ştiam unde se duce şi nici n-o întrebam. Se ducea, să se ducă! Mă simțeam chiar bine, când rămâneam singur, fără ea, cu băiatul meu.

— Geni! strigam, şi fața lui rotundă şi oacheşă strălucea.

Deveneam tot mai gelos. Nu-mi ajungea deloc că-l concepusem, aş fi vrut să-l şi fi purtat şi născut. Mergea, iute ca o nevăstuică, în patru labe prin cameră. Era, iată, un om – şi totuşi încă animal şi încă înger. Vedeam în fiecare zi, în fiecare oră chiar, cum se schimbă. Buclişoarele sale castanii deveniră mai dese, strălucirea ochilor săi mari, de un cenuşiu-deschis, mai puternică, genele mai bogate şi mai negre, mânuțele înseşi îşi căpătară propria lor înfățişare, degetele mici deveniră suple şi puternice. Buzele se mişcau tot mai cu zel şi tot mai repede gângurea limba lui mică, tot mai inteligibil. Am văzut ieşindu-i primii dințişori, am auzit primul râs conştient al lui Geni, am fost de față când a început pentru prima oară să fugă către fereastră, către lumină, către soare, cu un elan subit, ca într-o iluminare bruscă, era mai degrabă o idee care-şi exercita puterea, decât un act fiziologic. Dumnezeu însuşi îi insuflase ideea că omul poate merge în două picioare. Şi iată că băiatul meu mergea în două picioare.

Multă vreme n-am ştiut unde petrece Elisabeth ore şi uneori zile întregi. Vorbea adesea despre o prietenă, despre o croitoreasă, un club de bridge. Pensionarii noştri plăteau cu greu şi rar, cu excepția lui Hallersberg. Când Chojnicki, printr-o întâmplare, primea bani din Polonia, plătea îndată chiria pentru trei, patru pensionari. Creditul nostru în cartier era nelimitat. Eu nu mă pricepeam deloc la socoteli. Elisabeth pretindea că ține contabilitatea. Dar într-o zi, în absența ei, au venit măcelarul, brutarul, negustorul de cafea, creditori care cerură de la mine bani. Eu aveam doar banii mei de buzunar. Elisabeth obişnuia, în fiecare zi, înainte de a pleca, să-mi lase câteva monede. Uneori nu ne vedeam zile de-a rândul. Mergeam cu prietenii mei la Cafeneaua Wimmerl. Printre obligațiile lui Chojnicki era şi cea de a citi ziarele, de a ține referate despre probleme politice. În fiecare duminică pleca la Steinhof să-l viziteze pe fratele său nebun. Vorbea cu el despre politică. Ne raporta:

— În viața particulară fratele meu e complet nebun. În ceea ce priveşte politica, nu există altul atât de deştept ca el. Azi, de pildă, mi-a spus: „Austria nu e un stat, nu e o patrie, nu e

națiune. E o religie. Clericaliştii şi dobitocii clericalişti, care sunt acum la putere, fac din noi o aşa-zisă națiune; din noi, care suntem o supranațiune, singura supranațiune, ce a existat în lume. Frate, mi-a spus Xandl şi mi-a pus mâna pe umăr, noi suntem polonezi, se zice. Am fost întotdeauna polonezi. Şi de ce nu, oare? Şi suntem austrieci: oare de ce nu? Dar există o stupizenie specială a ideologilor. Social-democrații au trâmbițat că Austria e o componentă a Republicii germane; tot ei sunt, de fapt, şi odioşii descoperitori ai aşa-ziselor naționalități. Dobitocii alpini-creştini îi urmează pe social-democrați." „În munți sălăşluieşte prostia, Josef Chojnicki", i-am replicat eu. Şi să crezi, continuă fratele lui Xandl, că un astfel de om e nebun! Sunt convins că nu e. Fără pieirea monarhiei, nici n-ar fi înnebunit!

Aşa îşi termină expunerea. Noi tăceam după astfel de cuvântări. Peste masa noastră plutea o linişte apăsătoare, nu venea din interiorul nostru, cobora de sus. Nu jeleam patria noastră pierdută, ci o treceam, ca să zic aşa, sub tăcere. Uneori începeam să cântăm deodată, fără să fi vorbit între noi, vechi cântece militare. Eram de față, vii şi aievea. Dar în realitate eram morți.

Într-o zi l-am însoțit pe Chojnicki la Steinhof, pentru vizita săptămânală la fratele său. Chojnicki nebunul se plimba prin curte, trăia în secția celor izolați, deşi nu manifesta nicio tendința spre violență. Nu şi-a recunoscut fratele. Dar când mi-am spus numele Trotta, a intrat imediat în temă.

— Trotta, a spus. Tatăl lui a fost aici cu o săptămână în urmă. Bătrânul prefect Trotta. Prietenul meu, locotenentul Trotta, a căzut la Krasne-Busk. Vă iubesc pe toți! Pe toți, pe toți Trotta. Şi m-a îmbrățişat. Reşedința mea e la Steinhof, a continuat. De când stau eu aici, a devenit capitala şi oraşul de reşedință al Austriei. Păstrez aici coroana. Am fost împuternicit s-o fac. Unchiul meu Ledochowski obişnuia să spună: „Acest mic Josef va deveni un om mare". Acum s-au adeverit spusele lui. A avut dreptate.

Chojnicki începu apoi să rostească lucruri neinteligibile. Îşi ceru ciorapul. Împletea, de când era la spitalul de nebuni, cu zel neobosit.

— Împletesc monarhia, zicea din când în când.

Când am făcut încercarea de a-mi lua rămas bun de la el, a spus:

— N-am onoarea să vă cunosc.

— Mă numesc Trotta, am zis.

— Trotta, a răspuns el, a fost eroul de la Solferino. I-a salvat viața împăratului Franz Joseph. Acest Trotta e mort demult. Mi se pare că sunteți un escroc.

În aceeaşi zi am aflat şi pricina pentru care soția mea lipsea atât de des şi atât de mult de acasă, de ce lăsa singur copilul şi pe biata mea mamă paralizată. Anume, când am venit acasă am întâlnit acolo pe singurii doi oameni pe care-i uram cu adevărat: pe doamna profesor Jolanth Szatmary şi pe domnul Kurt von Stettenheim.

A ieşit lă iveală că erau de săptămâni de zile din nou la Viena. A ieşit la iveală că renunțaseră la arta decorativă. Se dăruiau acum în întregime filmului. Alexander Rabinowitsch – cunoscutul Rabinowitsch – „îl ştiți, nu-i aşa?" povestea domnul von Stettenheim, înființase o „firmă" la Viena; iarăşi o firmă! A ieşit la iveală că Elisabeth nu voia nici în ruptul capului să rămână doar mamă: voia numaidecât să devină actriță. Filmul o chema, simțea vocație pentru film.

Într-o zi a dispărut de altfel şi mi-a lăsat următoarea scrisoare:

„Dragul meu bărbat, mama ta mă urăşte şi tu nu mă iubeşti. Simt în mine o vocație. Îi urmez pe Jolanth şi pe Stettenheim. Iartă-mă. Chemarea artei e puternică. Elisabeth."

Scrisoarea am arătat-o mamei mele paralizate. A citit-o de două ori. Apoi mi-a apucat capul cu mâna ei stângă încă sănătoasa şi a zis:

— Băiete! B-b-băiete!

De parcă m-ar fi felicitat şi compătimit în acelaşi timp.

Cine ştie câte lucruri înțelepte ar fi spus, dacă n-ar fi fost paralizată.

Copilul meu nu mai avea mamă. Mama copilului meu era la Hollywood, actriță. Bunica fiului meu era o femeie paralizată.

A murit în februarie.

XXXIII

ÎN PRIMELE, ZILE ALE lunii februarie a murit mama. A murit, cum a trăit: nobil şi liniştit. Preotului, care venise să-i dea maslul, i-a spus:

— Grăbiți-vă, sfinția-voastră! Bunul Dumnezeu n-are atâta timp cum îşi închipuie uneori biserica.

Preotul a procedat într-adevăr foarte rapid. Apoi mama a

trimis după mine. Nu se mai bâlbâia. Vorbea curent, ca în timpurile de odinioară, ca şi cum limba ei n-ar fi fost niciodată paralizată.

— Dacă ai s-o mai vezi vreodată pe Elisabeth, mi-a zis, dar cred că asta nu se va întâmpla, să-i spui că n-am putut s-o sufăr niciodată. Mor, dar nu pun preț pe acei oameni cucernici care mint când mor şi devin generoşi. Acum adu-mi-l pe fiul tău, ca să-l mai văd o dată.

Am coborât, l-am adus pe fiul meu, era mare şi destul de greu, m-am bucurat de greutatea lui în timp ce-l căram pe trepte, în sus. Mama l-a îmbrățişat, l-a sărutat şi mi l-a dat înapoi.

— Trimite-l departe, a spus, departe de aici! Să nu crească aici. Pleacă! a adăugat, vreau să mor singură.

A murit încă în aceeaşi noapte, era noaptea revoluției[20]. Se auzeau împuşcături prin oraşul nocturn şi Chojnicki ne-a povestit la cină că guvernul trage asupra muncitorilor.

— Acest Dollfuss, aşa a spus Chojnicki, vrea să ucidă proletariatul. Dumnezeu să mă ierte: nu-l pot suferi. E în firea lui să se îngroape pe sine însuşi. Asta încă n-a văzut-o lumea!...

Când mama fu înmormântată, la Cimitirul central, poarta a doua, tot se mai împuşca în oraş. Toți prietenii mei, adică toți chiriaşii, ne-au însoțit, pe mama şi pe mine. Cădea grindină, exact ca în noaptea aceea când mă întorsesem acasă. Era aceeaşi ploaie rea, cu măzăriche.

Am îngropat-o pe mama la ora zece dimineața.

Când am ieşit pe poarta a doua a Cimitirului central, l-am zărit pe Manes Reisiger. Păşea în urma unui sicriu şi, fără să-l întreb, m-am alăturat lui. Sicriul a fost dus la poarta a treia, la sectorul israelit.

Stăteam în fața gropii deschise. După ce rabinul a rostit rugăciunea, Manes Reisiger a înaintat şi a spus:

— Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, fie numele Domnului binecuvântat în vecii vecilor. Ministrul a vărsat sânge, şi sângele lui va fi şi el vărsat. Va curge ca un fluviu sălbatic. Au încercat să-l oprească pe Manes Reisiger, dar el a continuat cu voce puternică: Cine omoară, a spus, va fi omorât. Dumnezeu e mare şi drept.

Apoi s-a prăbuşit. L-am dus la o parte, în timp ce talentatul său fiu Efraim a fost îngropat. Era un răzvrătit, împuşcase şi

---

[20] În 1934, cancelarul Austriei Engelbert Dollfuss (1892–1934) a reprimat răscoala muncitorilor austrieci şi a proclamat o constituţie fascistă.

fusese omorât.

Joseph Branco mai venea din când în când în casa noastră. Nu mai avea alte interese decât castanele sale. Erau putrede, anul acesta, viermănoase, şi el, Joseph Branco, nu mai putea vinde decât mere coapte.

Am vândut casa. N-am rămas decât cu pensia.

Era, de parcă moartea mamei i-ar fi gonit pe toți prietenii mei din casa noastră. S-au mutat, unul după altul. Ne mai întâlneam numai la Cafeneaua Wimmerl.

Doar fiul meu mai trăia pentru mine. „Cine omoară, spusese Manes Reisiger, va fi omorât."

Nu mă mai sinchiseam de lume. Pe fiul meu l-am trimis la prietenul meu Laveraville, la Paris.

Am rămas singur, singur, singur.

M-am dus la cripta Habsburgilor.

XXXIV

ŞI VINERI AM AŞTEPTAT cu dor seara iubită, singurele ceasuri în care mă simțeam acasă, de când nu mai aveam nici casă, nici cămin. Aşteptam, ca de obicei, să mă ia sub ocrotirea ei seara, care era la noi, la Viena, mai binevoitoare decât liniştea nopții, după închiderea cafenelelor, de îndată ce felinarele deveneau triste, mate, din cauza luminatului inutil. Le era dor de dimineața care întârzia şi de propria lor stingere. Da, erau întotdeauna obosite, lămpi nedormite, voiau dimineața ca să poată dormi.

Ah, îmi aminteam adesea cum argintaseră nopțile tinereții mele, prietenoasele fiice şi fii ai cerului, sori şi stele, venite de bună voie în jos ca să lumineze oraşul Viena. Fustele fetelor care făceau trotuarul pe Kärntner Strasse mai ajungeau încă până la glezne. Când ploua, aceste dulci făpturi îşi suflecau rochiile şi le vedeam botinele tulburătoare. Apoi intram la Sacher, să-l întâlnesc pe prietenul meu Sternberg. Şedea întotdeauna în lojă, mereu în aceeaşi, şi era ultimul client. Veneam să-l iau. Ar fi trebuit să mergem de fapt împreună acasă, dar eram tineri şi noaptea era şi ea tânără (deşi înaintată), şi prostituatele erau tinere, mai ales cele mai vârstnice, şi felinarele erau tinere...

Mergeam aşadar oarecum prin propria noastră tinerețe şi prin noaptea tânără. Casele în care locuiam ne apăreau ca nişte cavouri sau în cel mai bun caz ca nişte aziluri. Polițiştii nocturni ne salutau, contele Sternberg le dădea țigări. Adesea patrulam cu

sergenții pe caldarâmul gol şi spălăcit, şi uneori una dintre acele dulci făpturi mergea cu noi şi avea un pas cu totul altfel decât cel obişnuit de pe trotuar. Pe atunci felinarele erau mai rare şi de asemenea mai modeste; dar pentru că erau tinere, luminau mai puternic şi unele se legănau vesel în bătaia vântului...

Mai târziu, de când mă întorsesem din război nu numai îmbătrânit, ci chiar moşneag, nopțile vieneze au căpătat riduri şi s-au veştejit, asemenea unor femei în vârstă, întunecate, iar seara nu trecea în ele ca mai înainte, ci le evita, pălea şi dispărea înaintea sosirii lor. Trebuia, s-ar putea spune, să apuci aceste seri, grăbite şi aproape fricoase, înainte ca ele să dispară, şi eu le apucam de preferință în parcuri, în Volksgarten sau în Prater şi ultima şi cea mai dulce rămăşiță a lor într-o cafenea în care obişnuiau să se prelingă, gingaş şi încet, ca o mireasmă.

Şi în această seară deci m-am dus la Cafeneaua Lindenhammer şi m-am prefăcut că nu sunt nici pe departe atât de agitat ca ceilalți, căci mă consideram de multă vreme, de la întoarcerea mea din război, ca unul care trăieşte pe nedrept! Doar mă obişnuisem de multă vreme să privesc evenimentele, numite de ziare „istorice", cu privirea dreaptă a unuia care nu mai aparține acestei lumi! Eram, de multă vreme un om cu concediu nelimitat de la moarte! Şi ea, moartea, putea în fiece clipă să-mi întrerupă concediul. Ce mă mai interesau treburile acestei lumi?...

Mă interesau totuşi şi îndeosebi în vinerea aceea. Era ca şi cum s-ar fi pus problema dacă eu, un pensionar al vieții, îmi voi putea consuma pensia, ca până acum, într-o linişte amară; sau dacă îmi va fi luată şi asta, această biată linişte amară, s-ar putea spune: renunțarea, pe care mă obişnuisem s-o numesc „liniştea mea". În asemenea măsură, încât adesea, în ultimii zece ani, când unul sau altul dintre prietenii mei venea să-mi spună că a sosit în sfârşit ceasul în care trebuia să mă îngrijesc de istoria țării, rosteam fraza, e drept, obişnuită: „Vreau liniştea mea!" – dar ştiam, de fapt, exact, că ar fi trebuit să spun: „Vreau renunțarea mea!" Draga mea renunțare! Şi ea s-a dus acum! A urmat dorințelor mele neîmplinite...

Am luat deci loc la cafenea, şi în timp ce prietenii mei mai discutau încă la masă despre problemele lor personale, eu, care printr-un destin pe atât de necruțător, pe cât era de milostiv, vedeam exclusă orice posibilitate a unui interes personal, am resimțit doar interesul general de care m-am sinchisit atât de puțin o viață întreagă şi pe care m-am obişnuit o viață întreagă

să-l evit...

Nu mai citisem ziarele de săptămâni de zile şi vorbele prietenilor mei, care trăiau din ziare, ba care păreau chiar că se țin în viață prin ştiri şi zvonuri, îmi treceau pe lângă urechi fără să-mi facă nicio impresie, ca valurile Dunării, când şedeam uneori pe Franz-Josephs-Kai sau pe Elisabeth-Promenade. Eram scos din circuit; scos din circuit eram. A fi scos din circuit dintre cei vii însemna ceva asemănător cu a fi extrateritorial. Eram o făptură extrateritorială printre cei vii.

Şi agitația prietenilor mei, chiar şi în această seară de vineri, mi se părea inutilă; până în clipa în care uşa cafenelei a fost brusc deschisă şi în prag a apărut un bărbat tânăr, purtând o îmbrăcăminte ciudată. Şi anume avea jambiere negre de piele, o cămaşă albă şi un soi de şapcă militară, care-mi aducea aminte de o ploscă şi o caricatură a vechilor noastre caschete austriece; pe scurt, nu semăna nici măcar cu ceea ce obişnuia să acopere capul prusacilor. (Căci prusacii nu poartă pe cap pălării sau caschete, ci acoperăminte.) Trăind departe de lumea şi de iadul pe care aceasta îl reprezenta pentru mine, nu eram deloc în măsură să disting noile şepci şi uniforme, cu atât mai puțin să le recunosc. Puteau exista cămăşi albe, albastre, verzi şi de alte soiuri; pantaloni dați cu lac negru, cafeniu, verde, albastru; cizme şi pinteni, piele şi curele şi cordoane şi pumnale în teci de tot soiul; eu în orice caz decisesem pentru mine de multă vreme, de la întoarcerea din război încă, să nu le disting şi să nu le recunosc. De aceea la început am fost, mai mult ca prietenii mei, surprins de apariția acestei făpturi care, parcă venită de la toaletele aflate la subsol, intrase totuşi prin uşa de la stradă. Câteva clipe crezusem într-adevăr că toaleta prea-binecunoscută mie, de la subsol, se afla deodată afară, şi că unul dintre oamenii care fac serviciu acolo a intrat ca să ne anunțe că toate locurile sunt ocupate. Dar omul a spus:

— Compatrioți! Guvernul a fost răsturnat. S-a instaurat un nou guvern popular german!

De când mă întorsesem din războiul mondial, de când mă întorsesem într-o patrie zbârcită, nu mai reuşeam să cred într-un guvern, cu atât mai puțin într-un „guvern popular”. Mai aparțin şi azi – scurt timp înaintea probabil ultimului meu ceas am voie, eu, un om, să spun adevărul – unei lumi evident apuse, în care părea de la sine înțeles ca un popor să fie guvernat şi că deci, dacă nu vrea să înceteze să fie popor, nu poate să se guverneze pe sine însuşi. În urechile mele surde – am auzit adesea că erau

denumite „reacționare” – suna de parcă o femeie iubită de mine mi-ar fi spus că nu-i sunt câtuşi de puțin necesar, că poate dormi cu ea însăşi, că trebuie chiar să procedeze aşa, şi anume cu singurul scop de a face un copil.

Îndeosebi din pricina asta m-a uimit spaima de care au fost cuprinşi toți prietenii mei la sosirea bărbatului ciudat, încălțat cu cizme, şi a ştirii sale ciudate. Cu toții împreună ocupam vreo trei mese. O clipă mai târziu am rămas, nu, m-am trezit singur. M-am trezit într-adevăr singur şi am avut un moment senzația că m-am căutat într-adevăr multă vreme pe mine însumi şi m-am găsit surprinzător de singur. Şi anume toți prietenii mei s-au ridicat de pe locurile lor, şi în loc să-mi spună întâi, aşa cum era de ani de zile obiceiul între noi: „Noapte bună!”, au strigat:

— Țal, plata! Deoarece însă oberțalul Franz nu venea, au strigat proprietarului evreu al cafenelei, Adolf Feldmann: Plătim mâine! – şi s-au dus fără să se mai uite la mine.

Tot mai credeam că vor veni într-adevăr mâine să plătească şi că oberțalul Franz e pentru moment reținut la bucătărie sau în altă parte şi pur şi simplu din pricina aceasta nu apare atât de prompt ca întotdeauna. După zece minute însă a ieşit dindărătul tejghelei proprietarul cafenelei, Adolf Feldmann, în palton şi cu pălărie tare pe cap, şi mi-a spus:

— Domnule baron, ne luăm rămas bun pentru totdeauna. Dacă ne vom revedea vreodată undeva în lume, ne vom recunoaşte. Mâine, precis că nu veți mai veni aici. Şi anume din cauza noului guvern „popular” german. Vă duceți acum acasă, sau aveți intenția să rămâneți aici?

— Rămân aici, ca în fiecare noapte, am răspuns.

— Atunci, adio domnule baron! Sting lămpile! Aici sunt două lumânări!

Acestea fiind zise, a aprins două lumânări palide, şi înainte de a-mi fi putut reveni de pe urma impresiei că mi-a aprins lumânări de mort, toate luminile din cafenea se stinseseră, şi palid, cu o pălărie neagră, tare pe cap, un cioclu mai degrabă decât jovialul evreu Adolf Feldmann cu barbă argintie, el mi-a dat o zvastică grea de plumb şi a spus:

— Pentru orice eventualitate, domnule baron! Rămâneți liniştit la şnapsul dumneavoastră! Trag oblonul. Şi când vreți să plecați, îl puteți deschide pe dinăuntru. Drugul se află în dreapta, lângă uşă.

— Aş vrea să plătesc, am spus.

— Pentru asta nu mai e timp azi! a răspuns.

Şi de îndată a dispărut, şi am auzit în faţa uşii lăsându-se în jos oblonul.

M-am trezit deci singur, la masă, în faţa celor două lumânări. Erau lipite de imitaţia de marmură şi-mi aduceau aminte de nişte viermi albi, drepţi, aprinşi. Mă aşteptam din clipă în clipă să se îndoaie, cum se cuvine de fapt unor viermi.

Deoarece începea să-mi fie frică, am strigat:

— Franz, plata! ca în orice seară.

Dar n-a venit oberţalul Franz, ci câinele de pază care se numea tot Franz şi pe care de fapt nu-l putusem suferi niciodată. Era galben ca nisipul şi avea ochi urduroşi şi bot bălos. Nu iubesc animalele şi încă mai puţin pe acei oameni care iubesc animalele. Am avut impresia o viaţă întreagă că oamenii care iubesc animalele sustrag o parte din dragostea cuvenită oamenilor, şi impresia mea mi s-a părut deosebit de justificată, când am aflat din întâmplare că nemţii din cel de al treilea Reich iubesc câinii lup, câinii ciobăneşti germani. „Bietele oi!” mi-am zis atunci.

Acum însă a venit la mine câinele Franz. Deşi eram duşmanul său, şi-a frecat capul de genunchii mei şi mi-a cerut parcă iertare. Şi lumânările ardeau, lumânările de mort, lumânările mele de mort! Şi de la biserica Sfântul Petru nu se auzeau bătăile clopotului. Şi eu n-am niciodată ceas la mine, şi nu ştiam cât e ceasul.

— Franz, plata! am spus câinelui, iar el s-a urcat pe genunchii mei.

Am apucat o bucăţică de zahăr şi i-am întins-o.

N-a luat-o. A scheunat doar. Şi apoi mi-a lins mâna din care n-a vrut să primească darul.

Am stins o lumânare. Cealaltă am desprins-o de pe imitaţia de marmură, m-am dus la uşă şi am împins în sus cu drugul oblonul pe dinăuntru.

De fapt voiam să scap de câine şi de dragostea sa.

Când am ieşit în stradă cu drugul în mână, ca să trag iar oblonul, am văzut că animalul nu mă părăsise. Mă urma. Nu putea rămâne. Era un câine bătrân. Slujise la Cafeneaua Lindenhammer cel puţin timp de zece ani, aşa cum eu îl slujisem pe împăratul Franz Joseph; şi acum nu mai putea. Acum amândoi nu mai puteam.

— Plata, Franz! am spus câinelui.

El mi-a răspuns cu un scheunat.

Dimineaţa se ridica cenuşie asupra crucilor încârligate cu

totul străine. Adia un vânt uşor, care clătina felinarele bătrâne ce nu se stinseseră încă, în noaptea asta nu se stinseseră încă. Am mers pe străzi goale cu un câine străin. Era hotărât să mă urmeze. Unde? O ştiam tot atât de puțin ca şi el.

Cripta Habsburgilor, unde se aflau împărații mei, îngropați în sicrie de piatră, este închisă. Călugărul capucin mi-a ieşit în întâmpinare şi a întrebat:

— Ce doriți?

— Vreau să vizitez sicriul împăratului meu Franz Joseph, am răspuns.

— Dumnezeu să vă binecuvânteze! a spus călugărul, şi a făcut semnul crucii deasupra mea.

— Doamne apără-l! am strigat.

— Pst! a spus fratele.

Unde să mă duc acum, eu, un Trotta?...